

ISSN 1987 – 5789

ESSN 2587- 5426

doi.org/10.52340/eab

INDEX COPERNICUS
INTERNATIONAL

ERIH PLUS
EUROPEAN REFERENCE INDEX FOR THE
HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

EBSCO

ეკონომიკა და ბიზნესი **ECONOMICS and BUSINESS**

2

ტომი XVI Volume

2024

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
ეკონომიკისა და ბიზნესის ფაკულტეტის რეფერირებადი და რეცენზირებადი
საერთაშორისო სამეცნიერო-ანალიტიკური ჟურნალი

Refereed and Reviewed International Scientific and Analytical Journal
of the Faculty of Economics and Business,
Ivane Javakhishvili Tbilisi State University

გამოდის 2008 წლის იანვრიდან ორ თვეში ერთხელ,
2015 წლიდან – კვარტალურად
Publish since January 2008 once in two months,
since 2015 – Quarterly

რედაქციის მისამართი: თბილისი, უნივერსიტეტის ქ. N2
თსუ-ის მალღივი კორპუსი, III სართული, 316-317
ტელ. **+995 32 2 25 04 84**
მთ.რედაქტორი: ტელ – 599794949, მოადგილე – ტელ: 599103816,
პ/მდ. – ტელ: 599218384, მთ.სპეც. – ტელ: 577970280.

Adress: Tbilisi University str. #2. Tel: **+995 32 2 25 04 84** – 9781, 9763, 9724.
Chief editor – Tel: 599794949, Deputy Chief Editor – Tel: 599103816,
Responsible Secretary – Tel: 599218384, Chief Specialist – Tel: 577970280
www.eb.tsu.ge e-mail: ebf.journal@tsu.ge

სარედაქციო კოლეგია

ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პიროვნულ-საზოგადოებრივი მეცნიერების ფაკულტეტის სტრუქტურული ერთეულები: **იუნივერსიტეტის უნივერსიტეტი, გივი ბედიანაშვილი, თეიმურაზ ბეგიძე, სიმონ გელაშვილი, ჰევაზ გვედესიანი, ჰევაზ გოგობია** (ხედაქტოხის მოადგილე), **თამაზ ზუბიაშვილი** (პასუხისმგებელი მდივანი), **ნუგზახ თოდუა, იხაკვი კოვზანაძე, მუხთაბ მაღაძე, ედგუა მექვაბიძე** (მთავარი ხედაქტოხი), **დავით ნახშიანი, ნუგზახ პაიჭაძე, დევიან საბაუხი, დემურ სიჭინავა, მიხიან ტუხაშვილი, გიორგი ლაღანიძე, თეიმურაზ შენგელია, ეთერ ხაჩიაშვილი, იოსებ ხედაშვილი**; პიროვნული: **ხამაზ აბესაძე** – პაატა გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტი, **ანზოხ აბხადავა** – საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტი, **იოსებ აჩივანი** – ქუთაისის უნივერსიტეტი, **გიორგი თუქია** – საქართველოს საზოგადოებრივ საქმეთა ინსტიტუტი, **მეხაბ კაკულია** – საქართველოს საზოგადოებრივ საქმეთა ინსტიტუტი, **მუხიან კვახაყვანი** – სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, **პაატა კოლუაშვილი** – საქართველოს სოფლის მეურნეობის მეცნიერებათა აკადემიის აკადემიკოსი, **შადვა მაჭავახიანი** – ეხოპული უნივერსიტეტი, **ვლადიმერ პაპავა** – საქართველოს მეცნიერებათა ეხოვნური აკადემიის აკადემიკოსი, **დადი სეხნიაშვილი** – საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტი, **ავთანდილ სილაგაძე** – საქართველოს მეცნიერებათა ეხოვნური აკადემიის აკადემიკოსი, **ვლადიმერ ღლონტი** – ბათუმის შოთა ხუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, **ნიკოლოზ ჩიხლაძე** – აკაკი წუხეთელის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, **მიხეილ ჯიბუტი** – საქართველოს მეცნიერებათა ეხოვნური აკადემიის აკადემიკოსი.

სარედაქციო კოლეგიის უცხოელი წევრები

მიხეილ აღმანი – ჩხიღოეთ კაოლინას უნივერსიტეტის პიროვნული (აშშ); **ოღენა ბაჟენოვა** – კიევის ტახას შეგჩენკოს ეხოვნური უნივერსიტეტის პიროვნული (უკრაინა); **გოხლონ ბეილი** – სამხეეთ ფლოიდას კოლეჯის თავისუფალი მეწახემობის ცენტრის უფლოსი მკვლევარი (აშშ); **ჯუზეპე დე დუკა** – მიდანის უნივერსიტეტის პიროვნული (იტალია); **ვოლფგანგ ვენგი** – ბეილინის ტექნიკური უნივერსიტეტის პიროვნული (გეიმანი); **ხოსვიტა მ. კინგი** – ოსტოლოდის უნივერსიტეტის პიროვნული (ნოხვეგია); **დმიტრო დუკიანენკო** – კიევის ვალიმ ჰეგმანის სახელობის ნაციონალური ეკონომიკური უნივერსიტეტის პიროვნული (უკრაინა); **იხაკვი მანაგაძე** – სიდქოუდ ბანკის სამეთვალყურეო საბჭოს თავმჯდომარე, J. Stern&Co Investment ოფისის კონსულტანტი, დოქტორი (დიდი ბრიტანეთი); **გეგოხი ნ. მენქიუ** – ჰახვადის უნივერსიტეტის პიროვნული (აშშ); **იან მიხაილი** – ვახშავის უნივერსიტეტის პიროვნული (პოლონეთი); **დადი ნილი** – ილინოისის უნივერსიტეტის ემეიგუს-პიროვნული (აშშ); **ამეზიან ფეგუინი** – გენობრის აღპების უნივერსიტეტის პიროვნული (საფხანგეთი); **ელიზაბეთ ჩაკო** – ჯოჯ ვაშინგტონის უნივერსიტეტის პიროვნული (აშშ); **ტომოას ჰადმა** – ტახტუს უნივერსიტეტის პიროვნული (ესტონეთი).

EDITORIAL BOARD

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University Professors: Ananiashvili Iuri, Bedianashvili Givi, Beridze Teimuraz, Gaganidze George, Gelashvili Simon, Gvelesiani Revaz, Gogokhia Revaz (Deputy Redactor), Kharaishvili Eter, Khelashvili Ioseb, Kovzanadze Irakli, Maghradze Murtaz, Mekvabishvili Elguja (Editor-in-Chief), Narmania Davit, Paichadze Nugzar, Sabauri Levan, Shengelia Temur, Sichinava Demur, Todua Nugzar, Tukhashvili Mirian, Zubiashvili Tamaz (Executive Secretary); Professors: Abesadze Ramaz – Paata Gugushvili Economic Institute, Abralava Anzor – Georgian Technical University, Archvadze Ioseb – Kutaisi University, Chikhladze Nikoloz – Akaki Tsereteli State University, Glonti Vladimer – Batumi Shota Rustaveli State University, Jibuti Mikheil – Georgian National Academy of Sciences Academician, Kakulia Merab – Georgian Institute of Public Affairs (GIPA), Kvaratskhelia Murman – Sukhumi State University, Koguashvili Paata – Georgian Academy of Agricultural Sciences Academician, Machavariani Shalva – European University, Vladimer Papava – Georgian National Academy of Sciences Academician, Sekhniashvili Dali – Georgian Technical University, Silagadze Avtandil – Georgian National Academy of Sciences Academician, Turkia George – Georgian Institute of Public Affairs (GIPA).

FOREIGN MEMBERS OF THE EDITORIAL BOARD

Altman Michael A. – Director, Hospitality and Tourism Management Program, Meredith College School of Business, North Carolina University, professor (USA); Bazhenova Olena – Professor of Economic Cybernetics Department, Taras Shevchenko Kyiv National University (Ukraine); Brady Gordon – Senior Research Fellow at the Center of Free Enterprise at Southern Florida College (USA); De Luca Giuseppe – Professor of Milan University (Italy); Ferguène Ameziane – Professor of Economics at Grenoble Alps University (France); Chaco Elizabeth – Professor of Geography and International Relations, George Washington University (USA); Haldma Toomas – Professor of Tartu University (Estonia); King Roswitha M. – Leader of Research Group ‘Applied Economics,’ Faculty of Economics and Social Sciences, Ostfold University College, professor (Norway); Lukianenko Dmytro – Rector of Vadym Hetman Kyiv National Economic University, Professor (Ukraine); Managadze Irakli – Chairman of Silk Road Bank Supervisory Board, Senior Advisor and Consultant at J.Stern & Co Investment Office Acad. Doctor (UK); Mankiw Gregory N. – Professor of Harvard University (USA); Mikhalek Jan – Professor of Warsaw University, (Poland); Neal Larry – Emeritus Professor of Illinois University (USA); Weng Wolfgang – Professor of Berlin Technical University (Germany).

ს ა რ ჩ ე ვ ი

ეკონომიკური თეორია ო ეკონომიკური პოლიტიკა

მიხეიდ ჯიბუტი - პოლიტიკურ-ეკონომიკური ეკლექტიზმი საქართველოში.....	7
ზუხაბ გახაყანიძე, სოდომონ პავლიაშვილი - ევროკავშირის გაზის ბაზრის დემონოპოლიზაცია რუსეთ-უკრაინის ომის ფონზე	23
დადი ხუცია - საცხოვრისის განაწილების და გამოყენების აქტუალური საკითხები	44

ფინანსები და საბანკო საქმე

დეიდა ლუღუშაუხი - ბაზელი IV: იპმლემენტაცია, გამონვევები და პერსპექტივები	61
ზუხაბ ზუხაბიშვილი, დავით ქვიციანი - საქართველოს სახელმწიფო ბიუჯეტის ოცდაათწლიანი ისტორიის მანძილზე გამოკვეთილი ტენდენციები და საბიუჯეტო პროცესის სრულყოფის ზოგიერთი მიმართულება	74
ბექა დახახვიანი - ინვესტიციის ღირებულების საზომი მოდელების შედარებითი ანალიზი განვითარებადი ქვეყნებისათვის	94

მარკეტინგი ო ტურიზმი

ნუგზახ თოდუა, ნინო გოგიტიძე - ციფრული საბანკო სერვისების გავლენა მომხმარებელთა კმაყოფილებაზე	105
თეონა თავდიშვილი, ეკატერინე მაღლაკვიციანი - Y და Z თაობების უპირატესობები ინფლუენსერების მარკეტინგთან მიმართებაში	138

ჩვენი იუბილარები

პროფესორი გიორგი მაღაშვილი - 90	155
--	-----

CONTENTS

ECONOMIC THEORY ◊ ECONOMIC POLICY

Mikheil Jibuti - Political-Economic Eclecticism in Georgia	7
Zurab Garakanidze, Solomon Pavliashvili - Demonopolization of the EU Gas Market in the Conditions of the Russia-Ukraine War	23
Lali Khurtsia - Topical Issues of Distribution and Use of Housing.....	44

FINANCE and BANKING

Leila Ghudushauri - Basel IV: Implementation, Challenges and Prospects	61
Zurab Zurabishvili, Davit Chelidze - Over the Thirty-Year History of the State Budget of Georgia, the Trends and some Directions for Improving the Budget Process	74
Beka Darakhvelidze - Comparative Analysis of the Cost of Equity Measurement Models for Developing Countries.....	94

MARKETING ◊ TOURISM

Nugzar Todua, Nino Gogitidze - The Impact of Social Media Marketing Activities on Purchase Intentions of Healthcare Consumers	105
Teona Tavdishvili, Ekaterine Maglakelidze - Generation Y and Z Preferences Regarding Influencer Marketing	138

ANNIVERSARIES

Professor Giorgi Malashkhia – 90	155
---	-----

ეკონომიკური თეორია ♦ ეკონომიკური პოლიტიკა ECONOMIC THEORY ♦ ECONOMIC POLICY

პოლიტიკურ-ეკონომიკური ეკლექტიზმი საქართველოში

მიხეილ ჯიბუტი

აკადემიკოსი

საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემია

პროფესორი

გიორგი ხობაქიძის სახელობის უნივერსიტეტი

m_djibuti@yahoo.com

doi.org/10.52340/eab.2024.16.02.01

საქართველოში სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენის შემდეგ (1991) განხორციელდა დეკომუნისტაცია, დაშვებულ იქნა იდეოლოგიური და პოლიტიკური მრავალფეროვნება. გაუქმდა ერთპარტიული და ერთ-დეოლოგიანი, საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიისა და მარქსიზმ-ლენინიზმის, მონოპოლიური სისტემა. ათეულობით პარტიის წარმოშობით შეადგინდა ვეი იქნა დაძვეული ერთპარტიული სისტემა. თუმცა, ყველა მმართველი პარტიის მიერ, მათი გაცხადებული პოლიტიკური იდეოლოგიის მიუხედავად, საბჭოთა ეკონომიკის ტრანსფორმაცია რბივად დაიწყო პარტიული ხელისუფლების, ქვეყნის პოლიტიკური, სამართლებრივი, ინსტიტუციური, პარტიული სფეროები ეკლექტიური გახდა.

ქვეყნის ეკონომიკის ადაპტირებამ ახად, ახასიათებთა გახედოსთან, სოციალ-კულტურულ გაუსწილ. პოლიტიკურმა სპექტრმა შეამჩნია ის - კონსერვატივიზმისკენ გადაინაცვლა. მიზანი, ფაქტია - ხელისუფლების შენახუნებაა, მაგრამ ხოგონ? მხოლოდ ქვეყნის მიზნების მაქსიმალური მიღწევით, თუ ნებისმიერი გზით? კონსერვატივიზმით მოხდება ახლებური რბივად დაიწყო უსთიგთობების კოეფიციენტი, ხაც გაზიდის ტრანსფორმაციის ხანგრძლივობას, სიმწვავეს, მის სოციალური ხარჯს. სანამ ახ დასხუდდება დესოვეტიზაცია, მანამ კონსერვატივიზმი გასაქანს აძღვეს პარტიებს მოახდინონ პოლიტიკური პარტიტივიზმისა და ხელისუფლების იტაციონალური მოტივებით. კონსერვატივიზმის პარტიტიკური ხელისუფლებისათვის ტრანსფორმირებული უსთიგთობების ახადი ტრანსფორმაცია, ხეფოტივების ხევეისი და თავიდან ჩატახება უნდა მოხდეს. შედეგად, საუკეთესო შემთხვევაში, ჩამოყალიბდება ან კონსერვატივიზმი რბივად დაიწყო, ან რბივად დაიწყო კონსერვატივიზმი, თუ მაღალი ეკლექტივიზმის გამო პოციესები ახ გადაიზახდა ხეაქციონირებში.

საკვანძო სიტყვები: ეკლექტიზმი, კონსეხვატიზმი, დესოვეტიზაცი-
ა, ეხთიდეოლოგიანი სისტემა, ჰეაქციონიზმი, პოლიტიკის გაოხება

შესავალი

საქართველოში საბჭოთა კავშირის სოციალისტურიდან კაპიტალისტურ სისტემაზე ტრანსფორმაციის პროცესი არ დამთავრებულა. საბჭოთა კავშირის პოლიტიკურ-ეკონომიკური სისტემა ფუნქციონირებდა ერთადერთი პარტიის - საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის ხელმძღვანელობით და ეფუძნებოდა ამ პარტიის ფუნდამენტურ პრინციპებს. ეს პრინციპები გამომდინარეობდა დაკანონებული, დაშვებული ერთადერთი მარქსიზმ-ლენინიზმის იდეოლოგიიდან. სინამდვილეში ეს იყო ი. სტალინის მიერ საბჭოთა კავშირის რეალობას მორგებული იდეოლოგიური სისტემა, სადაც, რიგი საკითხი არ გამომდინარეობდა უშუალოდ კ.მარქსის შეხედულებებისა და მოძღვრებიდან. უპირველეს ყოვლისა, კ.მარქსი თავის თეორიულ ნააზრევს განიხილავდა არა იდეოლოგიად, არამედ მეცნიერებად, ამ უკანასკნელისათვის დამახასიათებელი ყველა ნიშან - თვისებით.

ეკლექტიზმის მიზეზები

საბჭოთა კავშირის დროს ჩატარებული უზენაესი საბჭოს არჩევნებით (1990) საქართველოში აღიარებულ იქნა პარტიული პლურალიზმი. სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენის შემდეგ (1991) საქართველოში განხორციელდა დეკომუნიზაცია, დაშვებულ იქნა იდეოლოგიური და პოლიტიკური მრავალფეროვნება (პლურალიზმი). საქართველოს კონსტიტუცია (1995) არ უშვებს სახელმწიფო ან/და სავალდებულო რომელიმე იდეოლოგიის არსებობას. მარქსიზმ-ლენინიზმის ჰეგემონიზმი საყოველთაოდ იქნა უარყოფილი. იდეოლოგიური სფერო ძირითადად პოლიტიკური პარტიების ორიენტირების მიხედვითაა წარმოდგენილი - მემარჯვენე, ცენტრისტული და მემარცხენე. აქაც მკაცრი, ან მასშტაბური დიფერენცირება არ მომხდარა. „მოქალაქეთა პოლიტიკური გაერთიანებების შესახებ“ საქართველოს ორგანული კანონის მიხედვით, „პოლიტიკური პარტია ... არის საერთო მსოფლმხედველობრივ და ორგანიზაციულ საფუძველზე შექმნილი მოქალაქეთა ნებაყოფლობითი, დამოუკიდებელი გაერთიანება“ (მუხლი1, პუნქტი 1). მიუხედავად ასეთი კონკრეტული მოთხოვნისა, საქართველოში მოქმედი პოლიტიკური პარტიების სადამფუძნებლო დოკუმენტების მიხედვით, ძნელი გასაგებია მათი პოლიტიკური იდეოლოგია. 2012 წლიდან, მმართველი პარტიის - მოქალაქეთა პოლიტიკური გაერთიანების „ქართული ოცნება - დემოკრატიული საქართველოს“ წესდებაში წერია, რომ „მოქალაქეთა პოლიტიკური გაერთიანება „ქართული ოცნება - დემოკრატიული საქართველო“ ... არის საერთო მსოფლმხედველობრივ და ორგანიზაციულ საფუძველზე შექმნი-

ლი მოქალაქეთა ნებაყოფლობითი დამოუკიდებელი გაერთიანებან (მუხლი1, პუნქტი 1), ანუ სიტყვასიტყვითაა გადმოტანილი კანონის ნორმა, მაგრამ თუ რა მსოფლმხედველობითი საფუძველი გააჩნია პარტიას, უცნობია. თუმცა, მითითებულია, რომ ის არის „მემარცხენე ცენტრისტული გაერთიანება“ (მუხლი 2, პუნქტი 1). 2004-2012 წლებში მმართველი პარტია – „ერთიანი ნაციონალური მოძრაობა“ მემარჯვენე-ცენტრისტული მიმართულების პარტიაა. 1993-2003 წლებში მმართველი პარტია „მოქალაქეთა კავშირი“ მემარცხენე-ცენტრისტული მიმართულების პარტია იყო. პარტიათა პოლიტიკურ იდეოლოგიას უფრო საგარეო მოხმარების მნიშვნელობა ჰქონდა. მოქალაქეთა კავშირი მეგობრობდა სოციალისტურ ინტერნაციონალთან, ნაციონალური მოძრაობა - ევროპის სახალხო პარტიასთან (EPP), ქართული ოცნება - 2023 წლამდე ევროპის სოციალისტურ პარტიასთან (PEC), ხოლო შემდგომში - კონსერვატიულ პოლიტიკურ სამოქმედო კონფერენციასთან (CPAC) თანამშრომლობს. აქ მუშაობს მარკერი: „მითხარი, ვინ არის შენი მეგობარი და გეტყვი, ვინ ხარ შენ“. ქვეყნის შიგნით მთლიანად პოლიტიკური სპექტრი ორიენტირებული იყო საბჭოთა ცენტრალიზებული, გეგმური სისტემის საბაზრო ეკონომიკაზე გადაყვანის რეფორმებსა და ეროვნული, ტერიტორიული მთლიანობისა და უსაფრთხოების უზრუნველყოფის პრობლემებზე. თეორიულ და მეთოდოლოგიურ საკითხებზე ბჭობა, დიდხანს სუსტი იყო მიმდინარე ტრანსფორმაციული პროცესების ორიგინალობისა და მეცნიერებაში მათზე ცოდნის არარსებობის გამო. დროთა განმავლობაში, იმატა ინტერესმა აღნიშნულ თემებზე. შესაბამისად, იმატა ინტერესმა რეფორმების მიზნობრიობისა და შინაარსისადმი. ყველა მმართველი პარტიის მიერ, მათი გაცხადებული პოლიტიკური იდეოლოგიის მიუხედავად, რეფორმები ეფუძნება ძირითადად ლიბერალიზაციის კონცეფციას, რაც გამოწვეულია ტრანსფორმაციის არსებული კონტექსტით.

საბჭოთა ეკონომიკის ტრანსფორმაცია (ფასების გათავისუფლება, საკუთრების უფლების დამკვიდრება, განსახელმწიფოებრიობა და პრივატიზება) ლიბერალური პრაქტიკით ხორციელდება. სახელმწიფოებრივი ლიბერალური აღმშენებლობით საქართველო დაუბრუნდა, საბჭოთა კავშირის პერიოდში შეწყვეტილი, ბუნებრივი განვითარების გზას. ლიბერალიზმი პრაქტიკად იქცა. ქვეყნის განვითარება მემარჯვენეობის პრიმატით მიმდინარეობს. სრული განუსაზღვრელობის პირობებში (თეორიისა და პრაქტიკული გამოცდილების თითქმის არარსებობის გამო) ქმედების შედეგად პოლიტიკა და ეკონომიკა ეკლექტიკური გახდა. ეკლექტიზმის მასშტაბებს ზრდიდა შემორჩენილი საბჭოთა სისტემის ელემენტების ურთიერთქმედება საბაზრო ეკონომიკასთან. საბაზრო ეკონომიკის დამკვიდრებამ მოშალა საბჭოთა კავშირის დროს არსებული სოციალური სისტემა, დაირღვა ეკონომიკის მიერ სოციალური სფეროს, კულტურის უზრუნველყოფის მექანიზმი. ეკონომიკური სიტუაციის გამოსწორებას ჩამორჩა სოციალურ - კულტურული სფერო. ფიზიკური არსებობის პრობლემის გადაჭრასთან ერთად, გაიზარდა ლიბერალური პიროვნული თავისუფლების, პირად ცხოვ-

რებაში ჩაურევლობის პრინციპების დანერგვისადმი მოუთმენლობა. ამ პროცესს ხელი შეუწყო საზოგადოების უმრავლესობის მიერ, ყველა საკითხის ეროვნული თვალსაზრისით შეფასების ტრადიციამ. აგრეთვე, მსოფლიოში ანტილიბერალური და ანტიგლობალური განწყობების ზრდამ. ეკონომიკის განვითარებასთან ერთად, საზოგადოებაში საკუთრებითი, ქონებრივი დიფერენცირების გაღრმავებამ დააჩქარა ზნეობრივი კრიზისის გამწვავება. ქვეყნის ეკონომიკის ახალ, არასაბაჭოთა გარემოსთან ადაპტირებამ, სოციო-კულტურულ ადაპტირებას გაუსწრო. პოლიტიკურმა სპექტრმა შეამჩნია რა ეს განწყობა, კონსერვატორიზმისკენ გადაიხარა.

პოლიტიკური ეკლექტიზმი

კონსერვატორიზმისკენ მისწრაფება და შესაბამისი გარდაქმნა, ყველაზე მასშტაბურად, მმართველ პარტიასა და ხელისუფლებას დაეტყო. ორიენტაციის მიმართვამ საოჯახო, ეროვნულ და სარწმუნოებრივ ფასეულობებზე, მათ რიტორიკაში გააჩინა სკეპტიციზმი მრავალკულტურული და მრავალეროვნული საზოგადოებების მიმართ, რამაც ზეეროვნულ გაერთიანებებთან - ევროკავშირთან, საერთაშორისო სავალუტო ფონდთან და სხვ. ურთიერთობებში კოლიზიების რისკი წარმოშვა. ეს პროცესი ნელ-ნელა მიმდინარეობდა. მის განვითარებას აფერხებდა ევროკავშირთან ეკონომიკური პოლიტიკური და ინტეგრაციული კავშირების გაძლიერება. განსაკუთრებით საქართველო-ევროკავშირის ასოცირების შეთანხმება („ასოცირების შესახებ შეთანხმება ერთი მხრივ, ევროკავშირს და ევროპის ატომური ენერჯის გაერთიანებას და მათ წევრ სახელმწიფოებსა და მეორე მხრივ, საქართველოს შორის“), რომელიც ძალაში შევიდა 2016 წლის 1 ივლისს. 2017 წლის 28 მარტიდან, შენგენის ზონაში საქართველოს მოქალაქეებისათვის უვიზო რეჟიმი დადგინდა. ევროპიზება გახდა საქართველოს კონსტიტუციური ნორმა. 2017 წლის 13 ოქტომბერს მასში ჩაიწერა, რომ „კონსტიტუციურმა ორგანოებმა თავიანთი უფლებამოსილების ფარგლებში მიიღონ ყველა ზომა ევროკავშირსა და ჩრდილოატლანტიკური ხელშეკრულების ორგანიზაციებში საქართველოს სრული ინტეგრაციის უზრუნველსაყოფად“ (მუხლი 78). ამის შემდეგ ნათლად გამოიკვეთა საქართველოს პოლიტიკის გაორება: ერთი მხრივ, ხელისუფლების მზარდი კრიტიკული დამოკიდებულება პარტნიორებთან და მეორე მხრივ, დიდი პროგრესი ევროინტეგრაციის გზაზე ევროპული საბჭოს მიერ საქართველოსათვის 2022 წლის 23 ივნისს ევროპული პერსპექტივის აღიარებითა და 2023 წლის 14 დეკემბერს საქართველოსათვის კანდიდატი ქვეყნის სტატუსის მინიჭებით.

2024 წლის 29 აპრილს, თბილისში, ქართული ოცნების მხარდამჭერთა საყოველთაო სახალხო შეკრებაზე საქართველოში „სოლოკრატის“ (ჯიბუტი 2016; ჯიბუტი 2017) დამფუძნებლის, ბიძინა ივანიშვილის გამოსვლაში ჩამოყალიბებულ იქნა თეზისები და გამონათქვამები ქართული ოცნების „სამოქმედო

პროგრამად“. ეს გამოსვლა იყო პირველი შემთხვევა, რომლის სემანტიკა იყო სრულად ანტიდასავლური. ამ დღიდან, დასავლეთში საქართველოს მეგობრად პოზიციონირებული, უკლებლივ ყველა ეროვნული თუ საერთაშორისო ორგანიზაციის მიერ ამ გამოსვლის რიტორიკა აღქმულ იქნა წითელი ხაზის გადაკვეთად და ორკესტრირებულად, მხოლოდ პროტოკოლური დღის წესრიგით განსხვავებული კალენდრით, სხვადასხვა ფორმით გახდა საქართველოს დღევანდელ ხელისუფლებასთან ურთიერთობის გადახედვის, სანქციების აქტიური ფაზიდან კონსერვაციის რეჟიმზე გადაყვანის საფუძველი. საქართველოს ხალხი დარჩა მეგობრების გარეშე, მარტო - ოკუპანტთან, რუსეთთან პირისპირ, როგორც გასული საუკუნის 90-იან წლებში. რუსეთთან საქართველო იმყოფება ომის მდგომარეობაში. საქართველო-რუსეთის ომის (08.08. -12.08.2008) ცეცხლის შეწყვეტა მოხდა ევროკავშირის შუამდგომლობით შედგენილი „ექვს პუნქტიანი სამშვიდობო გეგმით“, რომელიც არ იყო ორ ქვეყანას შორის საომარი მდგომარეობის დასრულების აქტი. ეს არ იყო ორ ქვეყანას შორის მშვიდობისა და თანამშრომლობის შესახებ ხელშეკრულება. პროცესების განვითარების ტემპს მოკლედ დროში ვერ დაენვეა ალტერნატიული (და არა-დამატებითი) სამეგობრო ურთიერთობების ჩამოყალიბების ტემპი ჩინეთის სახალხო რესპუბლიკასთან და სხვა. 2024 წლის 26 ოქტომბრის საქართველოს საპარლამენტო არჩევნების შედეგები, შექმნილი რეალობიდან ურთიერთობების გადატვირთვის საშუალებას მისცემს გამარჯვებულ პარტიას, მაგრამ არჩევნებამდე, დასავლეთის მიერ უარყოფილი ხელისუფლება ხომ არ მიიდრიკება რუსეთისაკენ ისე, რომ მისი გამოსწორება შეუძლებელი გახდეს? რუსეთს საქართველოსათვის არაფრით დახმარება არ შეუძლია, ეიფორიული მოლოდინის - დაპყრობილი ტერიტორიების დათმობისათვის, საქართველოს ხელისუფლებას სანაცვლოდ არაფერი არ გააჩნია. მეგობრებთან ურთიერთობის გაფუჭება თუ ამისთვის მოხდა, ის უკვე შემდგარი ფაქტია და მის სანაცვლოდ რაიმეს მიღება უსაფუძვლო ოცნებაა. ასეთ ვითარებაში, საქართველო რჩება თავისი თავის იმედად. სამწუხაროდ, საქართველო ჯერ კიდევ არაა მზად ასეთი გამოწვევებისათვის. ის ჯერ არაა ჩამოყალიბებული სრულყოფილ თანამედროვე სახელმწიფოდ, მისი სამეურნეო მექანიზმი აღსავსეა ტრანსფორმაციული და ხშირად ურთიერთგამომრიცხავი მექანიზმებით. შექმნილი პოლიტიკური ეკლექტიზმის შემამსუბუქებელი ეკონომიკური, სამართლებრივი, სოციალური, თუ კულტურული სისტემები მას არ გააჩნია დასრულებული სახით. ყველა მათგანი დაუსრულებელ, ეკლექტიკურ ერთობლიობას წარმოადგენს, რომელიც ამცირებს ქვეყნის იმუნოდეფიციტს ზემოთაღნიშნულ რყევებზე. ერის ტრადიცია და წეს - ჩვეულებები სამართლებრივ ნორმებში აისახება და სახელმწიფოებრივი იმუნიტეტის ფორმას იძენს. უზოგადესი სახით, ეს მოცემულია საქართველოს კონსტიტუციაში. ტერმინი „იმუნიტეტი“ საქართველოს მოქმედ კონსტიტუციაში, მართალია, სულ ერთხელაა ნახსენები 51-ე მუხლის სათაურში, მაგრამ რეალურად კონსტიტუცია ქვეყნის შექმნილი იმუნიტეტების უმთავრესი დოკუმენტია. იმუნიტეტი ვლინდება თავისუფლად

მოქმედებაში დადგენილი სამართლებრივი პრეროგატივის ფარგლებში. საქართველოს სახელმწიფოებრიობის შემდგომი განვითარების პირობებში განსაკუთრებულად აქტუალურია ეკონომიკის იმუნიტეტის საკითხი.

კონსტიტუციური ეკლექტიზმი

რა უზრუნველყოფს ქვეყნის ეკონომიკური წყობის სიცოცხლისუნარიანობას, მდგრადობასა და განვითარებას? ესაა ქვეყნის ეკონომიკური იმუნიტეტი - ქვეყნის ეკონომიკის უნარი შეინარჩუნოს ალადგინოს ეროვნული ეკონომიკური წყობა ნებისმიერი საშინაო, თუ საგარეო სოციალურ-ეკონომიკური, პოლიტიკური, სამხედრო და სხვა გამოწვევების პირობებში. ქვეყნის ეკონომიკური წყობა, აგრეთვე მისი რეგულირების სისტემა განსაზღვრულია ქვეყნის კონსტიტუციით. რეგულაციური მექანიზმი იყენებს ქვეყნის ეკონომიკის როგორც თანდაყოლილ (ბუნებრივი, ადამიანისეული პოტენციალი), ასევე შექმნილ (წარმოება, ინფრასტრუქტურა, მეცნიერება და სხვ.) იმუნიტეტს. შექმნილი ეკონომიკური იმუნიტეტის ნაწილია ეკონომიკური უსაფრთხოება. საქართველოს კონსტიტუციაში მოცემულია ეკონომიკური იმუნიტეტის გამოყენების პრინციპები, ფორმები. პრობლემურია ამ საკანონმდებლო შესაძლებლობების პრაქტიკული რეალიზების ეფექტიანობის საკითხი. კერძოდ, დიდ პრობლემას ქმნის საქართველოს კონსტიტუციაში არსებული ეკლექტიზმი, რომელიც მისი მიღების დღიდან იყო მასში მოცემული და კიდევ უფრო გაღრმავდა კონსტიტუციის შემდგომი რედაქტირების დროს. საქართველოს კონსტიტუციის პრეამბულაში წერია, რომ საქართველოს მოქალაქეები ღვთისა და ქვეყნის წინაშე აცხადებენ ნებას, რომ დაამკვიდრონ „დემოკრატიული საზოგადოებრივი წესწყობილება, ეკონომიკური თავისუფლება, სოციალური და სამართლებრივი სახელმწიფო“. საქართველოს კონსტიტუციის მე-5 მუხლი ეძღვნება „სოციალურ სახელმწიფოს“, ხოლო მე-6 თავი „ეკონომიკურ თავისუფლებას“. სოციალური სახელმწიფო - სოციალ-დემოკრატიული პარტიების პოლიტიკის ქვაკუთხედაა და გულისხმობს ეკონომიკის, უპირველეს ყოვლისა, მსხვილი ბიზნესის სახელმწიფო რეგულირებას. ეკონომიკური თავისუფლება - ლიბერალური წარმოშობის ცნებაა, რომელიც ემყარება თავისუფალ საბაზრო ეკონომიკას, კერძო საკუთრების ხელშეუხებლობას, ეკონომიკის დერეგულირებას. კონსტიტუციის ნორმების დონეზე, სადაც პრინციპები ჩამოყალიბებულია, ძირითადად აბსტრაქტული აზროვნების ფარგლებში, იმ დონით, რომ ეს პრინციპები გასაგები იყოს როგორც ჩარჩო, შემდგომი კონკრეტიზაციისათვის კანონებსა და კანონქვემდებარე აქტებში, არსებული წინააღმდეგობის გადაჭრა შეუძლებელია. აქ სუბიექტური ფაქტორით შეიძლება მეტად ან ნაკლებად გამწვავდეს ეს წინააღმდეგობა, მაგრამ ის არ მოიხსნება მიზეზის - კონსტიტუციური ნორმის შეუცვლელად. ამასთან, მოქმედებს საქართველოს ორგანული კანონი „ეკონომიკური თავისუფლების შესახებ“ (1.07.2011), რომლის პრეამბულაშივე მითითებულია: “თავისუფლება არის ეკონომიკური პოლიტიკის

ძირითადი პრინციპი, რომელიც გამოიხატება მთავრობის მცირე ზომაში, პასუხისმგებლობიან მაკროეკონომიკურ პოლიტიკასა და დაბალ გადასახადებში.” კონსტიტუციური ეკლექტიზმის შემაფერხებელი შედეგის ერთგვარ ნიველირებას ახდენს ქვეყანაში არსებული, ფაქტობრივად ერთპარტიული სისტემა (ამ სისტემის უიშვიათესი დადებითი გამონაკლისი). ამასთან, მმართველი პარტიები, ტრანსფორმაციის პერიოდში, ეკონომიკაში მოქმედებენ ეკლექტურად, ხშირად საკითხები წყდება პოლიტიკური მიზანშეწონილობით, სოციალური სფეროს სასარგებლოდ, რაც სოციალურ-ეკონომიკური რყევების დიდ რისკთანაა დაკავშირებული (ჭიბუტი, 2024).

ინსტიტუციური ეკლექტიზმი

საქართველო საპარლამენტო რესპუბლიკაა. მისი ბევრი კონსტიტუციური ნორმა მიღებულ იქნა საქართველოს 1995 წლის კონსტიტუციაში შესაბამისი ცვლილებებისა და დამატებების გზით, საპრეზიდენტო კონსტიტუციური ნორმების საპარლამენტო რესპუბლიკის ნორმებად ტრანსფორმაციით. საკონსტიტუციო ცვლილებების შედეგად მივიღეთ ხარვეზიანი, ეკლექტური ნორმები და სტრუქტურა. განსაკუთრებით გამოხატულია ეკლექტიზმი მთავრობის საქმიანობის წესსა და სტრუქტურაში. თავიდან, საპრეზიდენტო რესპუბლიკაში, 2004 წლამდე მოქმედი „აღმასრულებელი ხელისუფლების სტრუქტურისა და საქმიანობის წესის შესახებ“ საქართველოს კანონის შესაბამისად, მთავრობა სტატუსით იყო „... საქართველოს პრეზიდენტის სათათბირო ორგანო“, რომლის შემადგენლობაში შედიოდნენ სახელმწიფო მინისტრი და მინისტრები...” (მუხლი 12). 2004 წლის 6 თებერვალს, საქართველოს კონსტიტუციური კანონით „საქართველოს კონსტიტუციაში ცვლილებებისა და დამატებების შეტანის შესახებ“, შეიცვალა სახელმწიფო მინისტრის ინსტიტუტი პრემიერ-მინისტრის ინსტიტუტით და განისაზღვრა, რომ მთავრობა შედგება: „პრემიერ-მინისტრისა და მინისტრებისაგან. მთავრობის შემადგენლობაში შეიძლება იყოს სახელმწიფო მინისტრი (სახელმწიფო მინისტრები)“ (მუხლი 78, პუნქტი 2.) და „...პასუხისმგებელია საქართველოს პრეზიდენტისა და პარლამენტის წინაშე.“ (მუხლი 78, პუნქტი 1.). 2018 წლის 20 სექტემბრის საკანონმდებლო ცვლილების შედეგად „საქართველოს მთავრობის სტრუქტურის, უფლებამოსილებისა და საქმიანობის წესის შესახებ“ საქართველოს კანონით, „საქართველოს მთავრობა არის აღმასრულებელი ხელისუფლების უმაღლესი ორგანო, რომელიც ახორციელებს ქვეყნის საშინაო და საგარეო პოლიტიკას. მთავრობა ანგარიშგაღებული და პასუხისმგებელია საქართველოს პარლამენტის წინაშე (მუხლი 1). აღნიშნული ცვლილებებით სამინისტროების ფუნქციები დარჩა ისეთივე, როგორც საპრეზიდენტო მმართველობისას. საქართველოს მთავრობისა და სამინისტროების კომპეტენციები ეკლექტურადაა გაერთიანებული. საქართველოს მთავრობა საქმიანობას წარმართავს საქართველოს კანონით - „საქართველოს მთავრო-

ბის სტრუქტურის, უფლებამოსილებისა და საქმიანობის წესის შესახებ“, რის შესაბამისად, მთავრობა კოორდინაციას უწევს და აკონტროლებს სამინისტროების მუშაობას (მუხლი 5, პუნქტი „ა“). მთავრობა თავის საქმიანობას ახორციელებს სამინისტროებისა და მათდამი დაქვემდებარებული ორგანიზაციების მეშვეობით. მთავრობა გადანყვეტილებას იღებს განსაკუთრებულ შემთხვევებში, თუ:

1. „...საკითხი, რომელიც კანონით გადაცემულია აღმასრულებელი ხელისუფლების გამგებლობაში, არ მიეკუთვნება არცერთი სამინისტროს გამგებლობის სფეროს“;

2. შესაბამისი სამინისტრო მისი მმართველობის სფეროსათვის მიკუთვნებულ „საკითხზე (გარდა ქვეყნის უსაფრთხოების, თავდაცვის, საზოგადოებრივი უსაფრთხოების უზრუნველყოფასთან და საქართველოს სისხლის სამართლის კანონმდებლობით გათვალისწინებული უფლებამოსილებების განხორციელებასთან დაკავშირებული საკითხებისა) გადანყვეტილებას არ იღებს ან გადანყვეტილების მიღებას აყოვნებს“ (მუხლი 16. პუნქტი 2);

3. „...საკითხი მიეკუთვნება რამდენიმე სამინისტროს გამგებლობის სფეროს და განსაზღვრული არ არის მასზე გადანყვეტილების მიმღები სამინისტრო“ (მუხლი 16. პუნქტი 3.), ე. ი. მთავრობა ზოგიერთ საკითხზე გადანყვეტილებას ვერ იღებს, ზოგიერთზე ხან იღებს და ხან არა.

მთავარი პრობლემა ისაა, რომ მთავრობის აპარატი სტრუქტურულად არაა გადანყობილი საპარლამენტო რესპუბლიკისათვის დამახასიათებელი მმართველობისათვის და ეკლექტურადაა აღრეული საპრეზიდენტო და საპარლამენტო მმართველობის ფორმები. მთავრობის ადმინისტრაციაში არ არის კანონმდებლობით მის კომპეტენციაში განსაზღვრული უფლებებისა და ვალდებულებების შესასრულებელი სტრუქტურული ერთეულები და შესაბამისი კვალიფიციური კადრები. ამას არ მოითხოვდა საპრეზიდენტო, მაგრამ მოითხოვს საპარლამენტო მმართველობის სისტემა. პრემიერ-მინისტრს, რომელიც ახორციელებს „მინისტრების საქმიანობის კოორდინაციასა და კონტროლს“ (საქართველოს კონსტიტუცია, მუხლი 55.)*, ამ მისიის შესასრულებლად დღევანდელ მთავრობის ადმინისტრაციის სტრუქტურაში არ ჰყოფნის იმ სამინისტროების პროფილის შუალედური რგოლი.

* საქართველოს კონსტიტუციის შესაბამისად (მუხლი 54. პუნქტი 3) საქართველოს კანონით „საქართველოს მთავრობის სტრუქტურის, უფლებამოსილებისა და საქმიანობის წესის შესახებ“ „მთავრობა შედგება პრემიერ-მინისტრისა და მინისტრებისაგან“ (მუხლი 2, პუნქტი 1.), მაგრამ, განსხვავებით კონსტიტუციური ნორმისგან ის და არა პრემიერ-მინისტრი, „კოორდინაციას უწევს და აკონტროლებს სამინისტროების ...საქმიანობას“ (მუხლი 5. პუნქტი „ა“). ეს ჩანანერი არ შეესაბამება კონსტიტუციურ ნორმას, თუმც ნარმოაჩენს მთავრობის აპარატში შესაბამისი პროფილური რგოლების არ არსებობის ხარვეზს. რეალურად არ ხდება და წარმოუდგენელია პრაქტიკულად მინისტრმა როგორ უნდა შეამოწმოს სხვა სამინისტროს მუშაობა?

როგორ უნდა განახორციელოს პრემიერ-მინისტრმა მიზნების შესრულების ანალიზი, შედეგიანობის პროგრესის თვალსაზრისით, ყველა იმ მიმართულებით, რაც მის კომპეტენციას განეკუთვნება, ანუ საშინაო და საგარეო პოლიტიკის სრულ სპექტრზე? არ არსებობს იმის საფუძველი, რომ საქართველოს კანონით „საქართველოს მთავრობის სტრუქტურის, უფლებამოსილებისა და საქმიანობის წესის შესახებ“ განსაზღვრული მთავრობის კომპეტენციები (მუხლი 5) სრულფასოვნად შესრულდეს.

მაგალითად:

- მთავრობის კომპეტენციიდან გამომდინარე, იგი სოციალურ-ეკონომიკურ, კულტურისა და სხვა სფეროებში ამტკიცებს სახელმწიფო მიზნობრივ პროგრამებს და უზრუნველყოფს მათ განხორციელებას;

- ახორციელებს საკანონმდებლო ინიციატივას და შეიმუშავებს სამთავრობო პროგრამას;

- უზრუნველყოფს ქვეყნის ეკონომიკური სივრცის ერთიანობას, ეკონომიკური საქმიანობის თავისუფლებას, კონკურენტული და სტაბილური საინვესტიციო გარემოს ჩამოყალიბებას;

- მართავს სახელმწიფო ქონებას;

- არეგულირებს საფინანსო-საბიუჯეტო ურთიერთობებს, შეიმუშავებს და საქართველოს პარლამენტს წარუდგენს საქართველოს სახელმწიფო ბიუჯეტის პროექტს, სახელმწიფო ბიუჯეტის პროექტის მიღების შემდეგ უზრუნველყოფს მის შესრულებას, საქართველოს პარლამენტს წარუდგენს სახელმწიფო ბიუჯეტის შესრულების ანგარიშს;

- უზრუნველყოფს სახელმწიფო საშინაო და საგარეო ვალის მართვას და მოქალაქეთა სოციალურ დაცვას; შეიმუშავებს უმუშევრობის შემცირებისა და ლიკვიდაციის სახელმწიფო პროგრამებს და უზრუნველყოფს მათ განხორციელებას;

- უზრუნველყოფს ერთიანი სახელმწიფო საემიგრაციო და საიმიგრაციო პოლიტიკის განხორციელებას;

- უზრუნველყოფს განათლებისა და მეცნიერების სფეროში ერთიანი სახელმწიფო პოლიტიკის განხორციელებას, ზოგადი, პროფესიული და უმაღლესი განათლების სრულყოფას და სხვა.

ასეთი ფუნქციების შესრულება ხდება სამინისტროების კომპეტენციებზე რედუქციით, მაგრამ მათ საქმიანობაზე კონტროლისათვის მინიჭებული კომპეტენციის განხორციელების კომპეტენტურობა და შესაძლებლობები მთავრობას არ გააჩნია. ასეთ შემთხვევაში, მთავრობას რჩება ფიქტიური როლი, დაამონტოს ან/და გაატაროს სამინისტროებიდან წარმოდენილი მასალები, მათი კონტროლისა და კომპეტენტური ანალიზის გარეშე. ეს იწვევს იმას, რომ სამინისტროებში მომზადებული პროექტების კონვერტაცია მთავრობის პროექტებად მიმდინარეობს ნეიტრალური, არადაარგობრივი ინტერესების მქონე ექსპერტიზის გარეშე, ხოლო, ერთპარტიული სისტემის დროს, სამინისტროს მიერ მომზადებუ-

ლი, მაგალითად, კანონპროექტი სახელმწიფო ბიუჯეტის შესახებ, მწვანე გზით გადის პარლამენტის განხილვისას. მწვანე შუქს „ერთი გუნდის“ წარმომავლობა ქმნის.

პარტიული პლურალიზმის დროს ამ მექანიზმის შეცვლა აუცილებელი გახდება. მთლიანად, ინსტიტუციური ეკლექტიზმი დიდი ხიფათის შემცველია. ის აძლევს საშუალებას სამინისტროებს მათზე დაკისრებული ფუნქციები ბოლომდე არ შეასრულონ, ამცირებს მმართველობითი სისტემის ეფექტიანობას. პრევენციული ფუნქციის შესრულება შეუძლია ქვეყნის განვითარების სტრატეგიას და სხვა ჩარჩო დოკუმენტებს (მ.შ. საერთაშორისო ვალდებულებებს), რაც უნდა დაედოს საფუძვლად „სამთავრობო პროგრამას“, რომლითაც მთავრობა ხელმძღვანელობს თავისი უფლებამოსილების განხორციელებისას (საქართველოს კანონი „საქართველოს მთავრობის სტრუქტურის, უფლებამოსილებისა და საქმიანობის წესის შესახებ“, მუხლი 3, პუნქტი 2.).

ეკლექტიკური პრაქტიკა

საქართველოს ყველა საგარეო აქტივობა, მისი ევროკავშირსა თუ ნატოში გაწევრიანება და ა.შ. მიზნად ისახავს საქართველოს სახელმწიფოებრიობის ეკონომიკურ და სოციალურ განვითარებას, ტერიტორიულ მთლიანობას, ქართველი ხალხის კეთილდღეობას და მისი სოციო-კულტურული იერსახის შენარჩუნებას. ხალხი თავის მიზანს ხელისუფლების მეშვეობით აღწევს. ამიტომ მნიშვნელოვანია - რა არის ხელისუფლების მიზანი - ხელისუფლების შენარჩუნება (უდავო მიზანი ყველა ხელისუფლების), მაგრამ როგორ? მხოლოდ ქვეყნის მიზნების მაქსიმალური მიღწევით, თუ ნებისმიერი გზით? ეს უკანასკნელი საზოგადოებამ არ უნდა დაუშვას. თუმცა, ეს ზედმეტი არეულობა და დაძაბულობაა. ვერც ერთ მიზანს ვერ მიაღწევს ქვეყანა, თუ არ აქვს სტრატეგია, არ აქვს მეთოდიკა სწორად შეაფასოს რეალობა და სწორად იმოქმედოს. სწორად თუ იქცევა ხელისუფლება/ქვეყანა ნაკლები დაძაბულობით მიიღწევა მეტი შედეგი. ერთდროულადაა დაცული უსაფრთხოებისა და ეფექტიანობის პრინციპები. საქართველოს სახელმწიფოებრივი აღმშენებლობისათვის საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ, ეს იყო დესოვეტიზების პროცესი და ეკონომიკური თავისუფლების დამკვიდრება, რომ ქვეყანა გამხდარიყო ეკონომიკურად სიცოცხლისუნარიანი. ეკონომიკური განვითარებისა და პოსტკომუნისტური კრიზისიდან თავის დაღწევის კვალობაზე, მატულობდა სოციალური სფეროს მასშტაბი. დასამკვიდრებელი იყო საბჭოთა სისტემისაგან განსხვავებული მიდგომა, ეკონომიკა კი სოციალურის საფუძველია. მთავარი ურთიერთობა ქართულ ახალ სახელმწიფოში, ესაა თავისუფალ პიროვნებათა თავისუფალი პიროვნული არჩევანი, თავისუფალი ეკონომიკური აქტივობა და ურთიერთობა - საკუთრების უფლების თავისუფლების პირობებში. საბჭოთა სისტემიდან საბაზროზე გარდამავალი ტრანსფორმაციის პერიოდის პრაქტიკა არის მთლიანად ეკლექტიკური. აქ ერთდროულად არსებობს საბ-

ჭოთა სოციალიზმისა და კაპიტალიზმის ურთიერთობები. თუმცა, ამ პერიოდის ადეკვატური თეორია არც პროცესის დასაწყისში არ ყოფილა, არც პროცესის 30-ზე მეტი წლის მიმდინარეობის შემდეგ არაა და არც არასოდეს იქნება. ის ვერასოდეს გამოჩნდება ეკონომიკური ისტორიის საგანს. ვერ დადგინდა საბჭოთა სოციალიზმის სისტემის კანონზომიერებები და მიზეზ-შედეგობრივი კავშირები იმიტომ, რომ ეს სისტემა შეიქმნა ხელოვნურად, პრეცედენტულად, კანონზომიერების საწინააღმდეგოდ, კაპიტალისტური სისტემის სარკისებური ალტერნატივის სახით. ზუსტად გამოხატავს არსს საბჭოთა კავშირის დროინდელი ანეკდოტი: „იმათთან ადამიანი უწევს ექსპლოატაციას ადამიანს, ჩვენთან კი - პირიქით“. მარქსიზმიც ადაპტირებულ იქნა საბჭოთა სისტემისათვის ისტალინის მიერ - სტალინიზმის სახით. ტრანსფორმაციის პერიოდში ისეთი ეკლექტური პრაქტიკა შეიქმნა, რომელიც თეორიულ განზოგადებას არ ექვემდებარება და ეკლექტიზმის არსებული ფილოსოფიით ვერ გაიგება. იგივე მიზეზით, ჩინეთის სახალხო რესპუბლიკაში ვერ შეიქმნა ქვეყანაში განხორციელებული პრაქტიკის განმაზოგადებელი თეორია. მესამედი საუკუნის განმავლობაში საქართველოს სოციალურ-ეკონომიკური მოწყობა ხდებოდა ლიბერალური და სოციალისტური (მ.შ. საბჭოთა) მიდგომების ბაზაზე და ახლა, მმართველი პარტიის მიერ კონსერვატორიზმისაკენ ფერისცვალება, დიდი ალბათობით, ხელისუფლების შესანარჩუნებლადაა განხორციელებული. ლიბერალიზმი და სოციალიზმი წარმოადგენს საქართველოს პოლიტ-ეკონომიკურ პრაქტიკას. კონსერვატიზმს მოუწევს ბრძოლა ჯერ კიდევ ტრანსფორმაციადაუსრულებელი სისტემის ცვლილებებისათვის. ამ ცვლილებების განხორციელებას შეენიანააღმდეგება ჯერ კიდევ არსებული საბჭოთა სოციალისტური და ლიბერალური ურთიერთობები. ეკლექტიზმი გაიზრდება. კონსერვატიზმით მოხდება არსებული ლიბერალური ურთიერთობების კორექტირება, რაც გაზრდის ტრანსფორმაციის ხანგრძლივობასა და სიმწვავეს. სანამ არ დასრულდება დესოვეტიზაცია, მანამ კონსერვატიზმი დარჩება პოლიტიკისა და ემოციური პატრიოტიზმის სფეროდ, რაც გასაქანს აძლევს პარტიებს მოახდინონ მათი პოზიციონირება პატრიოტიზმისა და რელიგიის ირაციონალური მოტივებით.

უნდა შეიცვალოს კონსტიტუცია და კანონები - მათ შორის ევროსაბჭოსთან ასოცირების ფარგლებში მიღებული. უნდა მოხდეს რეფორმების რევერსი. ამის შემდეგ, საუკეთესო შემთხვევაში, ჩამოყალიბდება ან კონსერვატორული ლიბერალიზმი, ან ლიბერალური კონსერვატიზმი, თუ მაღალი ეკლექტიკურობის გამო პროცესები არ გადაიზარდა რეაქციონიზმში.

დასკვნა

ეკლექტიზმი, როგორც მოვლენა ვლინდება თეორიისა და პრაქტიკის ყველა სფეროში. თეორიულ-მეთოდოლოგიური თვალსაზრისით, ისტორიულად, ის ყოველთვის შემეცნებითი პროცესის, ფილოსოფიის ფარგლებში იყო წარმოდგე-

ნილი. ფორმალურ ლოგიკაზე დაფუძნებული მისი მთავარი არსით, შესაძლებელია სხვადასხვა თეორიებისა და კონცეფციების საუკეთესო იდეების ამოკრეფით შეიქმნას საყოველთაო, წინააღმდეგობებისაგან თავისუფალი იდეათა კრებული. წარმატებული, გავრცელებული პრაქტიკული რეალიზება მას აქვს არქიტექტურაში, დიზაინში, მხატვრობაში, კულტურის სხვა დარგებში, მაგრამ ეკონომიკურ - პოლიტიკურ სფეროებში - არა. წარმატებული ეკლექტური თეორია არ არსებობს. მისი შედეგიანობა აღნიშნულია მხოლოდ მიკროეკონომიკური პროცესების მოდელირებისას, ისიც მხოლოდ იმ ფარგლებში, რაშიც ემთხვევა სისტემური მიდგომის ელემენტებს. ეკლექტიზმი კარგი საშუალება აღმოჩნდა თეორიების დისკრედიტაციის, მათი კვდომისა და წარატივში ტრანსფორმირებისათვის, მაგრამ თვითონ არასდროს შეუქმნია სინთეზური თეორია. ეკლექტიზმის საშუალებით მოსახერხებელია ნებისმიერი სამეურნეო მექანიზმის გამართლება, თუმცა შეუძლებელია მისი ახსნა. ამიტომ ეკლექტიზმზე დაფუძნებული პოლიტიკა წინააღმდეგობრივია, დამოკიდებულია შემთხვევით ფაქტორებზე და არა კანონზომიერებების შეცნობა - გათვალისწინება - გამოყენებაზე. განვითარებული, კაპიტალისტური ეკონომიკის დროს, საბაზრო ეკონომიკის ფუნქციონირებისათვის მაქსიმალურად ხელშემწყობი პირობებისა და შესაბამისი საკანონმდებლო უზრუნველყოფის გარემოში, სისტემა იტანს ეკლექტიზმს თეორიასა და არაპირველად წარმოებულ, მათ შორის სოციალურ ურთიერთობებში. მაქსიმალურადაა განვითარებული მისი უარყოფითი ზემოქმედება. მაგრამ, თუ პრაქტიკაა ეკლექტური, მაშინ თეორიული და პოლიტიკური ეკლექტიზმი განვითარების მნიშვნელოვანი ბარიერია. ეს დამახასიათებელია ნებისმიერი გარდამავალი, მათ შორის, საქართველოს მსგავსი ტრანსფორმაციული ეკონომიკის ქვეყნებისათვის. საქართველოში ისტორიული განვითარების სპეციფიკის გამო, მისი სოციალურ-ეკონომიკური სისტემა ეკლექტურია და შედგება საბჭოთა და კაპიტალისტური სისტემის არასრულფასოვანი ელემენტებისაგან, რაც აისახება საზოგადოებრივი ცხოვრების ყველა სფეროში. აუცილებელია, ამ ეკლექტიკური მდგომარეობიდან გათავისუფლება, ტრანსფორმაციის დასრულება, სისტემურ, მეცნიერულ ანალიზზე დაფუძნებული ქვეყნის განვითარების სტრატეგიის დაწერვა და პარარელურად, ტრადიციული ფასეულობების არა რეაქციული - რესოვიეტისაციის კონსერვატიზმის, არამედ დასაბამითი, წინარე ნამყოს სახით აღდგენა.

ლიტერატურა:

- მოქალაქეთა პოლიტიკური გაერთიანების „ქართული ოცნება - დემოკრატიული საქართველოს“ წესდება. <http://gd.ge/uploads/about/c1625f96c0fe29313.pdf>. ბოლო ნახვა 27.06.2024
- საქართველოს კანონი „აღმასრულებელი ხელისუფლების სტრუქტურისა და საქმიანობის წესის შესახებ“ <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/1230745?publication=17>

- საქართველოს კანონი „საქართველოს მთავრობის სტრუქტურის, უფლებამოსილებისა და საქმიანობის წესის შესახებ“. <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/2062?publication=44>
- საქართველოს კონსტიტუციური კანონი „საქართველოს კონსტიტუციაში ცვლილებებისა და დამატებების შეტანის შესახებ“ 6.02.2004 <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/13294?publication=0>
- საქართველოს ორგანული კანონი „ეკონომიკური თავისუფლების შესახებ“. <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/1405264?publication=4>
- საქართველოს ორგანული კანონი „მოქალაქეთა პოლიტიკური გაერთიანებების შესახებ“<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/28324?publication=44>
- საქართველოს რესპუბლიკის კონსტიტუციური კანონი „საქართველოს კონსტიტუცია“ <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/30346?publication=36>
- ჯიბუტი მ.(2016) პოლიტიკური არითმეტიკა|გლობალიზაცია და ბიზნესი, № 2. გვ. 52-59 <https://oaji.net/articles/2017/4783-1495299137.pdf>
- ჯიბუტი მ.(2017) სოლოკრათის 100 დღე და ათასი უბედურება! ივერიონი, 12.01. <https://iverioni.com.ge/16312-mikheil-jibuti-solokratiis-100-dghe-da-athasi-ubedureba.html>
- ჯიბუტი მ. (2021) საქართველოს ეკონომიკა: 30 წლიანი ტრანსფორმაციის გაგებისათვის|ეკონომიკა და ბიზნესი, №4. გვ. 41-57<https://dSPACE.tsu.ge/server/api/core/bitstreams/a258da48-cc2c-41c6-8432-d3d011d7cca8/content>
- ჯიბუტი მ. (2022) საქართველოს ევროკავშირში განვერიანების გამოწვევები. გვ.477-482. <https://dSPACE.tsu.ge/server/api/core/bitstreams/4562c0fe-1f9c-4edc-b5f2-a10ff35-80745/content>
- ჯიბუტი მ. (2024) საქართველოს ეკონომიკის კონსტიტუციური იმუნითეტი. საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია „ეკონომიკისა და ბიზნესის გლობალური გამოწვევები და მდგრადი განვითარება“ ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი. ბიზნესისა და ეკონომიკის ფაკულტეტი. 20 – 21 ოქტომბერი, 2023. ბათუმი.

References:

- Mokalaketa politikuri gaertianebis „qartuli ocneba – demokratiuli saqartvelos“ w e s d e b a [Charter of Political Association of Citizens – Georgian Dream – Democratic Georgia] in Georgian. <http://gd.ge/uploads/about/c1625f96c0fe29313.pdf>. Last seen on 27.06.2024
- Sakartvelos kanoni „armasrulebeli xelisuflebis struqturisa da saqmianobis wesis shesaxeb [Law of Georgia on the Structure and the Rule of Activity of the Executive Authority of Georgia] in Georgian. <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/1230745?publication=17>
- Sakartvelos kanoni „sakartvelos mtavrobis struqturis, uflebamosilebisa da saqmianobis wesis shesaxeb“ [Law of Georgia about the Structure, Authority and the Rule of Activity of the Government of Georgia] in Georgian. <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/2062?publication=44>
- Sakartvelos konstituciuri kanoni „ sakartvelos konstituciaSi cvlilebebisa da damatebebis Setanis shesaxeb“ [Constitutional Law of Georgia on Making Changes and Addenda to the

- Constitution of Georgia] 6.02.2004. In Georgian. <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/-13294?publication=0>
- Saqartvelos organuli kanoni “ekonomikuri thavisuflebis shesaxeb”[Organic Law of Georgia on Economic Freedom] In Georgian.
<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/1405264?publication=4>].
 - Saqartvelos organuli kanoni „mokalaketa politikurigaertianebebis shesaxeb“[Organic Law of Georgia on Citizens Political Associations] in Georgian.
<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/28324?publication=44>
 - Saqartvelos organuli kanoni „Saqartvelos konstitucia „ [Organic Law of Georgia on Consitution of Georgia] In Georgian.
<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/30346?publication=36>. In Georgian.
 - Jibuti M.(2016) Politikuri aritmetika [Political Arithmetics]||Globalization and Business, № 2. p. 52-59. In Georgian. <https://oaji.net/articles/2017/4783-1495299137.pdf>
 - Jibuti M.(2017) Solokratiis 100 dre da atasi ubedureba! [100 Days of Solocracy and Thousands of Disasters!] Iverioni, 12.01. In Georgian. <https://iverioni.com.ge/16312-mikheil-jibuti-solokratiis-100-dghe-da-athasi-ubedureba.html>
 - Jibuti M. (2021). Sakartvelos ekonomika : 30 wlani transformaciis gagebisatvis [Georgian Econom: for understanding a 30-year transformation] Economy and Business, №4. p. 41-57. In Georgian. <https://dspace.tsu.ge/server/api/core/bitstreams/a258da48-cc2c-41c6-8432-d3d011d7cca8/content>
 - Jibuti M. (2024). Sakartvelos ekonomikis konstituciuri imuniteti [Constitutional Immunity of Georgian Economy. International Scientific Conference: “Global Challenges and Sustainable Development of Economics and Business”. Batumi Shota Rustavelli State University, 20-21 October, 2023.Batumi.] in Georgian

Political-Economic Eclecticism in Georgia

Mikheil Jibuti

Academician

Georgian National Academy of Science

Professor

Grigol Robakidze University

m_djibuti@yahoo.com

doi.org/10.52340/eab.2024.16.02.01

Decommunization in Georgia followed its restoration of independence in 1991. The dismantling of a monopolistic system centered around the single-party rule of the USSR Communist party and its Marxist-Leninist ideology was a pivotal development. This period marked the acceptance of ideological and political diversity, yet despite the emergence of numerous political parties, the one-party dominance persisted. The ruling parties always had constitutional majority in the Parliament, but despite their declared

ideologies, transformation of the Soviet economy was implemented through right-wing principles.

Due to the complete lack of theoretical and practical expertise, politics and economy proved to be eclectic, and this eclecticism was further accentuated by the way in which the market economy interacted with the remnants of the Soviet system. The social structure that had existed during the Soviet era was shattered by the introduction of the market economy, and the system that guaranteed and regulated society and culture through the economy also broke down. Social and cultural domains were neglected because enhancing the economic condition was the primary objective. In addition to addressing the issue of physical survival, there has been a greater emphasis on liberal personal freedom and non-interference in one's private life. The trend was aided by the growing anti-global and anti-liberal sentiments as well as the custom of viewing every matter through the prism of national interest. Economic growth accelerated ownership and property differences, which exacerbated the moral crises. Prior to social and cultural adaptation, the nation's new economy had to adjust to its new, non-Soviet context. After noticing this trend, the political elite turned to conservatism.

The objectives of Georgia's foreign policy, which includes membership in the EU and NATO, among others, are territorial integrity, economic and social development, the welfare of citizens of Georgia, and the preservation of Georgia's sociocultural identity. Through the government, people accomplish their objectives. Therefore, it is crucial to understand the purpose of the government's fundamental changes: is it to maintain its power (an objective that all governments must pursue without question), and if so, how—by attaining national objectives or by any other means? Without a well-defined plan and an assessment system to recognize the situation and take appropriate action, no nation can accomplish its objectives. More goals can be accomplished with less stress if the nation or government behaves appropriately; efficiency and security principles are upheld. De-Sovietization and economic independence were necessary for Georgia to become economically viable following the fall of the Soviet Union and pave the path for the state's development. The transitional phase from the Soviet system to the market economy is characterized by a highly eclectic. We witness the coexistence of capitalism and Soviet socialism. It should be noted, nevertheless, that no theory of this time existed at the start of the process, nor could it during the course of its thirty years of existence, and it cannot. It will always be included in the course on economic history. As the mirrored alternative to the capitalistic system, the system was artificially and illogically formed, and as such, its regularities and cause-and-effect relationships have never been determined.

Stalin also modified Marxism into Stalinism, a system specific to the Soviet Union. Because the practices of the change era were so diverse and eclectic, they cannot be broadly generalized or understood in terms of existing philosophy of eclecticism.

Similarly, no generalization theory for the People's Republic of China's practice has yet been established. Georgia's social-economic structure was founded on liberal and socialistic (also known as Soviet) ideas for thirty-three years. Therefore, it is quite likely that the ruling party's current shift towards conservatism is an attempt to hold onto power. Socialism and liberalism are essential components of Georgian political and economic life. Conservatism will have to battle for the change of the current unfinished system. These changes will be opposed by the social and liberal relations that currently exist in the system, and eclecticism will only get stronger. Conservatism will modify the current liberal relationships that will lengthen the duration of transformation, escalating the degree of change, and incurring additional social costs. Conservatism will continue to exist as the area of politics and sentimental patriotism that permits various parties to establish their positions using illogical patriotic and religious justifications until the end of de-Sovietization. For conservatism to function in real life, the Constitution and laws, including those passed within the framework of EU association, must be altered. Reforms must be reversed. Ideally, after all of this is finished, and if the process doesn't turn into reactionism because of the high degree of eclecticism, conservative liberalism or liberal conservatism will emerge.

Key words: eclecticism, conservatism, de-Sovietization, single ideology system, reactionism, bipartite politics, reasons of eclecticism.

JEL Codes: F50, F55, F59, P16

ევროკავშირის გაზის ბაზრის დემონოპოლიზაცია რუსეთ-უკრაინის ომის ფონზე

ზურაბ გარაყანიძე

ასოციირებული პროფესორი
დავით აღმაშენებლის სახელობის
ეკონომიკური თავდაცვის აკადემია
z_gara@yahoo.com

სოლომონ შავლიაშვილი

აკადემიკოსი
საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემია,
გაზეთის დაცვისა და სოფლის მეურნეობის
მინისტრის მოადგილე
pavliashvilisolomon@yahoo.com

doi.org/10.52340/eab.2024.16.02.02

რუსეთ-უკრაინის ომმა ევროკავშირის ე. წ. ფაქტო შავი ზღვის ჰეგემონის (WBSA - სადაც სამხრეთ კავკასიაც მოიაზრება) ყველა ქვეყნის ენერჯეტიკულ უსაფრთხოებაზე იმოქმედა, თუმცა, ყველაზე დიდი გავლენა ამ კონფლიქტმა ევროკავშირის გაზის მთავარი მიმწოდებლებზე - ჩუსუდ ს/ს „გაზპრომზე“ იქონია.

სტატიის განხილვით ევროკავშირის გაზის ბაზრის დემონოპოლიზაციის პროცესი. კეძოლ აღნიშნულია, რომ რუსეთ-უკრაინის ომმა შეაფერხა მიწოდების გლობალური ჯაჭვები, მაგამ ეს ახად შესაძლებლობას აძლევს აზიის ბაზრის განხილვას. კეძოლ, ვინაიდან აშშ-მ და ევროპამ სანქციები დაუწესეს რუსეთის ნავთობსა და ბუნებრივ გაზს, აზიის ბაზრის განხილვას შანსი გაზარდეს გაზის ექსპორტი „სამხრეთის გაზის დეიფინის“ (SGC) გავლით, (რომელიც გაზის შვიდ ქვეყანას, მათ შორის საქართველოს) და გაზით ამარაგებს თურქეთსა და სამხრეთ-აღმოსავლეთ ევროპას. ამჟამად აზიის ბაზრის განხილვას, სწორედ SGC-ის მეშვეობით, თურქეთს და ევროპას წლიურად აწვდის 16 მლრდ კუბ.მეტრ ბუნებრივ აირს.

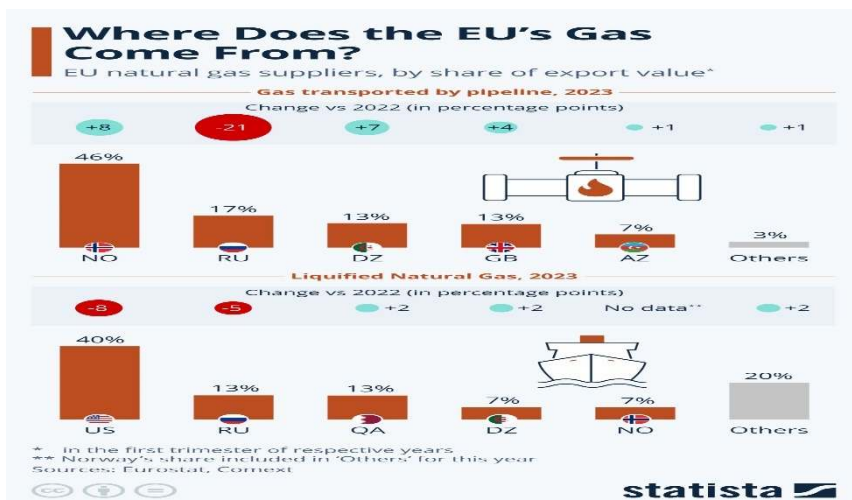
2024 წლის ბოლოსთვის, ს/ს „გაზპრომის“ მიერ ევროპის ენერჯეტიკული ბაზრის თითქმის მთლიანად დატოვების პირობებში, სამხრეთ-აღმოსავლეთ ევროპის გაზის ბაზრის მზარდი მოთხოვნის დასაკმაყოფილებლად, აზიის ბაზრის განხილვას გაზის ახად საბადოებს და ღია ინვესტიციებისთვის SGC-ის სიმძლავრის გასაფართოებლად, კეძოლ, საქართველოსა და თურქეთში დამატებითი საკომპლექსო სადგურების დაყენებით, 2027 წლისთვის შესაძლებელი იქნება გაზის ნაკადის გაორმაგება. თუმცა, ევროპის ამ ჰეგემონში 2024 წლის დასაწყისიდან დაიწყო „ვეტიკალური გაზის დეიფინის“ პირობები, რომელიც „სამხრეთის გაზის დეიფინის“ პირობების კონკურენტი იქნება და საჭიროა შესაბამისი ღონისძიებების განხორციელება, ხათა დროულად იქნეს უზრუნველყოფილი გაზით ამარაგების გეგმვა-დიანი კონტრაქტები, ხაც „შაპ-დენიზის“ კონსოციუმს ევროპულ მომხმარებლებთან უკვე გაფორმებული აქვს.

საკვანძო სიტყვები: ევროკავშირის სამხრეთის გაზის დეიფანი - EU SGC, გაზსადენები, ენერჯეტიკული უსაფრთხოება, კასპიის ზღვა, შავი ზღვა, გაზპრომი, სოკაი, თხევადი გაზი - LNG, გაზის დეიფანი.

შესავალი

რუსეთ-უკრაინის ომი ნეგატიურად აისახა რუსული ბუნებრივი გაზის ევროპაში ექსპორტზე, რაც წინა წლებში, ნავთობთან ერთად, რფ-ის ბიუჯეტის შევსების ერთ-ერთ ყველაზე საიმედო წყაროს წარმოადგენდა (იხ. დიაგრამა).

ევროკავშირში გაზის იმპორტიორები 2023 წლის ბოლოსთვის
სქემა 1.

წყარო: <https://www.statista.com/chart/31017/eu-lng-and-pipeline-natural-gas-imports-by-country/>

დიაგრამაზე ასახულია, თუ როგორ შეიცვალა ევროკავშირში 2022-2023 წლებში როგორც მილსადენის, ასევე თხევადი გაზის (LNG) იმპორტის მოცულობა ძირითადი პარტნიორებიდან. აშკარაა, რომ რუსეთიდან მილსადენებით იმპორტი 2023 წელს მთელი იმპორტის მხოლოდ 17%-ს შეადგენდა, ანუ 150 მლრდ კუბ.მეტრიდან ორ წელში 43 მლრდ კუბ.მეტრამდე დაეცა. წარმოქმნილი დეფიციტი ძირითადად კომპენსირებული იყო სხვა პარტნიორების მზარდი წილით: თხევადი გაზის (LNG) იმპორტი აშშ-დან ევროპაში 2021 წელს გაიზარდა 18,9 მლრდ კუბ.მ-დან 56,2 მლრდ კუბ.მ-მდე 2023 წელს, და ამ წელს მთელი LNG-ს იმპორტის 40% იყო; ნორვეგიიდან მილსადენებით გაზის იმპორტი გაიზარდა 2021 წელს 79,5 მლრდ კუბ.მ-დან 87,7-მდე 2023 წელს; გაიზარდა ბრიტანული, აზერბაიჯანული, ჩრდ. აფრიკული მილსადენების გაზის იმპორტიც; ასევე სხვა პარტნიორებიდან იმპორტი - 41,6 მლრდ კუბ.მ-დან 2021 წელს, 62 მლრდ კუბ.მ-მდე 2023 წელს, რაც მთელი მილსადენების გაზის იმპორტის 3%-ია.

2022 წლის მეორე კვარტალში რუსეთის წილი ევროპის ბუნებრივი აირის იმპორტში იყო თითქმის 23%, არაევროკავშირის სხვა მიმწოდებლებს შორის.

ამ წელს ეს წილი უფრო დაბალი იყო, ვიდრე 2021 წელს, როდესაც ის თითქმის 40%-ს შეადგენდა. შემცირება გამოწვეული იყო დასავლეთის სანქციებით რუსეთის მიმართ - უკრაინაში შექრის გამო და ს/ს „გაზპრომის“ მიერ ევროპისთვის გაზის მიწოდების შემცირებით. გერმანია იყო რუსეთიდან ბუნებრივი აირის მთავარი საექსპორტო მიმართულება, და 2021 წელს ის მილსადენებით რფ-დან გაზის მთლიანი ექსპორტის მოცულობის 23,7%-ს იღებდა. შემდეგი იყო თურქეთი, რომელმაც 2021 წელს მიიღო რუსული ბუნებრივი აირის მთლიანი ექსპორტის 13% (Extra-EU, 2024).

მაგრამ, ომის პირობებში ს/ს „გაზპრომმა“ - რუსეთის ენერგეტიკულმა გიგანტმა, რომლის აქციების მაჟორიტარული პაკეტის მფლობელი რუსული სახელმწიფოა, პირველად ბოლო მეოთხედი საუკუნის განმავლობაში, 2023 წელი თითქმის 7 მლრდ დოლარის ზარალით დაასრულა. ევროკომისიის მონაცემებით, ს/ს „გაზპრომის“ წილი ევროკავშირის მილსადენი გაზის იმპორტში 2021 წლის 40%-დან 2023 წელს - 8%-მდე შემცირდა (International. The news 2024). 2023 წელს თხევადი გაზის (LNG) იმპორტის დიდ ნაწილს ევროკავშირი უკვე აშშ-დან იღებდა. თუ 2021 წელს აშშ-მა ევროკავშირის წევრ ქვეყნებს 19 მლრდ კუბ.მ თხევადი გაზი მიაწოდა, უკვე 2023 წელს ეს მაჩვენებელი 56,2 მლრდ კუბ.მეტრამდე გაიზარდა, 2023 წელს ყატარმაც გაზარდა თხევადი გაზის ევროპაში ექსპორტი - 15,5 მლრდ. კუბ.მეტრამდე. დღეისათვის ევროკავშირში მილსადენის გაზის უდიდეს მიმწოდებელია ნორვეგია, რომელმაც ბოლო ორ წელიწადში გაზის გაყიდვა 79,5 მლრდ კუბ.მ-დან 87,8 მლრდ კუბ.მ-დე გაზარდა (Tim Wallace. The Telegraph 2024). ქვეყნების მიხედვით ევროკავშირში 2023 წელს გაზის მთავარი მომწოდებლები იყვნენ ნორვეგია და შეერთებული შტატები. ნორვეგიამ უზრუნველყო ევროპაში გაზის მთელი იმპორტის თითქმის 30%. დამატებითი მომწოდებლები მოიცავს ჩრდილოეთ აფრიკის ქვეყნებს, დიდ ბრიტანეთს და ყატარს. ჩამონათვალი, რომელიც ასახავს ბაზრის წილებს და ღირებულებებს (მლრდ კუბ.მეტრებში) ევროკავშირის გაზის სხვადასხვა მომწოდებლისთვის 2023 წელს ასე გამოიყურება (იხ. ცხრილი):

ევროკავშირის გაზის ბაზრის წილები 2023 წ.

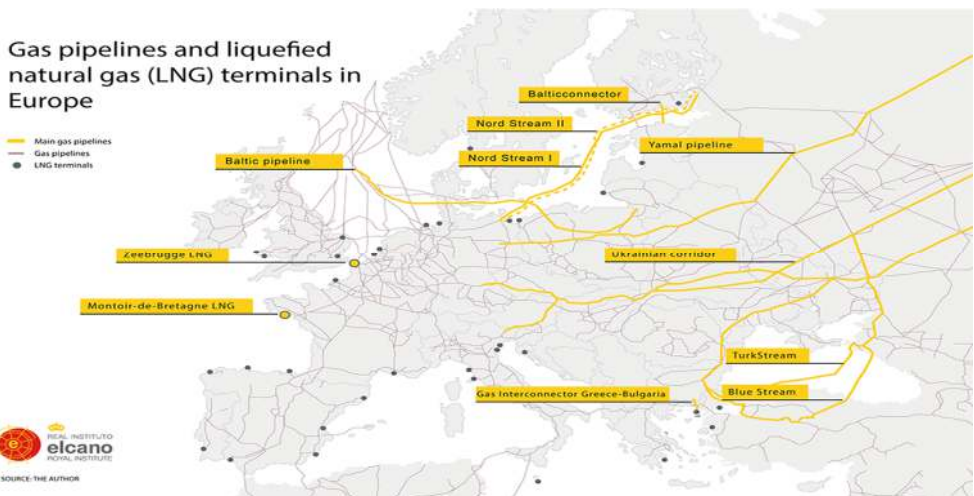
ქვეყანა/წილი		
ნორვეგია	30,3%	87,8 მლრდ კუბ.მ
აშშ	19,4%	56,2 მლრდ კუბ.მ
ჩრდილოეთ აფრიკა	14,1%	41 მლრდ კუბ.მ
რუსეთი (მილსადენი)	8,7%	25,1 მლრდ კუბ.მ
რუსეთი (თხევადი LNG)	6,1%	17,8 მლრდ კუბ.მ
დიდი ბრიტანეთი	5,7%	16,6 მლრდ კუბ.მ
ყატარი	5,3%	15,5 მლრდ კუბ.მ
სხვა	10,3%	29,9 მლრდ კუბ.მ.

წყარო: ევროკომისია, ENTSO-G-სა და Refinitiv-ზე დაყრდნობით;
<https://www.consilium.europa.eu/en/infographics/eu-gas-supply/>.

რუსული მილსადენების დახურვის პარალელურად, ევროკავშირში იზრდება ტანკერებით თხევადი გაზის (LNG) იმპორტი. 2023 წელს ევროკავშირმა 120 მლრდ კუბ.მეტრზე მეტი LNG შემოიტანა. 2023 წელს აშშ იყო ევროკავშირის LNG-ს უმსხვილესი მიმწოდებელი, რაც წარმოადგენს მთლიანი LNG-ს იმპორტის თითქმის 50%-ს. 2023 წელს, 2021 წელთან შედარებით, იმპორტი აშშ-დან 3-ჯერ გაიზარდა. LNG-ს უმსხვილესი იმპორტიორები ევროკავშირში არიან (იხ. სქემები 2, 3, სადაც LNG-ს რეგაზაციის ტერმინალებია ასახული): საფრანგეთი, ესპანეთი, ნიდერლანდები, ბელგია, იტალია. სქემა 2 გვაჩვენებს თხევადი გაზის (LNG) რეგაზაციის ტერმინალების გეოგრაფიას ევროკავშირის საზღვაო სანაპიროებთან, ხოლო სქემა 3 ასახავს ომამდე რუსეთის მილსადენის გაზის წილს ევროკავშირის იმპორტში, რომელიც დაეცა 40%-დან 2021 წელს დაახლოებით 8%-მდე 2023 წელს. უკვე 2024 წლის დასაწყისში რუსეთის მილსადენის გაზისა და LNG-ს წილი ერთად შეადგენდა ევროკავშირის გაზის მთლიანი იმპორტის 15%-ზე ნაკლებს. რუსული გაზის მოხმარების შემცირება შესაძლებელი გახდა ამერიკული LNG იმპორტის ზრდისა და ევროკავშირში გაზის მოხმარების შემცირების წყალობით (იხ. სქემა 2).

თხევადი გაზის (LNG) რეგაზაციის ტერმინალების გეოგრაფია ევროკავშირის საზღვაო სანაპიროებთან

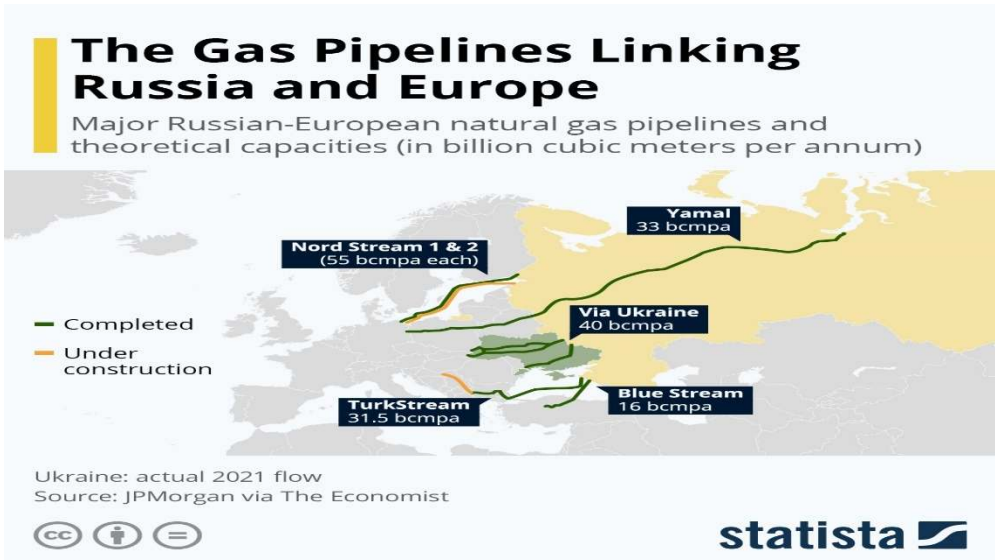
სქემა 2.

წყარო: <https://www.realinstitutoelcano.org/en/policy-paper/the-future-of-russian-gas-in-the-eu/>

რე-უკრაინის ომამდე რუსეთის მილსადენის გაზის წილი ევროკავშირის იმპორტში

სქემა 3.

წყარო: JP Morgan via the Economist <https://www.statista.com/chart/26769/russian-european-gas-pipelines-map/>.

სქემა 3 გვაჩვენებს თხევადი გაზის (LNG) რეგაზაციის ტერმინალების გეოგრაფიას ევროკავშირის საზღვაო სანაპიროებთან, ხოლო სქემა 2 კი ასახავს ომამდე რუსეთის მილსადენის გაზის წილს ევროკავშირის იმპორტში, რომელიც დაეცა 40%-დან 2021 წელს დაახლოებით 8%-მდე 2023 წელს. უკვე 2024 წლის დასაწყისში რუსეთის მილსადენის გაზისა და LNG-ს წილი ერთად შეადგენდა ევროკავშირის გაზის მთლიანი იმპორტის 15%-ზე ნაკლებს. რუსული გაზის მოხმარების შემცირება შესაძლებელი გახდა ამერიკული LNG იმპორტის ზრდისა და ევროკავშირში გაზის მოხმარების შემცირების წყალობით.

აღნიშნულიდან გამომდინარე, სტატიაში ჩვენ ვამტკიცებთ **ჰიპოთეზას**, რომ რუსეთ-უკრაინის ომის შედეგად მოხდა სამხრეთ-აღმოსავლეთ ევროპის გაზის ბაზრის დემონოპოლიზაცია. კერძოდ, 2022-2023 წლებში ამ ბაზარზე რუსული „გაზრომის“ ჰორიზონტალური კონცენტრაციის წილის შემცირების შედეგად წარმოქმნილი მზარდი მოთხოვნა შესაძლოა დაკმაყოფილდეს თხევადი გაზის (LNG) „ვერტიკალური გაზის დერეფნით“. მისი შექმნა ინტენსიურად მიმდინარეობს 2024 წლის დასაწყისიდან გაზის იმავე, - სამხრეთ-აღმოსავლეთ ევროპის ბაზარზე. ეს კი საფრთხეს შეუქმნის საქართველოზე გამავალი ევროკავშირის „სამხრეთის გაზის დერეფნის“ (EU SGC) მილსადენების სიმძლავრის 2027 წლისთვის გაორმაგების დაანონსებულ გეგმებს.

ს/ს „გაზპრომის“ „ეროვნული ჩემპიონობა“ წარსულს ჩაბარდა

გაზის სულ ახლახან, XX საუკუნის 70-იანი წლებიდან, გადაიქცა სანავაგის ერთ-ერთ მთავარ სახეობად. ამ საუკუნის დასაწყისში ბუნებრივი აირის დაახლოებით 88-90% მილსადენებით მიეწოდებოდა უშუალოდ კონკრეტული მიმწოდებლიდან კონკრეტულ მომხმარებელს, დანარჩენი - ტანკრებით თხევადი (LNG) სახით (Z. Garakanidze, N. Garakanidze, 2013). უკვე 2021 წელს, LNG გლობალური იმპორტი საერთაშორისო LNG იმპორტიორთა ჯგუფის (GIIGNL) ანგარიშის მიხედვით, წინა წელთან გაიზარდა 4,5%-ით და 513,7 მლრდ კუბ.მეტრს შეადგენდა (ანუ 372,3 მლნ ტონას). კვლევაში აღნიშნულია, რომ 2021 წელს LNG-ზე უკვე მოდიოდა გაზის გლობალური ბაზრის დაახლოებით 40%, დანარჩენი - მილსადენებზე. 2021 წელს LNG-ის დაახლოებით 73% (375 მლრდ კუბ.მეტრი, ანუ 271,8 მლნ ტონა) აზიის ქვეყნებმა გაყიდეს. გარდა ამისა, მსოფლიოს LNG მოცულობის მხოლოდ 36,6% გაიყიდა სპოტ-ბაზარზე, ანუ მცირე პარტიებად, დანარჩენი - გრძელვადიანი კონტრაქტებით (M. Катков, 2022), რითაც თავისუფალი ფასწარმოქმნის მექანიზმი უგულებელყოფილია და სახეზეა ტიპური „ჰორიზონტალური კონცენტრაცია“ (საქართველოს კონკურენციის სააგენტო, gcca.gov.ge).

ამასთან, ბუნებრივი აირი მრეწველობის ნედლეულია და მისი გამოყენებით გამოიშუშავენ გლობალური ელექტროგენერაციის მეოთხედს. ის უნივერსალური, ეკოლოგიურად სუფთა სანავაგია. სანავაგის სხვა სახეობებთან შედარებით, მისი მოპოვების სწრაფი ზრდა დაკავშირებულია გარემოსდაცვით უპირატესობებთან, განსაკუთრებით - ჰაერის სისუფთავესთან და სათბურის გაზების გამოფრქვევის შემცირებასთან, რასაც 2018 წლის პარიზის სამიტის შემდეგ, ევროკავშირში უპირველესი მნიშვნელობა ენიჭება. ზემოაღნიშნული მონაცემები ხაზს უსვამს იმას, თუ როგორ გაანადგურა რუსეთის პრეზიდენტის უკრაინაში შეჭრამ ე.წ. „ეროვნული ჩემპიონი“, სახელმწიფო მონოპოლია, რამაც გამოიწვია მისი შემოსავლის მთავარი წყაროს - ევროპაში გაყიდვების შემცირება. 2023 წლისთვის „გაზპრომის“ მთლიანი შემოსავალი დაეცა 8,5 ტრლნ რუბლამდე (30% - ით), ხოლო გაზის შიდა და გარე ბაზრებზე გაყიდვები - 8,4 ტრლნ რუბლიდან 4,1 ტრლნ რუბლამდე. კომპანიის აქციები წინა წელთან შედარებით 4,4 %-ით გაიფხვრა დასავლეთის სანქციების გამო. რუსი ანალიტიკოსების უმეტესობა, 2023 წელს მცირე მოგებას მაინც ელოდა, მაგრამ მათი თქმით, დანაკარგებმა აჩვენა, რომ „გაზპრომი“, ოდესღაც ნაღდი ფულით მდიდარი „ეროვნული ჩემპიონი“, რომელიც იყენებდა თავის ძალას, როგორც გეოპოლიტიკურ იარაღს, ვერ შეეგუა ევროკავშირის ბაზრის დაკარგვას. ს/ს „გაზპრომის“ შემოსავალი რუსეთის ფარგლებს გარეთ გაზის გაყიდვიდან 7,3 ტრლნ რუბლიდან 2022 წელს, დაეცა 2,9 ტრლნ რუბლამდე - 2023 წელს. ეს ვარდნა, ანალიტიკოსების აზრით, გამოწვეული იყო ს/ს „გაზპრომის“ ევროპული ბაზრის დაკარგვით 2021-2023 წწ. (იხ. სქემა 3), სადაც მოქმედია „ბრატსტო“ -

Brotherhood ანუ ურენგოი-პომარი-უუგოროდის უკრაინაზე გამავალი ერთადერთი დღეს მოქმედი მარშრუტი, დანარჩენი - ომის შედეგად გაჩერებული მილსადენებია). იმავდროულად, ევროპულმა ქვეყნებმა, ს/ს „გაზპრომის“ ალტერნატივის ძებნაში, მოსალოდნელზე დიდი წარმატება მოიპოვეს (იხ. სქემა 4). ანალიტიკოსების შეფასებით ის, რაც ოდესღაც რფ-ს მთავარი ბიზნესი იყო - გაზის გაყიდვა ევროპაში, ახლა ზარალის მომტანი გახდა, რაც ნაწილობრივ კომპენსირდება რუსული ნავთობის გაყიდვიდან მიღებული მოგებით.

ს/ს „გაზპრომის“ ევროპული გაზსადენები

სქემა 4.

წყარო:https://en.wikipedia.org/wiki/2022%E2%80%932023_Russia%E2%80%93European_Union_gas_dispute#/media/File:Major_russian_gas_pipelines_to_europe.png

ნავთობის, გაზის კონდენსატისა და ნავთობპროდუქტების სექტორის მოგება 2023 წელს გაიზარდა 4,1 ტრლნ რუბლამდე, ანუ 4,3%-ით წინა წელთან შედარებით, რაც აჩვენებს, თუ როგორი მეტ-ნაკლები წარმატებით ართმევენ თავს რუსი ექსპორტიორები დასავლეთის მცდელობებს - ხშირად „ნახევარსანქციების“ საშუალებით შეზღუდონ კრემლის შემოსავალი ნავთობის გაყიდვიდან.

თუმცა, როგორც აღმოჩნდა, მოსკოვის ძალისხმევა არ იყო საკმარისი იმი-სათვის, რომ „გაზპრომის“ ზარალი შეემცირებინა. „გაზპრომი“ ადრე იყო უზარ-მაზარი კომპანია, თავისი ნავთობის ბიზნესით, გაზპრომნეფტით, - აღნიშნა სერგეი ვაკულენკომ, ბერლინში „კარნეგის რუსეთის ევრაზიის ცენტრის“ უფ-როსმა მეცნიერ-თანამშრომელმა. თუმცა, „...გასულ წელს „გაზპრომნეფტმა“ გაყიდვებით თითქმის იმდენი გამოიმუშავა, რამდენიც „გაზპრომის“ გაზის ბიზნესმა და მოიტანა მოგება, რომელიც უდრის 2022 წლის გაზის სეგმენტის მოგების ორ მესამედს, - მიუხედავად იმისა, რომ „გაზპრომნეფტი“ მისი დამფუძნებლის - „გაზპრომის“ აქტივების მხოლოდ მეოთხედია“ - ასევე ხაზი გაუსვა ს. ვაკულენკომ (meduza.io, 2024). 2023 წელს გაიზარდა გაზპრომის საოპერაციო ხარჯები და კაპიტალური დანახარჯები, რამაც კიდევ უფრო შეუწყო ხელი ზარალს, მიუხედავად იმისა, რომ კომპანიის სიძნელეებმა თავი იჩინა - დასძინა სერგეი ვაკულენკომ (meduza.io, 2024).

მართალია, ს/ს „გაზპრომის“ ახალი საექსპორტო მარშრუტების ძიება 2023 წელს ოდნავ გააქტიურდა, მაგრამ ანალიტიკოსების აზრით, დაკარგული ევრო-პული გაყიდვების პროცენტი, ახალ ბაზრებთან შედარებით, მაინც მაღალია. კრემლი და ს/ს „გაზპრომი“ ამტკიცებენ, თითქოს გამოსავალია რუსული გაზის მზარდი ჩინური შესყიდვები, რაც თითქოსდა საბოლოოდ ჩაანაცვლებს დასავ-ლეთს. მაგრამ უკვე ნათელია, რომ ჩინეთსა და ცენტრალურ აზიაში გაზის მი-წოდება არ არის ევროპული ბაზრის ადეკვატური ჩანაცვლება. ეს შესანიშნავად არის ილუსტრირებული meduza.io-ს ექსპერტების მარტივი გამოთვლებით:

- „გაზპრომმა“ ჩინეთს 2023 წელს 22,7 მლრდ კუბ. მეტრი გაზი მიაწოდა. თუ საფუძვლად ავიღებთ სერგეი ვაკულენკოს მიერ შემოთავაზებულ ჩინური კონტრაქტის ფასის ფორმულას, გამოდის, რომ გაზის მიწოდების ღირებულება საშუალოდ \$245 იყო ათას კუბ.მეტრზე - ეს არის \$5,5 მლრდ წლიური შემოსავალი (ანუ 500 მლრდ რუბლი მიმდინარე კურსით);

- დავუშვათ, რომ იგივე მოცულობა (22,7 მლრდ კუბ.მეტრი) რუსეთიდან მიეწოდებოდა ევროპულ ბაზარს, სადაც 2023 წელს გაზის საშუალო ფასი 550 დოლარი იყო ათას კუბ.მეტრზე. ამ შემთხვევაში, „გაზპრომი“ მიიღებდა 12,5 მლრდ დოლარს (ანუ 1,1 ტრლნ რუბლს), ანუ მინიმუმ ორჯერ მეტს, ვიდრე გაზის ჩინეთში გაყიდვებით;

უფრო მეტიც, 2025 წელს „გაზპრომის“ დარჩენილი ერთადერთი ევროპული ექსპორტის საშუალება (მილსადენიდან „ბრატსტოვ“ - Brotherhood, nb. სქემა 4) სავარაუდოდ, განახევრდება და გამტარიანობა წლიურად 12 მლრდ კუბ. მეტრამდე შემცირდება, თუ გაზის ტრანზიტი უკრაინაზე არ განახლდება. დღეს ევროპულ ბაზარზე ფიუჩერსული კონტრაქტი, ანუ 2025 წელს მიწოდების გაზის ფასი, საშუალოდ 400 დოლარია ათას კუბ.მეტრზე და ეს ნიშნავს, რომ უკრაინის გავლით გაყიდვების დაკარგვით, „გაზპრომი“ ყოველწლიურად დაკარგავს

დაახლოებით 3 მლრდ დოლარს, ანუ 272 მლრდ რუბლს, მიმდინარე კურსით (meduza.io, 2024).

ევროპაში აზერბაიჯანული გაზის ექსპორტი გაორმაგდება, ხოლო ნავთობის მოპოვება მცირდება

შესაბამისად, სამხრეთ-აღმოსავლეთ ევროპის ბაზარს თანდათან აზერბაიჯანული გაზი იკავებს. ფაქტობრივად რუმინეთი, რომელიც „ტრანსბალკანური გაზსადენით“ 80-იანი წლებიდან რუსულ გაზს იღებდა, 2023 წლიდან აზერბაიჯანულ გაზზე გადავიდა. „აზერბაიჯანის რესპუბლიკის სახელმწიფო ნავთობკომპანიის“ (SOCAR) და რუმინული კომპანია Romgaz-ის მიერ 2023 წლის 3 თებერვალს გაფორმებული პირველი მიწოდების ხელშეკრულების ვადა 2024 წლის 31 მარტს ამოიწურა. ამ კონტრაქტით რუმინეთმა 1 მლრდ კუბ.მეტრი გაზი მიიღო. მიწოდება განხორციელდა საბერძნეთ-ბულგარეთის ინტერკონექტორის (IGB) მეშვეობით TAP (Trans Adriatic Pipeline) გასასვლელი წერტილიდან კომოტინში (საბერძნეთი), ბულგარეთის ქალაქ სტარა ზაგორას გავლით რუმინეთში და შემდგომში ბულგარეთი-რუმინეთი-უნგრეთი-ავსტრია (BRUA) გაზსადენის სისტემის მეშვეობით (იხ. სქემა 4).

აზერბაიჯანულმა SOCAR-მა გამოთქვა სურვილი გააგრძელოს ზემოაღნიშნული კონტრაქტი 2026 წლამდე. ეს გადაწყდა 2024 წლის 1 აპრილს, კონტრაქტის ვადის ამოწურვის შემდეგ, როცა აზერბაიჯანს ეწვია რუმინეთის ენერგეტიკის მინისტრი სებასტიან იოან ბურდუია. შეხვედრებზე საუბარი შეეხო აზერბაიჯანიდან რუმინეთში თხევადი ბუნებრივი აირის მიწოდების პერსპექტივებს, განსაკუთრებული ყურადღება გამახვილდა საქართველოს ყულევის პორტში SOCAR-ის BST Ltd. ტერმინალზე LNG-ის წარმოების შესაძლებლობაზე, რასაც მოჰყვება მისი ტრანსპორტირება რუმინეთის პორტ კონსტანტაში. ეს პროექტი მიჩნეულია უაღრესად მნიშვნელოვანად, არამხოლოდ რუმინეთის ენერგეტიკული უსაფრთხოების, არამედ მთლიანად ევროკავშირის ენერგო უსაფრთხოების გასაძლიერებლად. რუმინეთი და საქართველო ევროპაში შავი ზღვით აზერბაიჯანული გაზის სატრანზიტო დერეფნად გადაიქცევა, რაც ბრიუსელისთვის თურქეთის მონოპოლიური სატრანზიტო ჰეგემონიისაგან თავის დაღწევის კარგი საშუალებაა.

ბრიუსელის ბაქოსთან ტრანზიტზე თანამშრომლობა დაიწყო 2023 წელს, როდესაც ევროკავშირმა რუსული გაზის უმეტესი ნაწილის მიღება შეწყვიტა, და როცა ევროკომისიის პრეზიდენტი ურსულა ფონ დერ ლაიენი გაემგზავრა ბაქოში აზერბაიჯანის პრეზიდენტი ილჰამ ალიევიან შესახვედრად, მათ ხელი მოაწერეს 10 მლრდ კუბ.მეტრის გაზმომარაგების ხელშეკრულებას ევროპის ენერგოუსაფრთხოების უზრუნველსაყოფად. „აქედან გამომდინარე, ევროკავშირმა გადაწყვიტა რუსეთის დივერსიფიცირება მოახდინოს და მიმართოს უფრო სანდო პარტნიორებს. და მოხარული ვარ, რომ მათ შორის აზერბაიჯანს

ჩავთვლი“, - განაცხადა ფონ დერ ლაიენმა ი. ალიევთან საუბრისას. მან ი. ალიევს მიმართა: „თქვენ ნამდვილად ხართ ჩვენთვის მნიშვნელოვანი ენერგეტიკული პარტნიორი და ყოველთვის იყავით სანდო.“

მოგვიანებით ი. ალიევმა ბულგარეთ-სერბეთის ინტერკონექტორის (იხ. სქემა 3.) გახსნის ცერემონიაზე ე. ნისში (სერბეთი) განაცხადა, რომ აზერბაიჯანი მიიწვევს ამბიციური მიზნისკენ, გააორმაგოს თავისი გაზის ექსპორტი ევროპაში 2027 წელს. ეს ნიშნავს, რომ აზერბაიჯანს მოუწევს არამხოლოდ გაზარდოს ბუნებრივი აირის მოცულობა, არამედ მნიშვნელოვნად გააფართოვოს „სამხრეთის გაზის დერეფნის“ (SGC) სამი ძირითადი მილსადენის, მათ შორის საქართველოზე გამავალი „სამხრეთკავკასიური გაზსადენის“ სიმძლავრე. ეს დერეფანი სასიცოცხლო მნიშვნელობის არტერიაა აზერბაიჯანული გაზის კასპიის ზღვის სანაპიროებიდან პირდაპირ სამხრეთ-აღმოსავლეთ ევროპულ ბაზრებზე გატანისთვის (იხ. სქემა 5).

„სამხრეთის გაზის დერეფნის“ ინტერკონექტორი საბერძნეთი-ბულგარეთი
სქემა 5.

წყარო: <https://blacksea-caspia.eu/en/interconnector-greece-provides-access-natural-gas-number-municipalities>

ამ მიზნის მისაღწევად, 2024 წლის დასაწყისისთვის, უკვე გაიზარდა აზერბაიჯანული გაზის წარმოება და ექსპორტი. კერძოდ, 2024 წელს აზერბაიჯანი იყო მეოთხე უმსხვილესი გაზის მიმწოდებელი ევროკავშირისთვის ალჟირის, ნორვეგიის, გაერთიანებული სამეფოსა და რუსეთის შემდეგ. იტალია, საბერ-

ძნეთი და ბულგარეთი არიან აზერბაიჯანული გაზის მთავარი მომხმარებლები სამხრეთ-აღმოსავლეთ ევროპაში. 2023 წელს მათ რეკორდულად გაზარდეს იმპორტი - ევროსტატის მონაცემებზე დაყრდნობით დაახლოებით 12,9 მლრდ კუბ.მეტრამდე. სქემა 4-დან ჩანს, რომ 2022 წლამდე ევროკავშირი დაახლოებით 150 მლრდ კუბ.მეტრი გაზის იმპორტს ახორციელებდა რუსეთიდან, საიდანაც დაახლოებით 25 მლრდ კუბ.მეტრი კვლავ მიეწოდება მას მილსადენებით თურქეთისა („ცისფერი და თურქული ნაკადები“) და უკრაინის („ბრატსტვო“ - Brotherhood) გავლით, ასე რომ, ჯერ კიდევ დიდია გაზზე დაუკმაყოფილებელი მოთხოვნა.

გაზით ვაჭრობის გავლენა გლობალურ და რეგიონულ დონეებზე, ანუ გეოეკონომიკური ასპექტები, უფრო ნაკლებადაა შესწავლილი, ვიდრე მსგავსი პროცესები სხვა ტიპის საწვავთან მიმართებით. კერძოდ, ყოფილ საბჭოთა კავშირში, ციმბირის თვალუწვდენელი სივრცეებიდან ქვეყნის ევროპულ ნაწილში, გაზის ტრანსპორტირების აუცილებლობიდან გამომდინარე, ჯერ კიდევ XX ს. 60-იანი წლებიდან დაიწყო მძლავრი მილსადენების მშენებლობა. შედეგად, მოსახლეობის გაზიფიკაციის დონით, იმდროინდელი სსრკ აღემატებოდა დღევანდელი ევროკავშირის წევრ ზოგიერთ განვითარებულ ქვეყანასაც კი. შესაბამისად, ევროპის გაზის ბაზარზე ყოფილი სსრკ 5 მძლავრი გაზსადენით იყო წარმოდგენილი, რასაც ამ საუკუნეში რუსეთ-თურქეთის დამაკავშირებელი „ცისფერი ნაკადი“ და „თურქული ნაკადი“, ასევე რუსეთ-გერმანიის დამაკავშირებელი „ჩრდილოეთის ნაკადი 1 და 2“ დაემატა.

აზერბაიჯანში გაზის წარმოება 2023 წელს გაიზარდა 3,8%-ით და მიაღწია 48,5 მლრდ კუბ.მ-ს, ხოლო ექსპორტი გაიზარდა 6,9%-ით და 23,8 მლრდ კუბ.მ-მდეა. აზერბაიჯანის ენერჯეტიკის მინისტრმა ფარვიზ შაჰბაზოვმა განაცხადა, რომ რესპუბლიკის გეგმა 2024 წელს გაზის მოპოვების გაზრდა 49 მლრდ კუბ.მეტრამდე, ექსპორტი კი 24 მლრდ კუბ.მეტრი იქნება. ეს გეგმა ფაქტობრივად მიღწევადია მას შემდეგ, რაც აზერბაიჯანმა 2024 წლის პირველ ორ თვეში უკვე გაყიდა 4,1 მლრდ კუბ.მეტრი გაზი, საიდანაც 2,1 მლრდ კუბ.მეტრი ევროპაში გაიტანა. აზერბაიჯანს ასევე სურს გააფართოვოს აზერბაიჯანული გაზის შემსყიდველი ევროპული ქვეყნების სია, რომელშიც ამჟამად შედის იტალია, საბერძნეთი, ბულგარეთი, რუმინეთი, უნგრეთი და სერბეთი. მაგალითად, 2026 წელს ალბანეთი აპირებს დაიწყო აზერბაიჯანული ბუნებრივი აირის გამოყენება ენერჯეტიკული საჭიროებების დასაკმაყოფილებლად. საერთაშორისო სარეიტინგო სააგენტო S&P Global Ratings-ის მიერ გამოქვეყნებული ინფორმაციის თანახმად, ამჟამად მუშავდება ალბანეთში გაზის განაწილებისთვის საჭირო ინფრასტრუქტურის მოწყობის გეგმები. ეს ინიციატივა ალბანეთს საშუალებას მისცემს განახორციელოს ენერჯის წყაროების დივერსიფიკაცია არსებული ინფრასტრუქტურის გამოყენებით, როგორცაა „ტრანსადრიატიკული მილსადენი“ (TAP), შეამციროს ქვეყნის დამოკიდებულება ჰიდროელექტროენერჯიაზე და მისცეს ალბანეთს გაზის ტრანზიტით გატანის შესაძლებლობა

ევროპის ბაზრებზე, მათ შორის იტალიაში. S&P-ს მონაცემებით, ალბანეთი ყოველწლიურად დაახლოებით 200 მლნ კუბ.მეტრ აზერბაიჯანულ გაზს მიიღებს. ეს ემთხვევა „ტრანსადრიატიკული მილსადენის“ (TAP) გაფართოების დაგეგმილ პირველ ფაზას, რომელიც გაზრდის მის გამტარუნარიანობას დამატებით 1,2 მლრდ კუბ.მეტრით. ამ მოცულობიდან 1 მლრდ კუბ.მ იტალიისთვისაა განკუთვნილი. ამავდროულად, TAP-ის სიმძლავრის გაფართოების შედეგად სამხრეთ-აღმოსავლეთ ევროპა 2025 წლის ბოლოსთვის დამატებით 1,2 მლრდ კუბ.მეტრი აზერბაიჯანულ გაზს მიიღებს. კერძოდ, 2026 წლიდან იტალია ამ მოცულობიდან 1 მლრდ კუბ.მეტრ გაზს მიიღებს, ხოლო ალბანეთი - დამატებით 200 მლნ კუბ.მ-ს.

მიუხედავად იმისა, რომ აზერბაიჯანიდან გაზის ექსპორტი ევროკავშირში გაიზარდა, პარალელურად გაიზარდა თურქმენეთიდან და რუსეთიდან გაზის იმპორტი ამ ქვეყანაში, რაც საშუალებას აძლევს ზოგ ექსპერტს ამტკიცოს სანქცირებული რუსული გაზის რეექსპორტის შესაძლებლობა ევროპაში „უკანა კარით“. თუმცა, ეს პრეტენზიები არ დადასტურებულა ოფიციალური წყაროებით და სადავოდაა მიჩნეული როგორც აზერბაიჯანის, ასევე ევროკავშირის წარმომადგენლების მიერ.

ევროკომისიის კლიმატის ცვლილებისა და ენერგეტიკის გენერალური დირექტორატის წარმომადგენელმა ტიმ მაკვიმ ხაზგასმით აღნიშნა, რომ ევროკავშირს ექსკლუზიურად კასპიის რესურსები აზერბაიჯანიდან შემოაქვს. რუსეთიდან აზერბაიჯანში გაზის იმპორტის მოცულობა მნიშვნელოვნად ნაკლებია, ვიდრე აზერბაიჯანის ექსპორტი ევროპაში, განაცხადა მაკვიმ. „სოკარის“ ვიცე-პრეზიდენტი ელშად ნასიროვი ასევე შეეხო რუსული გაზის რეექსპორტის საკითხს და მიუთითა „სამხრეთ კავკასიის მილსადენში“ შაჰ-დენიზის საბადოს გაზის გარდა სხვა გაზის ჩატვირთვის ტექნიკურ შეუძლებლობაზე. თუმცა, აზერბაიჯანი 2022 წლის ნოემბრიდან ახორციელებს გაზის იმპორტს რუსეთიდან, რომელიც გამოიყენება ქვეყნის შიდა მოთხოვნილების დასაკმაყოფილებლად, მაგრამ ეს ათავისუფლებს შაჰ-დენიზის საბადოდან მეტ გაზს ევროპელი მომხმარებლებისთვის ექსპორტისთვის, რაც აძლიერებს ბაქოს პოზიციას საერთაშორისო ბაზარზე.

„ვერტიკალური გაზის დერეფნის“ როლი ევროკავშირის გაზის ბაზრის დემონოპოლიზაციაში

საერთაშორისო სარეიტინგო სააგენტო S&P Global Ratings-ის მიერ გამოქვეყნებული ინფორმაციის თანახმად, ახალი ენერჯის წყაროებით რფ-ს ჩანაცვლების გეგმები ამჟამად ყველგან ინტენსიურად ხორციელდება. ამის მაგალითია ბალკანეთის „ვერტიკალური გაზის დერეფანი“, რომელიც სამხრეთ-აღმოსავლეთ ევროპაში იქმნება, ანუ იქ, სადაც აზერბაიჯანული გაზის ნაკადების მთავარი რეგიონული ბაზარია.

2024 წლის იანვარში უკრაინა, მოლდოვა და სლოვაკეთი ევროკავშირის „ვერტიკალური გაზის დერეფნის“ პროექტს შეუერთდნენ. ეს პროექტი, რომლის ინიციატორებია საბერძნეთი, ბულგარეთი, რუმინეთი და უნგრეთი, მიზნად ისახავს გააძლიეროს სამხრეთ-აღმოსავლეთ ევროპის 7 ქვეყნის რეგიონული გაზომომარაგების უსაფრთხოება და შეამციროს დამოკიდებულება რუსული აირის მიღებაზე. ყველა ქვეყანამ ხელი მოაწერა მემორანდუმს თანამშრომლობაზე, რაც იმას ნიშნავს, რომ მიღწეულია მნიშვნელოვანი პროგრესი „დერეფნის“ გეგმების განხორციელებაში (S&P GlobalRatingsSE European gas transmission 2024).

„დერეფანი“ გაპყვება არსებულ, საბჭოთა კავშირის მიერ გასული საუკუნის 80-იან წლებში აგებულ, „ტრანსბალკანური მილსადენის“ მარშრუტს, რომელიც უკვე გამოიყენებოდა რუსული გაზის სამხრეთ-აღმოსავლეთის მიმართულებით - საბერძნეთისკენ ტრანსპორტირებისთვის. თუმცა, „ვერტიკალური დერეფანი“ რეგიონს გაზს საპირისპირო მიმართულებიდან - სამხრეთიდან მიაწოდებს, რაც უფრო მეტ ქვეყანას მისცემს საშუალებას, რომ საბერძნეთის სანაპიროდან მიიღოს გაზის ტანკერებით მოტანილი, რეგაზირებული თხევადი აირი (LNG).

სრულიად ახალი მილსადენის აგების ნაცვლად, იგეგმება პირველ რიგში, არსებული ეროვნული გაზის ქსელების დამაკავშირებელი სისტემის შექმნა (სქემა 5). საბერძნეთში უკვე ფუნქციონირებს 7 მლრდ კუბ.მეტრის წლიური წარმადობის „რევიტუსას“ (Revithoussa LNG) ტერმინალი და რამდენიმე თვეში იგეგმება მეორე, წელიწადში 5 მლრდ კუბ.მეტრის წარმადობის, ასეთივე ტერმინალის გახსნა ქ. ალექსანდროპოლოსთან. საბერძნეთის მთავრობა განიხილავს დამატებითი რეგაზაციის სიმძლავრეების შექმნასაც. ქვეყანას ასევე აქვს წვდომა მილსადენის გაზზე, რომელიც აზერბაიჯანიდან საბერძნეთში შედის ევროკავშირის სამხრეთის გაზის დერეფნის (SGC) „ტრანსადრიატიკული გაზსადენით“ (TAP).

სქემა 6-დან ჩანს, რომ აღნიშნული „ვერტიკალური დერეფანი“ დააკავშირებს ამ რეგიონს მომავალ, შავი ზღვის რუმინულ ოფშორულ გაზომომარაგებასთან. კერძოდ, პროექტთან „ნეპტუნის ღრმა ველი“ შავი ზღვის ფსკერზე, რომელიც დაიწყებს ოპერირებას 2027 წელს და ყოველწლიურად აწარმოებს 8 მლრდ კუბ.მ გაზს.

გარდა ამისა, „ვერტიკალური გაზის დერეფანი“ ევროპის სამხრეთ-აღმოსავლეთ რეგიონისთვის უზრუნველყოფს უკრაინის უზარმაზარ მიწისქვეშა გაზსაცავებთან წვდომას, რომელთა ერთობლივი მოცულობა 30 მლრდ კუბ.მ-ზე მეტია. ეს უზრუნველყოფს გაზის მიწოდების შოკებისგან უსაფრთხოებას, განსაკუთრებით სამხრეთ-აღმოსავლეთ ევროპის იმ ქვეყნებისთვის, რომლებსაც საკუთარი გაზსაცავი სიმძლავრეები არ გააჩნიათ.

სამხრეთ-აღმოსავლეთ ევროპის „ვერტიკალური გაზის დერეფანი“ სქემა 6.

წყახო: <https://tsoua.com/wp-content/uploads/2024/01/Map-1-EN-site.jpg>

უფრო მეტიც, სქემა 6-დან ირკვევა, რომ ისეთ ქვეყნებს როგორებიცაა უნგრეთი, მოლდოვა და სლოვაკეთი, რომლებიც ჯერ კიდევ დიდად არიან დამოკიდებულნი რუსულ გაზზე, საშუალება გაუჩნდებათ, საჭიროების შემთხვევაში, შეცვალონ გაზის მომწოდებელი. მოლდოვა ამჟამად გაზზე თითქმის მთელ მოთხოვნას რუსული აირით ფარავს, მაგრამ უკვე 2023 წლის აპრილში, სახელმწიფო ენერჯო კომპანია „ენერჯოკომმა“ გაზის შესყიდვის ხელშეკრულება გააფორმა საბერძნეთის DEPA-სთან. თუმცა, ჯერჯერობით არც სლოვაკეთის და არც უნგრეთის მთავრობებს არ გამოუთქვამთ მოსკოვთან ენერგეტიკული კავშირების განწყვეტის სურვილი, მიუხედავად იმისა, რომ მათ ემუქრებათ ევროკავშირის ზენოლა რუსულ გაზზე დამოკიდებულების გამო.

ნავთობის სექტორის რეცესია აზერბაიჯანში

გაზის სექტორის მეტ-ნაკლები წარმატებების ფონზე, აზერბაიჯანული ნავთობის ექსპორტი უკვე დიდი ხანია მცირდება. თავიდან აზერბაიჯანი ძირითადად, ნავთობის ექსპორტიორი იყო. გაზის ბიზნესი შედარებით ახალია ბაქოსთვის და მიუხედავად იმისა, რომ აზერბაიჯანი კვლავ აწარმოებს ნავთობის ექსპორტს, ბოლო წლებში მოპოვების და მიწოდების მოცულობა მცირდება - ნავთობის ექსპორტის შემცირება აზერბაიჯანის ეკონომიკისთვის მნიშვნელოვანი პრობლემა ხდება. მთავრობა პროგნოზირებს, რომ 2024 წელს ნავთობის მოპოვება შემცირდება დაახლოებით 29,5 მილიონ ტონამდე, ანუ სულ რაღაც 600 000 ბარელამდე დღეში (bpd), რაც 3,3%-ით ნაკლებია 2023 წლის მაჩვენებელზე. აშკარა ხდება, რომ ეს კლება უფრო ფართო ტენდენციის ნაწილია და წარმოების მოცულობის თანდათანობითი შემცირება 2027 წლისთვის 8,8%-მდეა მოსალოდნელი. აზერბაიჯანის მთავრობა ვარაუდობს, რომ წარმოების მოცულობა კვლავ შემცირდება და მოპოვება 2027 წლის ბოლოსთვის დაახლოებით 26,9 მლნ ტონამდე შემცირდება. მეორე მხრივ, OPEC 2024 წლის იანვრის ანგარიშში პროგნოზირებს 2024-2025 წლებში აზერბაიჯანში, ნავთობის მოპოვების შედარებით სტაბილურობას 700,000 ბარელამდე დღეში (www.opec.org, 2024).

სავარაუდოდ, კასპიის აზერბაიჯანის ცენტრალური აღმოსავლეთის (ACE) ველზე, მეშვიდე პლატფორმა იქნება მოპოვების სტაბილიზაციის ხელშეწყობი ძირითადი ფაქტორი. ნავთობის ტრანზიტი მას შემდეგ, რაც შიდა ნავთობის მოპოვება იწყებს კლებას, აზერბაიჯანი ცდილობს გაზარდოს თავისი როლი, როგორც ყაზახური ნავთობის სატრანზიტო ქვეყანამ. 2023 წლის მარტში SOCAR-მა გამოაცხადა ყაზახური ნავთობის ტრანზიტის დაწყება ბაქო-თბილისი-ჯეიჰანის (BTC) მილსადენით, რომელიც აკავშირებს კასპიის ზღვის ნავთობის საბადოებს თურქეთის ნავთობის პორტებთან ხმელთაშუა ზღვის სანაპიროზე. ყაზახური ნავთობის პირველი პარტია, მისი გიგანტური „თენგიზის“ საბადოდან აზერბაიჯანის „სანგაჩალის“ ტერმინალში მიიტანეს 2024 წლის 23 მარტს ტანკერით - „პრეზიდენტი ჰეიდარ ალიევი“. ასევე, ყაზახური ნავთობი კაშაგანის გაზკონდენსატური საბადოდან ტანკერით „აკადემიკოსი ხოშბახტ იუსიფზადე“, აზერბაიჯანის ალიატის პორტში გადაიტვირთა. ყაზახური ნავთობის მორიგი გადაზიდვა აქტაუს პორტიდან 2024 წლის 27 მარტს განხორციელდა ტანკერით „შუშა“. ყაზახური ნავთობის ტრანსპორტირება ჯეიჰანში BTC-ით და შემდეგ ტანკერებით დანარჩენ მსოფლიოში არის SOCAR-ისა და სახელმწიფო საკუთრებაში არსებული ნავთობისა და გაზის კომპანია KazMunayGas-ის შეთანხმების ნაწილი, რომელიც უზრუნველყოფს წელიწადში 1,5 მლნ ტონა ნავთობის ტრანზიტს. ამ მიზნით SOCAR-მა 2022 წელს „სანგაჩალის“ ტერმინალში მილსადენის ქსელი გააფართოვა.

2024 წლის მარტის შუა რიცხვებში, ქართულმა მედიამ, საქართველოს ეკონომიკის მინისტრ, ლევან დავითაშვილზე დაყრდნობით, გაავრცელა ინფორმაცია, რომ ნავთობის ტრანსპორტირება ბაქო-სუფსას მილსადენით, რომელიც კასპიიდან შავი ზღვის სანაპირომდეა გადაჭიმული, 2024 წლის ბოლომდე შეიძლება განახლდეს. „აზერბაიჯანული მხარის პოზიცია ძალზე მნიშვნელოვანია მილსადენის გამოყენებისთვის და აქ ჩვენ ინტენსიურ დიალოგში ვართ ჩართული, რადგან ეს მილსადენი აზერბაიჯანის ნავთობზე 1999 წლის გაზაფხულიდან მუშაობს. ახლა განიხილება სხვა ტიპის - ყაზახური ნავთობის ტრანზიტი. ვფიქრობ, ჩვენ გვექნება სიცხადე ძირითად საკითხებში და ვიმედოვნებთ, რომ ამ ნავთობის ტრანზიტი (ყაზახეთიდან) დაიწყება. სამომავლოდ, ვფიქრობთ, 1 მლნ ტონა-ზე მეტი ნავთობის დამუშავება შეგვიძლია“, - განაცხადა დავითაშვილმა (Eropetime, 2024). ბაქო-სუფსას მილსადენს შეუძლია 5 მლნ ტონამდე ნავთობის ტრანზიტი. 1999 წლის გაზაფხულიდან ეს მილსადენი გამოიყენებოდა კასპიის ზღვაში აზერბაიჯანის „ჩირალის“ ოფშორული საბადოდან ნავთობის ტრანსპორტირებისთვის, მაგრამ 2022 წლის გაზაფხულზე, შავ ზღვაში შემოსული ტანკერების რაოდენობა შემცირდა რუსეთსა და უკრაინას შორის სამხედრო კონფლიქტის გამო. გადანყდა მთელი აზერბაიჯანული ნავთობის გადამისამართება ბაქო-თბილისი-ჯეიჰანის მილსადენზე, რომელიც გადის ხმელთაშუა ზღვაზე. ამის შემდეგ, ბაქო-სუფსას მილსადენი, ფაქტობრივად უმოქმედოა. აზერბაიჯანს სჭირდება ტერმინალების დამაკავშირებელი მილსადენების გამტარუნარიანობის გაზრდა და ტანკერების ფლოტის გაფართოება. ბაქო-სუფსის მილსადენის ხელახალი ფუნქციონირება ამ ზომების გარეშე შეუძლებელი იქნება.

თუ ყაზახეთი აპირებს 5 მლნ ტონამდე ნავთობის გადატუმბვას ბაქო-სუფსას მილსადენით და კიდევ 3 მლნ ტონამდე ნავთობის გაგზავნას BTC-ით, ამ 8 მლნ ტონა სანავთობის ტრანზიტისთვის საჭირო იქნება ყაზახურ პორტ აქტაუს ტერმინალსა და აზერბაიჯანის პორტ სანგაჩალს შორის არსებული ინტერკონექტორის მოდერნიზაცია. ასეთ შემთხვევაში, მათ შეეძლიათ ამ დიდი მოცულობის ნავთობის ტრანსპორტირება. ასევე დგას ნავმისადგომების გაღრმავების პრობლემა კასპიის ორივე მხარეს და მილსადენის მფლობელებთან - BP-სთან და ACG-ის აქციონერებთან ხელშეკრულებების გაფორმების საკითხი. საჭიროა ასევე დადგინდეს ახალი სატრანზიტო ტარიფები საერთაშორისო კონსორციუმებისა და სატრანზიტო ქვეყნების მთავრობების ურთიერთშეთანხმებით.

დასკვნა

ამრიგად, რუსეთ-უკრაინის ომმა კიდევ უფრო რელიეფურად წარმოაჩინა საქართველოს გეოეკონომიკური მნიშვნელობა ევროკავშირის გაზის ბაზრის დემონოპოლიზაციის თვალსაზრისით. კერძოდ:

- დამტკიცდა სტატიის შესავალში ჩვენ მიერ გამოთქმული ჰიპოთეზა იმის შესახებ. რომ რუსეთ-უკრაინის ომის შედეგად მოხდა სამხრეთ-აღმოსავლეთ ევროპის გაზის ბაზრის დემონოპოლიზაცია. 2023 წლიდან გაჩერებული ს/ს „გაზპრომის“ „ტრანსბალკანური მილსადენის“ ადგილს აღნიშნულ რეგიონულ გაზის ბაზარზე 2024 წლის დასაწყისიდან იკავებს „ვერტიკალური გაზის დერეფანი“, რომელიც საქართველოზე გამავალი ევროკავშირის „სამხრეთის გაზის დერეფნის“ პირდაპირი კონკურენტი ხდება;

- რუსეთ-უკრაინის ომის პირობებში „სამხრეთის გაზის დერეფნის“, როგორც ს/ს „გაზპრომის“ მილსადენების ალტერნატივის როლი, და შესაბამისად, საქართველოს სატრანზიტო მნიშვნელობა ევროკავშირის ენერგოუსაფრთხოებისათვის, კიდევ უფრო გაიზრდება;

- „ვერტიკალური გაზის დერეფანი“ კასპიისპირეთის ქვეყნებს ენერგორესურსების მსოფლიო ბაზარზე საქართველოს გავლით გატანის შესაძლებლობებს ნაწილობრივ შეზღუდავს და ნეგატიურ გავლენას იქონიებს რეგიონის სატრანზიტო შესაძლებლობებსა და სტაბილურობაზე;

- სამხრეთ-აღმოსავლეთ ევროპის გაზის ბაზარზე გამკაცრებული კონკურენციის პირობებში, აუცილებელია აზერბაიჯანიდან რუმინეთში თხევადი ბუნებრივი აირის მიწოდების დაპროექტება, განსაკუთრებული ყურადღება უნდა გამახვილდეს ყულევის პორტში SOCAR-ის BST Ltd. (საქართველო) დეგაზაციის ტერმინალის მშენებლობის ანუ, LNG წარმოების შესაძლებლობაზე.

ლიტერატურა:

- Extra-EU natural gas import share from Russia 2010-2022 <https://www.statista.com/statistics/1021735/share-russian-gas-imports-eu>
- Gazprom plunges to worst loss in decades. International The news, By News Desk, May 03, 2024. <https://www.thenews.com.pk/print/1184714-gazprom-plunges-to-worst-loss-in-decades>;
- Tim Wallace. How Putin's gas empire crumbled. Gazprom once kept the lights on in Europe – now, it faces humiliating losses. <https://www.telegraph.co.uk/business/2024/05/03/russia-putin-gas-empire-crumbled-europe->;
- Zurab Garakanidze, Nata Garakanidze. INFLUENCE OF THE MIDDLE EAST TENSION ON THE EU'S SOUTHERN GAS CORRIDOR (co-author). THE Caucasus & Globalization. Journal of Social, Political and Economic Studies. Volume 7, Issue 1-2 2013; p.74-81. http://www.cac.org/c-g/2013/journal_eng/c-g-1-2/07.shtml
- Матвей Катков. Чем и когда ЕС хочет заменить газ из России. 8 Июня, 2022. <https://www.vedomosti.ru/business/articles/2022/06/08/925631-chem-es-zamenit-gaz>
- საქართველოს კონკურენციის სააგენტოს განმარტებით „...ჰორიზონტალური კონცენტრაციის შემთხვევაში, მისი მონაწილე მხარეები საქმიანობენ ერთსა და იმავე პროდუქციულ და გეოგრაფიულ ბაზარზე და, შესაბამისად, არიან პირდაპირი კონკურენტები. საქართველოს კონკურენციისა და მომხმარებლის დაცვის სააგენტო

ტო. სახელმძღვანელო მითითებები ჰორიზონტალური კონცენტრაციის შეფასების თაობაზე.“ https://gcca.gov.ge/uploads_script/legislation/tmp/php02x91B.pdf

- «Газпром» стал убыточным всего через два года после ухода с европейского рынка — впервые в XXI веке. Почему не помог Китай? И на чем теперь зарабатывать компании?16:05, 7 мая 2024Источник: Meduza. <https://meduza.io/feature/2024/05/07/gazprom-stal-ubytochnym-vsego-cherez-dva-goda-posle-uhoda-s-evropeyskogo-rynka-vpervye-v-xxi-veke-pochemu-ne-pomog-kitay-i-na-chem-teper-zarabatyvat-kompanii>
- Monthly Oil Market Report.https://www.opec.org/opec_web/en/publications/338.htm
- SE European gas transmission initiative set for expansion under new MOU.- <https://www.spglobal.com/commodityinsights/en/market-insights/latest-news/natural-gas/011924-se-european-gas-transmission-initiative-set-for-expansion-under-new-mou>
- ლევან დავითაშვილი: იმედი გვაქვს, რომ მიმდინარე წელს უკვე დაიწყება ნავთობის გატარება ბაქო-სუფსის მილსადენით. 2024-03-12. <https://europetime.eu/en/article/55346-levan-davitashvili-imeredi-gvaqvs,-rom-mimdinare-shels-ukve-daishkeba-navtobis-gatareba-baqo-sufsis-milsadenit>

References:

- Extra-EU Natural Gas Import Share from Russia 2010-2022,<https://www.statista.com/statistics/1021735/share-russian-gas-imports-eu>
- Gazprom Plunges to Worst loss in Decades. International The News, By News Desk, May 03, 2024. <https://www.thenews.com.pk/print/1184714-gazprom-plunges-to-worst-loss-in-decades;>
- Tim Wallace (2024). How Putin’s Gas Empire Crumbled. Gazprom Once Kept the Lights on in Europe – Now, It Faces Humiliating losses.[https://www.telegraph.co.uk/business/-2024/05/03/russia-putin-gas-empire-crumbled-europe-;](https://www.telegraph.co.uk/business/-2024/05/03/russia-putin-gas-empire-crumbled-europe-)
- Zurab Garakanidze, Nata Garakanidze. INFLUENCE OF THE MIDDLE EAST TENSION ON THE EU’S SOUTHERN GAS CORRIDOR (co-author). THE Caucasus & Globalization. Journal of Social, Political and Economic Studies. Volume 7, Issue 1-2 2013; p.74-81. http://www.ca-c.org/c-g/2013/journal_eng/c-g-1-2/07.shtml
- Katkov M.(8 June, 2022). Kak i kogda SE khochet zamenit gaz iz Rossii? [How and When Does the EU Want to Replace Gas from Russia?] In Russian <https://www.vedomosti.ru/business/articles/2022/06/08/925631-chem-es-zamenit-gaz>
- Georgian Competition and Consumer Protection Agency (2024). horizontaluri kontsentratsiis shepasebis sakhelmdzghvano. [Guidelines for the Assessment of Horizontal Concentration.] in Georgian https://gcca.gov.ge/uploads_script/legislation/tmp/php0-2x91B.pdf
- Meduza (7 May 2024). “Gazprom” stal ubytochnym vsego cherez dva goda posle ukhoda s yevropeyskogo rynka - vpervye v XXI veke. Pochemu Kitay ne pomog? Kak kompanii mogut zarabatyvat dengi seychas? [Gazprom Became Unprofitable Just Two Years after Leaving the European Market - for the First Time in the 21st Century. Why Didn't China Help? So How Can Companies Make Money Now?] in Russian <https://meduza.io/feature/2024/05/07/gazprom-stal-ubytochnym-vsego-cherez-dva-goda-posle-uhoda->

s-evropeyskogo-rynka-vpervye-v-xxi-veke-pochemu-ne-pomog-kitay-i-na-chem-teper-zarabatyvat-kompanii

- Monthly Oil Market Report. https://www.opec.org/opec_web/en/publications/338.htm
- SE European Gas Transmission Initiative Set for Expansion Under New MOU. <https://www.spglobal.com/commodityinsights/en/market-insights/latest-news/natural-gas/011924-se-european-gas-transmission-initiative-set-for-expansion-under-new-mou>
- Europtime (2024-03-12.) levan davitashvili: ვიმედოვნებთ, რომ წელს ნავთობის ტრანსპორტირება მოხდება ბაქო-სუფსის მილსადენით [Levan Davitashvili: We Hope that Oil Will be Transported through the Baku-Sufsi Pipeline this Year.] in Georgian <https://europetime.eu/en/article/55346-levan-davitashvili-imeri-gvaqvs,-rom-mimdinare-shels-ukve-daishkeba-navtobis-gatareba-baqo-sufsis-milsadenit>

Demonopolization of the EU Gas Market in the Conditions of the Russia-Ukraine War

Zurab Garakanidze

Associate Professor
D. Agmashenebeli Defense Academy of
Georgia
z_gara@yahoo.com

Solomon Pavliashvili

Academician
National Academy of Sciences of Georgia,
Deputy Minister of Agriculture and Environment
Protection
pavliashvilisolomon@yahoo.com

doi.org/10.52340/eab.2024.16.02.02

The proposed 'Vertical Gas Corridor' is a project that will directly challenge Russia's last remaining major gas pipeline Bratstvo - Brotherhood (Urengoy-Pomary-Uzghorod route) into the heart of Europe.

Bringing non-Russian gas into southern and central Europe via the Southern Gas Corridor has been a long-standing aim of the EU, regional EU member states, Turkey and gas producers as far afield as Central Asia and the Middle East, albeit with significantly differing agendas. Many projects, often grandiose, have been proposed over the years, often falling foul of the complex political and economic interests which crisscross the region. Russia's invasion of Ukraine in February 2022 provided yet another twist to this Levantine Great Game, creating both new impetus for supply diversification and new infrastructure options as the Kremlin's control over the pipelines originally built to bring gas west and south from Russia weakened. Now, under plans hatched by southeast and central European states, the region's growing gas interconnectivity could take another significant step forward, further weakening Russian gas Monopoly JSC Gazprom.

The natural gas has only recently, since the 70s of the last century, turned into one of the main types of fuel. At the beginning of this century, about 88-90% of natural gas was delivered by gas pipelines under long-term economic contracts directly from a specific supplier to a specific customer, the rest - by tankers, in the form of liquefied gas (LNG). In 2021, global LNG imports, according to the report of the International LNG Importers Group (GIIGNL), increased by 4.5% compared to the previous year and reached 513.7 billion cubic meters (372.3 million tons). The group's research notes that in 2021, the LNG already accounts for about 40% of the global gas market, with the rest coming through gas pipelines. In 2021, about 73% of the LNG (375 billion cubic meters, or 271.8 million tons) was imported by Asian countries. In addition, only 36.6% of the world's LNG volume was sold on the spot market, i.e. in small lots, - the rest was sold through long-term contracts, thereby neglecting the market mechanism of free price formation. Due to the Russia-Ukraine war, the European Union's gas supply from Gazprom's pipelines was interrupted and Brussels is desperately looking for alternative routes.

For the first time, the idea of such an alternative in the form of the "Trans-Caspian gas pipeline" was put forward by then US President Bill Clinton in 1996. However, due to the uncertainty of the status of the Caspian Sea and the lack of delimitation of its shelf boundaries, due to the conflicting position of Azerbaijan, Iran and Turkmenistan, this project was not implemented yet.

After the annexation of Crimea in 2014 by Russia, the construction of one of the components of the "Southern Gas Corridor" (SGC) supported by the European Union - the "White Stream" gas pipeline and the liquefied gas project AGRI(LNG) initiated in 2007 - "Azerbaijan-Georgia-Ukraine-Romania-Hungary Interconnector" was postponed for an indefinite time. It should be noted that these were the most promising projects for Georgia and Azerbaijan, since both of them turned aside not only Russia, but also Turkey and, accordingly, neutralized its transit hegemony.

This gas, passing through the SCP, was sent through the Trans-Anatolian gas pipeline and the Trans-Adriatic (TAP), from Turkey to Europe as one EU's South Gas Corridor (SGC).

The Russia-Ukraine war has disrupted global supply chains and weakened the world economy, but it provides a new opportunity for Azerbaijan. In particular, as the US and Europe impose sanctions on Russian oil and natural gas, Azerbaijan has a chance to increase gas exports through 2022 and in the coming years via the 3,500-kilometer Southern Gas Corridor (SGC), which runs through seven countries and supplies gas to southern Turkey. Azerbaijan currently supplies 10 billion cubic meters of gas to Europe and 6 billion cubic meters - to Turkey, through the SGC.

To meet the growing demand of Europe, Azerbaijan is also developing two new gas fields and is open to investment to expand the capacity of the SGC, in particular, by installing additional compressor stations, it will be possible to double the gas flow.

However, according to the Azerbaijani Ministry of Economy, "reduced investment" from Europe may slow down the country's efforts to increase supply. Therefore:

-The role of the "Southern Gas Corridor" in the context of the Russia-Ukraine war, and, consequently, the transit importance of Georgia for the EU energy security will increase even more;

- The "corridor" will provide the Caspian countries with new, increased opportunities for the export of energy resources to the world market and will have a significant impact on the security and stability of the region;

The Vice Prime Minister, Minister of Economy of Georgia, Mr. Levan Davitashvili, stated at a briefing held on November 21, 2022 that the Georgian government is working on a project to supply gas from the Caspian Sea shore of Azerbaijan to Europe through Georgia. According to Mr. L. Davitashvili the project, in which Azerbaijan, Romania and Hungary also participate, already have been started in 2015 and provides for a plan by which "... gas will be liquefied on the territory of Georgia, and then it will be re-gasified in Romania." Unfortunately, this project was stopped and had no further development", he said, adding that "... Europe is especially interested in alternative sources of gas supply, when everyone is talking about diversification of energy supply. This project has gained special relevance this year".

Mr. L. Davitashvili noted that the evaluation of the project and the infrastructure in the territory of Georgia-Azerbaijan is underway. "It won't happen in a day or a year," he said, adding that "...first, we need to depict a complete picture...then we need to formulate a detailed action plan...and start implementing this plan step by step, including attracting investments."

At the same time Azerbaijan's oil is in decline, but gas is growing. The future of Azerbaijan and Georgia energy cooperation is with natural gas EU's SGC and the Black Sea LNG terminals. Special attention should be paid to the prospects of supplying liquefied natural gas from Azerbaijan via Kulevi, Georgia to Romania from the SOCAR's BST Ltd.

Keywords: EU SGC, Gas pipelines, Energy security, Caspian Sea, Black Sea, Gazprom, Socar, LNG, Gas corridor.

JEL Codes: O13, P28, Q40

საცხოვრისის განაწილების და გამოყენების აქტუალური საკითხები

ლალი ხურცია

ასისტენტ-პროფესორი
ივ. ჯავახიშვილის სახელობის
თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
Lali.khurtsia@tsu.ge

doi.org/10.52340/eab.2024.16.02.03

სახელმწიფო საბინაო პოლიტიკის მიზანია ისეთი პირობების შექმნა, რომელიც თითოეულ ადამიანს მისცემს საშუალებას იქონიოს ღირსეული საცხოვრებელი ფაქტი მისაღებ ფასად. მაღალი ფასებისა და მზაიერი მოთხოვნის გამო შესაძლებელია ბაზრის ჩავახენები, ხის გამოც აუცილებელი ხდება საცხოვრებლის ბაზრის ფუნქციონირებაში სახელმწიფო ჩაბრუნვა. სახელმწიფო ჩეგუდრების მიზანია სამაჩთიანობისა და ეფექტიანობის მიღწევა, ხათა დაბადანსდეს ექსტენიანობით, ექსტენიანობის შეზღუდვებითა და ინფორმაციის ასიმეტრიულობით გამოწვეული პრობლემები. ამ სტატიაში ჩვენ ჯეხ მიმოვიხილავთ საცხოვრებლის განაწილების საკითხში საქაჩთვეროში აჩსებუდ სიტუაციას, რომელიც სათავეს იღებს საბჭოთა პეჩიოდიდან და რომელიც დიდი გავლენა იქონია აფხაზეთისა და სამაჩაბლოს ჩეგონებიდან იძულებითმა მიგჩაციებმა. ვმსჯელობთ საცხოვრისის განაწილებაში სახელმწიფოსა და საბაზხო ძალების როლზე. შემდეგ გადავდივართ ექსტენიანობის ანალიზზე, ხაც გავლენას ახდენს სოციალუჩ გაჩემოზე, ჯანმითელობასა და განათლებაზე და ამ კონტექსტით პაჩადეს ვავლებთ სხვადასხვა ქვეყნის, მათ შოჩის - აშშ-ის გამოცდილებასთან. შემდეგ ვმსჯელობთ საცხოვრისის განაწილებაში აჩასეუდოფიდი ინფორმაციის, საცხოვრისის ფასების აჩადესტიუჩ ბუნებაზე, ბოლოს კი, განვსაზღვრავთ სახელმწიფო ჩაჩევის აუცილებლობას საცხოვრისის ბაზრის ჩავაჩენის თავიდან ასაცილებლად. დასკვნაში შეჯამებულია ძიჩითადი მიგნებები და მოყვანილია ჩეკომენდაციები სახელმწიფოს საბინაო პოლიტიკის ჩეგუდრების კუთხით.

საკვანძო სიტყვები: საბინაო პოლიტიკა, მშენებლობა, მიწა, განაწილება, ექსტენიანობა, სამაჩთიანობა, ბაზრის ჩავაჩენა, ღირსეული საცხოვრებელი, შინამეუჩნეობა, კეჩძო საკუთჩება, აჩადესტიკუჩი მიწოდება, მოთხოვნა.

შესავალი

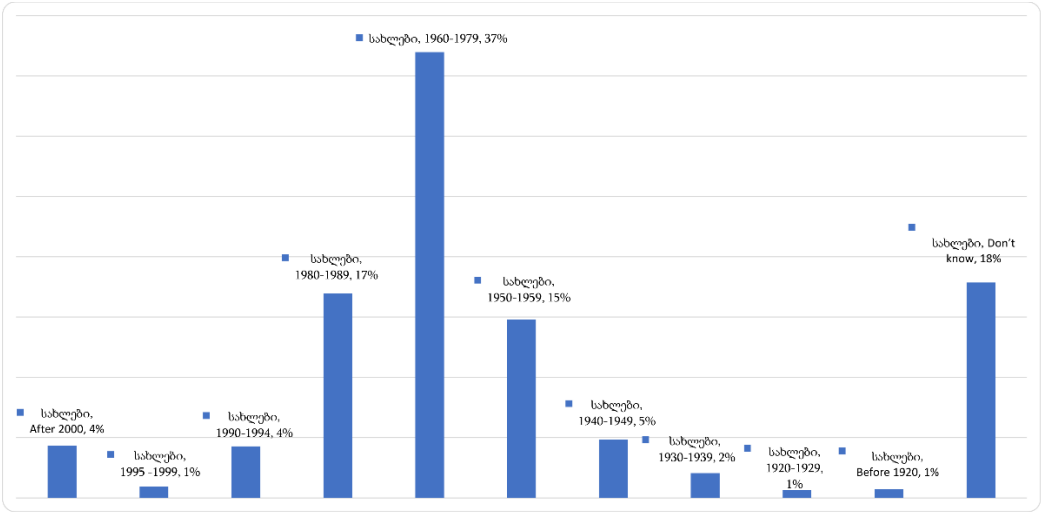
საქართველოში, საბჭოთა პერიოდში საცხოვრებელი სახლების მშენებლობა და მიწოდება დიდწილად სახელმწიფოს უშუალო ჩარევით ხდებოდა. საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ, სახელმწიფოს მონაწილეობა საცხოვრე-

ბელი ფართების მშენებლობის კუთხით პრაქტიკულად აღარ არსებობდა. ამას თან დაერთო აფხაზეთისა და ცხინვალის რეგიონიდან დევნილი ადამიანების პრობლემები, რომელთა განთავსებაც სახელმწიფო ბალანსზე არსებულ ისეთ ფართებზე ხდებოდა, სადაც ხშირად არ იყო ცხოვრებისთვის აუცილებელი ელემენტარული პირობებიც კი. 90-იანების შემდეგ საცხოვრებლის ბაზარზე სახელმწიფო ჩარევა თანდათან გააქტიურდა და ის დღეისათვის განსხვავებული ფორმებით გამოირჩევა (ნამიჭიშივილი, 2014). საცხოვრებლის ბაზარი მნიშვნელოვნად რეგულირდება - მიწის ნაკვეთების გამოყენების წესების დადგენიდან დაწყებული და საცხოვრებელი შენობების ხარისხის სტანდარტების შემოღებით დამთავრებული. დაბალი შემოსავლების მქონე ოჯახებისთვის სახელმწიფო ახდენს საცხოვრებელზე მოთხოვნის სუბსიდირებას საცხოვრებლის იჯარის ნაწილობრივი ან სრული დაფარვის გზით, გამოიყენება ასევე უძრავი ქონების მეპატრონეებისთვის სპეციალური საგადასახადო შეღავათებიც, არსებობს სპეციალური სახელმწიფო პროგრამებიც, რაც განკუთვნილია ცალკეული სოციალური ჯგუფებისათვის, რომლებიც საცხოვრისს საჭიროებენ. საქართველოში ასეთი პროგრამები ხორციელდება დევნილი მოსახლეობისთვის, ასევე ჯარსა და პოლიციაში დასაქმებული პირებისთვის. სახელმწიფო ადამიანებს საშუალებას აძლევს, საცხოვრებელი საბაზროზე დაბალ ფასად გამოისყიდონ. მრავალ ქვეყანაში და მათ შორის საქართველოშიც გარკვეული სოციალური ჯგუფების დონეზე განსაზღვრულია ბინადრობის მინიმალური სტანდარტი (საქართველოს მთავრობა, 2014); (საქართველოს ოკუპირებული ტერიტორიებიდან დევნილთა, შრომის, ჯანმრთელობისა და სოციალური დაცვის სამინისტრო, 2023). მიუხედავად ამისა, „ღირსეული საცხოვრებლის“ სახელმწიფო პოლიტიკის კონცეფცია (ანუ ბინადრობის მინიმალური სტანდარტი, რომლის ქვემოთაც არც ერთი ოჯახი არ უნდა ჩამოვიდეს) საქართველოში ჯერჯერობით მიღებული არაა (ვარდოსანიძე, 2017).

საცხოვრებელი ფართების მიწოდების პოლიტიკაში სახელმწიფოს ჩართულობაზე მსჯელობისას, უნდა განვიხილოთ ბაზრის აქტივობაც. საბინაო ფონდზე არსებული მაღალი მოთხოვნა განაპირობებს საცხოვრებელი ფართების მაღალ ფასს. ხშირია შემთხვევა, როდესაც ბინების ფასები ნახტომისებურად იზრდება და აჭარბებს ხელფასების საშუალო დონის ზრდას, რის შედეგადაც ბევრი ადამიანისათვის საკუთარი საცხოვრებელი ხელმიუწვდომელ ფუნქციას წარმოადგენს. მსოფლიოში საცხოვრებლის განაწილება უპირატესად საბაზრო გზით ხორციელდება. საქართველოში არსებული 1.1 მლნ შინამეურნეობიდან, 90%-ზე მეტი საცხოვრებელს საკუთრებაში ფლობს. საცხოვრებლის უმრავლესობა, როგორც გრაფიკი აჩვენებს, აშენებულია საბჭოთა კავშირის პერიოდში 50-60-70-80-იან წლებში, მაშინ როცა საცხოვრებელი ფართების მშენებლობა და უფასო განაწილება მეტწილად სახელმწიფო ჩარევის გზით ხდებოდა. დამოუკიდებლობის მოპოვების შემდეგ მშენებლობები საქართველოში ძირითადად კერძო სახსრებით მიმდინარეობს და ამ პერიოდში აშენე-

ბული სახლების რაოდენობა საერთო საცხოვრებელი ფართის 9%-ის ფარგლებშია.

ბინათმშენებლობა საქართველოში 1920-2000 წწ.

წყარო: საქსტატი

აღსანიშნავია, რომ მეორე მსოფლიო ომის დამთავრებისთანავე ბევრ ევროპულ ქვეყანაში დაქირავებული სოციალური საცხოვრებლის სექტორი სწრაფი ტემპებით იზრდებოდა, რადგან სახელმწიფოები საცხოვრებელი პრობლემების უმოკლეს ვადებში გადაჭრას ცდილობდნენ. მიუხედავად იმისა რომ საქართველო სოციალისტური სისტემის ნაწილი იყო, სადაც მთავარ ეკონომიკური აქტივობას, მათ შორის საცხოვრისების მშენებლობას, სახელმწიფო ახორციელებდა, ქვეყანაში ძირითადი საცხოვრებელი შენობები კერძო მესაკუთრეთა ხელში იყო. საბჭოთა კავშირის დაშლისა და დამოუკიდებლობის მოპოვების შემდეგ, სახელმწიფოს ბალანსზე არსებული სახლების მოსახლეობის საკუთრებაში გადავიდა და დღეს, როგორც საქართველოს სტატისტიკის სამსახურის მიერ წარმოებული შინამეურნეობების სტატისტიკა გვიჩვენებს შინამეურნეობების დაახლოებით 10% ცხოვრობს ნაქირავებ ან ნაგირავებ ბინაში (საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური, 2020). ევროპული სტანდარტების მიხედვით ეს საშუალოზე მაღალი მაჩვენებელია (ევროკავშირში შინამეურნეობების 70% ფლობს საცხოვრებელს საკუთრებაში).

სახელმწიფო უზრუნველყოფასთან შედარებით, საბაზრო სისტემას რამდენიმე მნიშვნელოვანი უპირატესობა გააჩნია, თუმცა, საცხოვრებლის შემთხვევაში არარეგულირებადი ბაზარი რიგი მიზეზის გამო, სავარაუდოდ, ვერ

შეძლებს რესურსების ეფექტიან და სამართლიან განაწილებას. ამის მიზნებია ექსტენზიები, საცხოვრებლის ბაზარზე არსებული ახასხუცოფიდი ინფორმაცია და მოთხოვნის ახადეასტიკუობა.

ექსტერნალიები

როდესაც ინდივიდები საცხოვრებლის ხარჯებთან დაკავშირებით გადაწყვეტილებას იღებენ, ისინი, როგორც წესი, მხოლოდ თავიანთ დანახარჯებს და სარგებელს ითვალისწინებენ. თუმცა, მათი გადაწყვეტილებები გარკვეულ გავლენას ახდენს სხვა ადამიანებზე. იმის გამო, რომ გარე ეფექტები ვერ დაეკისრება ინდივიდს, რომელიც იღებს გადაწყვეტილებას საცხოვრებლის დანახარჯებთან დაკავშირებით, მისი გადაწყვეტილების შედეგი სოციალურად ეფექტიანი არ იქნება.

იმისათვის, რომ კარგად განვმარტოთ ზემოთ წარმოთქმული მოსაზრება, განვიხილოთ რას წარმოადგეს საბინაო სფეროს გარე დანახარჯები და სარგებელი ბინადრობის პირობებსა და ჯანმრთელობას შორის კავშირის მაგალითზე. დამტკიცებულია, რომ საცხოვრებლის ხარისხი ადამიანების ჯანმრთელობაზე მნიშვნელოვან გავლენას ახდენს. დაავადებები მეტწილად ვრცელდება ნესტიან, ვიწრო, გადავსებულ შენობებში. ამგვარად, ადამიანებს შეიძლება ჰქონდეთ სტიმული, რომ საცხოვრებელში თანხები გადაიხადონ და თავიანთი ჯანმრთელობა უზრუნველყონ. თუმცა, ეს არ ნიშნავს იმას, რომ ამავე დროს ისინი ითვალისწინებენ იმ დამატებით სარგებელს, რომელიც მათ მეზობლებს ექმნებათ დაავადებების გავრცელების რისკის შემცირების წყალობით. არცთუ ისე შორეულ წარსულში, ჯანმრთელობის მსგავსმა რისკმა მრავალ სახელმწიფოში სტიმული მისცა ბარაკების აღების პროცესს. სახელმწიფო ამავე მიზნების მიღწევას ახორციელებს ასევე განსახლების სიმჭიდროვის ან საცხოვრებლის მშენებლობის გეგმების რეგულირების გზითაც. ზოგიერთ ქვეყანაში, სახელმწიფომ დაიწყო გათბობის სისტემების ეფექტიანობის რეგულირებაც, რაც მიზნად ისახავს კლიმატის ცვლილებით გამოწვეული საფრთხეების შემცირებას.

გარე ეფექტს ადგილი აქვს იმ შემთხვევაშიც, თუ რომელიმე მაცხოვრებელი მოინდომებს თავისი სახლის იერის შეცვლას. ეს გავლენას მოახდენს მისი მეზობლების კმაყოფილების ხარისხზე - მეზობლებმა შეიძლება სიამოვნება მიიღონ მათ გვერდით მდგომი სახლის განახლებული ფასადით ძველ ფასადთან შედარებით; ან პირიქით, ისინი შეიძლება გააღიზიანოს ახალმა ცვლილებამ, რომელიც მათი ფანჯრებიდან არსებულ ხედს აფუჭებს.

მაცხოვრებლების კმაყოფილების ხარისხი იცვლება ცალკეული ინდივიდის გადაწყვეტილებების გავლენითაც, თუკი ეს გადაწყვეტილებები მთლიანობაში ცვლის გარემო ტერიტორიაზე ცხოვრების ხარისხს. გარემო ეს არის ერთ სივრცეში განლაგებული იმ მახასიათებლების ნაკრები, რომელიც ამ სივ-

რცეში განთავსებული საზოგადოებისთვისაა დამახასიათებელი. ეს მახასიათებლები მრავალგანზომილებიანია და მოიცავს გარშემო მდებარე შენობების არქიტექტურულ თავისებურებებს, ინფრაქსტრუქტურას (გზები და სხვა), ადგილის დემოგრაფიულ და სოციალურ-ეკონომიკურ პორტრეტს, საჯარო სერვისების (სკოლები, საავადმყოფოები) არსებობას, ეკოლოგიას და გარემოს კეთილმოწყობის დონეს. ამ და სხვა ფაქტორთა თავმოყრა ერთ ტერიტორიაზე, ქმნის კმაყოფილების გარკვეულ ხარისხს. განსაზღვრულ რაიონში მცხოვრები ადამიანები (და ასევე იქვე განლაგებული ფირმები) არიან თავიანთი გარემოს მომხმარებლები, ამავდროულად, გარემოს სერვისების გამოყენება, თავის მხრივ, გარემოს მახასიათებლებზე ახდენს გავლენას. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, ზოგიერთი შინამეურნეობისათვის გარკვეული მომსახურების ან საქმიანობის სახეობის გამო, განსაზღვრული რაიონები სხვასთან შედარებით ბევრად უფრო მიზიდველია. თავის მხრივ, ამ მიზიდულობამ და რაიონში შინამეურნეობების შემოდინებამ შეიძლება შეცვალოს გარემოს მიმდინარე დემოგრაფიული სიტუაცია ან სოციალურ-ეკონომიკური პორტრეტი და გარემოს ამა თუ იმ მახასიათებლების შემდგომი გრძელვადიანი ცვლილებები გამოიწვიოს. ასე რომ, ერთი შინამეურნეობის მიერ ლოკალური სერვისების გამოყენებამ შეიძლება წარმოშვას ხარჯები ან სარგებელი სხვა ოჯახებისთვის, რომლებიც იმავე ტერიტორიაზე ცხოვრობენ. და რადგან გარემოს ხარისხი ხშირად სხვა გარემოსთან შედარებით განისაზღვრება, ამიტომ შინამეურნეობები გავლენას ახდენენ მათი რაიონის მოსაზღვრე ტერიტორიების მაცხოვრებლებზეც. ამ პროცესის შედეგად გარემომ შეიძლება სწრაფად განიცადოს დადებითი ან უარყოფითი ცვლილებები, როდესაც განსაზღვრული მახასიათებლების მცირედით გაუმჯობესებას შემდგომი სრულყოფა მოჰყვება და პირიქით, ნეგატიური ცვლილება სპირალურად წარმოშობს შემდგომ უარყოფით ეფექტებს.

პოლიტიკური გადაწყვეტილებების მიმღები პირებისათვის მნიშვნელოვან საკითხს წარმოადგენს გარემოს მახასიათებლების გავლენის ხარისხი ისეთ მაჩვენებლებზე, როგორიცაა განათლების, უმუშევრობის ან დანაშაულის დონე. დავუშვათ, რომ რაიონის სოციალურ-ეკონომიკური პორტრეტი უარესდება. ეს ნეგატიურ გავლენას მოახდენს აქ დარჩენილ მაცხოვრებლებზე, რომლებიც იძულებულნი იქნებიან, აქ არსებული უფრო დაბალი ხარისხის სერვისები მოიხმარონ. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, არსებული სერვისებით მათი კმაყოფილების დონე შემცირდება. შეიძლება დავსვათ კითხვა - აქვს თუ არა პირდაპირი გავლენა გარემოში არსებული სერვისების ხარისხის გაუარესებას იქ მცხოვრები ადამიანების შრომითი მოწყობის შესაძლებლობაზე? ნიშნავს თუ არა რაიონის მახასიათებლების ცვლილება იმ ადამიანებისთვის, რომლებიც საცხოვრებლად ამ რაიონში დარჩნენ, რომ ახლა მათთვის სამუშაოს შოვნა უფრო რთული იქნება, ხოლო მათ შვილებს ვერ ექნებათ იმავე ხარისხის განათლების მიღების იმედი, როგორც ადრე? სხვადასხვა კვლევა მოწმობს, რომ

არსებობს საცხოვრებელი პირობების რაიონის ეფექტი, რომელიც ზეგავლენას ახდენს როგორც დასაქმებაზე, ასევე განათლებაზე. ეს ეფექტები შეიძლება სხვადასხვა მექანიზმის საშუალებით გამოვლინდეს: საცხოვრებელი რაიონის რეპუტაციის გაუარესება, ლოკალური საჯარო სერვისების გაუარესება, სანაცნობო ურთიერთობების წრის და გავრცელებული ქცევის ნორმების გავლენა, უწინდელ სოციალურ ქსელებთან კავშირის დაკარგვა, რაც ადრე სამუშაოს მოძებნის არაფორმალური არხების გამოყენების საშუალებას იძლეოდა და სხვა (Howden-Chapman, და სხვ., 2005; Popkin, Leventhal, & Weismann, 2010).

ამ მხრივ, ასევე საინტერესო დასკვნების გაკეთების საშუალებას იძლევა აშშ-ში 1990-იან წლებში განხორციელებული პროგრამის - სვლა შესაძლებლობებისკენ (Moving to Opportunity – MTO) შედეგები. პროგრამის მიზანი იყო მოეკვლია საფუძვლიანი მტკიცებულებები იმის შესახებ, რომ საცხოვრებელი ადგილი გავლენას ახდენს ადამიანების სოციალურ-ეკონომიკურ მახასიათებლებზე. პროგრამა განხორციელდა აშშ-ის ხუთ ქალაქში - ბალტიმორში, ბოსტონში, ჩიკაგოში, ლოს-ანჯელესსა და ნიუ-იორკში. მისი მონაწილეები იყვნენ უღარიბეს რაიონებში მცხოვრები 4600 დაბალშემოსავლიანი ოჯახები, რომლებიც შემთხვევითი წესით იყვნენ შერჩეული. პროგრამის ფარგლებში ოჯახების ნაწილმა მიიღო საცხოვრებელი ვაუჩერი, რაც მათ უფრო კარგ რაიონებში გადასვლის საშუალებას აძლევდა. პროგრამის მიზანი იყო იმის გაანალიზება, თუ როგორ აისახებოდა საცხოვრებელი ადგილის შეცვლა შინამეურნეობების ზრდასრულ წევრებსა და მათ შვილებზე. პროგრამის განხორციელების შემდეგ არაერთი კვლევა განხორციელდა, რამაც აჩვენა პროგრამის მოკლევადიანი და გრძელვადიანი ეფექტები (Orr და სხვ., 2003; Sanbonmatsu და სხვ., 2011; Carter, 2012). პირველი ორი წლის განმავლობაში დასაქმების მაჩვენებლები ვაუჩერის მქონე პირთა შორის შემცირდა, რაც გამოწვეული იყო სხვა საცხოვრებელ რაიონში გადასვლის შედეგად გამოწვეული სოციალური კავშირების რღვევით, სიძნელებით სამუშაოს პოვნაში (Sanbonmatsu, Kling, Duncan, & Brooks-Gunn, 2006). თუმცა, მეორე მხრივ, გაუმჯობესდა ცხოვრების ხარისხი და ის ოჯახები, რომლებმაც გაიუმჯობესეს საცხოვრებელი პირობები, სიმსუქნისა და დეპრესიის გაცილებით ნაკლები გამოვლინებით ხასიათდებოდნენ, ვიდრე ისინი ვინც ღარიბ რაიონებში დარჩა საცხოვრებლად (Ludwig et al., 2011). მომდევნო კვლევებმა კვლავ ვერ დაადასტურა საცხოვრებლის გამოცვლის მნიშვნელოვანი ეფექტი - 2010 წლისთვის ჯერ კიდევ ცოტა იყო იმ ოჯახების რაოდენობა, რომლებმაც შეძლეს დაემყარებინათ კავშირები ახალ გარემოსთან და მეზობლებთან (de Souza Briggs, Popkin, & Goering, 2010). 2015 წელს ჰარვარდის ეკონომისტებმა წარმოადგინეს ნაშრომი MTO-ს გრძელვადიან შედეგებზე. ეს იყო პირველი კვლევა, რომელმაც იპოვა ძლიერი მტკიცებულება იმისა, რომ პროგრამამ გამოიწვია ეკონომიკური მოგება - იმ ადამიანებს, რომლებიც გადავიდნენ მაღალი სიღარიბის ზონებიდან ახალ საცხოვრებელ პირობებში, როდესაც ისინი 13 წელზე ნაკლები ასაკის იყვნენ, თით-

ქმის სამჯერ უფრო მაღალ შემოსავალი ჰქონდათ იმ თანატოლებთან შედარებით, რომელთაც საცხოვრებელი არ შეუცვლიათ (Wolfers, 2015).

შეფასებებმა აჩვენა, რომ პროგრამაში მონაწილეობამ მნიშვნელოვანი დადებითი გავლენა იქონია ბავშვების ქცევაზე, მათ ჯანმრთელობასა და მოზარდებს შორის დანაშაულის დონეზე, მაშინ, როდესაც უფროსებზე გავლენა ნაკლებად შესამჩნევი იყო. უფრო მეტიც, ჯერ კიდევ ბოლომდე არ არის ნათელი, თუ რამ იქონია უფრო ძლიერი გავლენა - საცხოვრებელი პირობების გაუმჯობესებამ თუ ახალი რაიონის მახასიათებლებმა. მიუხედავად ამისა, პროგრამამ - „სვლა შესაძლებლობებისკენ“ აჩვენა, თუ რაოდენ მნიშვნელოვანია პოლიტიკის განმახორციელებლებისთვის გაიგონ საცხოვრებელი პირობების და ბინადრობის რაიონის მახასიათებლების როლი, რადგან ეს ფაქტორები არა მარტო ადამიანების ცხოვრების ხარისხზე ახდენს გავლენას, არამედ, ასევე საზოგადოების ცხოვრების რიგ მნიშვნელოვან მდგენელზეც ზემოქმედებს.

თუ რაიონის მახასიათებლებს ასეთი მნიშვნელობა აქვს, მაშინ, ბუნებრივია, იბადება კითხვა: რატომ არ ხარჯავენ ფულს სახლების და ბინების მფლობელები თავიანთი რაიონების მდგომარეობის გასაუმჯობესებლად? პასუხი ისაა, რომ ის მცირედი სახსრები, რომელთა ინვესტირებაც მათ ახლომდებარე ტერიტორიის მდგომარეობის გაუმჯობესებაში შეეძლოთ, მათ არსებით უკუგებას არ მოუტანს, რადგან რაიონის საერთო ცუდი მდგომარეობის ფონზე მათი ინდივიდუალური ძალისხმევა შეუმჩნეველი დარჩება. გარდა ამისა, რაიონის მახასიათებლებთან დაკავშირებული მნიშვნელოვანი გარე დანახარჯების არსებობა შეაშინებს უძრავი ქონების პოტენციურ მყიდველებს (ან დამქირავებლებს), რომლებიც უარს იტყვიან საკუთრების შენახვის დამტებითი დანახარჯების განვებაზე, რითაც ხელს შეუწყობენ რაიონის მახასიათებელი ფაქტორების გაუფასურებას.

საცხოვრებელი გარემო ფაქტორების გაუმჯობესებისთვის მცხოვრებნი ფულს მხოლოდ მაშინ გადაიხდიან, როდესაც დარწმუნდებიან, რომ საცხოვრებლის ხარისხის გაუმჯობესებაში ფულს რაიონის სხვა მაცხოვრებლებიც ჩადებენ. ამ შემთხვევაში შესაძლებელია, რომ მრავალი ადამიანის გაერთიანებული და შეთანხმებული მოქმედებები გამოიწვევს ნეგატიური გარე ეფექტების მნიშვნელოვან შემცირებას და ინდივიდუალური ინვესტიციები გააზრებულად ჩაითვლება. სხვა ადამიანების ქმედებებში დაურწმუნებლობის გამო არც ერთი მაცხოვრებელი არ აიღებს ინიციატივას თავის თავზე. თავისი არსით ჩვენ საქმე გვაქვს ეკვილიბრიუმის პრობლემასთან, რომელიც თამაშთა თეორიის საფუძველია.

არასრულყოფილი ინფორმაცია

ინფორმაცია აუცილებელი მასალაა იმისათვის, რომ საბაზრო მექანიზმმა გამართულად იმუშაოს. მომხმარებლებს სჭირდებათ ინფორმაცია პროდუქტების ხარისხის და საბაზრო ფასების შესახებ, რათა შესყიდვების შესახებ ეფექტიანი გადაწყვეტილებები მიიღონ და ფასებზე გავლენის მოხდენის შესაძლებლობა ჰქონდეთ. თუმცა, საცხოვრებლის ბაზარზე მომხმარებლების ინფორმირებულობა ხშირად საკმარისი არ არის. გადაწყვეტილება ახალ ადგილზე გადასვლის შესახებ შეიძლება ნაკარნახევი იყოს სამუშაოს შეცვლით, რაც უცხო რაიონში საცხოვრებლის ყიდვის შესახებ სწრაფ გადაწყვეტილებას მოითხოვს. ინდივიდს შეიძლება არ ჰქონდეს აუცილებელი ინფორმაცია (ან მის შესაგროვებლად საჭირო დრო), რომელიც საჭიროა დასაბუთებული გადაწყვეტილების მისაღებად. ამის შედეგად მან შეიძლება საცხოვრებელში მეტი გადაიხადოს, რაც, მაგალითად, დამახასიათებელია ქვეყანაში ცოტა ხნის წინ ჩამოსული მიგრანტებისთვის. ერთი მხრივ, ეს გამოწვეულია იმით, რომ მიგრანტები უცხო ადგილზე მხოლოდ ახლა ჩამოვიდნენ და ამიტომ საჭირო ინფორმაციის შესაგროვებლად საკმარისი დრო არ გააჩნიათ. მეორე მხრივ, განათლების არქონამ ან საცხოვრებელ-კომუნალური მეურნეობის ადგილობრივი სისტემის ორგანიზაციის თავისებურებების არცოდნამ შეიძლება ინფორმაციის მოძიებას ხელი შეუშალოს. ენობრივი ბარიერის გამო ეს პრობლემები შეიძლება კიდევ უფრო გაღრმავდეს.

გამქირავებლები ასევე აწყდებიან საინფორმაციო პრობლემებს, ვინაიდან წინასწარ არ შეუძლიათ პოტენციური დამქირავებლის მახასიათებლების განსაზღვრა. განვიხილოთ ტიპური გამქირავებელი, რომლის მიზანია მაქსიმალური უკუგება მიიღოს თავისი საკუთრებიდან. საცხოვრებლებისაგან მაქსიმალური საიჯარო გადასახადის მიღების გარდა, მას ასევე სურს საცხოვრებლის სათანადო მდგომარეობაში შენახვის და რემონტის დანახარჯების და ასევე იმ დროის მინიმიზირება, რომლის განმავლობაშიც საცხოვრებელი არ ქირავდება. ამიტომ გამქირავებელი მოძებნის მოწესრიგებულ მაცხოვრებლებს, რომლებიც მის საკუთრებას გაუფრთხილდებიან (შეინარჩუნებენ სისუფთავეს, არ დაამტკრვენ ავეჯს) და დაქირავებულ საცხოვრებელში შედარებით დიდხანს იცხოვრებენ. ისინი „კარგი დამქირავებელი“ არიან, მაგრამ არსებობენ „ცუდი დამქირავებლებიც“, რომლებიც საცხოვრებელს სერიოზულ ზიანს აყენებენ და ამავე დროს რამდენიმე თვის შემდეგ გადადიან. დამქირავებლების გარჩევა წინასწარ შეუძლებელია. როდესაც პოტენციური მდგმურები გასაქირავებელი საცხოვრებლის სანახავად მოდიან, მესაკუთრეს არ შეუძლია განსაზღვროს თუ როგორ მოექცევიან ისინი მის საკუთრებას. ეს პრობლემა ცნობილია, როგორც *ინფორმაციის ასიმეტრია*: ინდივიდმა იცის, თუ როგორი დამქირავებელი იქნება, მაგრამ ეს ინფორმაცია უძრავი ქონების მესაკუთრისათვის ხელმისაწვდომი არ არის. ცუდ დამქირავებლებს არ აქვთ სტიმულები თა-

ვიანთი ნამდვილი თვისებების გამოსავლენად, რადგან მათ ან საფასურს გაუძვირებენ, ან საცხოვრებელს საერთოდ არ მიაქირავენ, ხოლო კარგ დამქირავებლებს უჭირთ ისე მოქცევა, რომ მათი იდენტიფიცირება მოხდეს. მიუხედავად ამისა, უძრავი ქონების მეპატრონეებმა პრაქტიკაში შეიძლება გამოიყენონ სხვადასხვა მექანიზმი, რომელთა საშუალებით ისინი კარგ დამქირავებლებს მოიზიდავენ და ცუდებს თავიდან აიცილებენ, მაგალითად, კონტრაქტში პუნქტის შეტანა, რომლითაც განსაზღვრულია ცხოვრების მინიმალური ვადა, დეპოზიტის და (ან) სარეკომენდაციო წერილების მოთხოვნა. და რადგან მესაკუთრეებს ცუდი დამქირავებლების გამოვლენა ერთმნიშვნელოვნად არ შეუძლიათ, ამიტომ ცუდი დამქირავებლების მახასიათებლებზე დაყრდნობით მათ შეუძლიათ განსაზღვრული რისკის ჯგუფები განხილვიდან გამორიცხონ. ამგვარად, მესაკუთრემ შესაძლოა საცხოვრებელი არ მიაქიროს გარკვეული პროფესიის, ეროვნების წარმომადგენელს, ფინანსურად დამოკიდებულ ინდივიდებს; მიუხედავად იმისა, რომ ეს მიდგომა დისკრიმინაციულია, მის გამართლებას ეკონომიკური საფუძველი აქვს.

გამქირავებლებისთვის ინფორმაციის ასიმეტრიის პრობლემის გადაჭრის უფრო მისაღები ფორმაა დეპოზიტები და სარეკომენდაციო წერილები. მაგრამ იმ ადამიანებისთვის, რომლებსაც დეპოზიტის შეტანის საშუალება არ გააჩნიათ ან გარკვეული მიზეზების გამო სარეკომენდაციო წერილებს ვერ წარადგენენ, შერჩევის ასეთ ხერხს შეიძლება ნეგატიური შედეგები მოჰყვეს. დაბალი შემოსავლის მქონე ოჯახებს აქვთ საიჯარო გადასახადის სახელმწიფო სუბსიდირების იმედი, მაგრამ ეს დეპოზიტად ვერ გამოდგება, ვინაიდან დეპოზიტი ეს არის თანხა, რომლის გადახდაც წინასწარ ხდება და არის დაქირავებულ ბინაში ერთი-ორი თვის ცხოვრების ღირებულების ტოლი. ადამიანებს, რომლებიც ადრე პატიმრობაში ან სხვის კმაყოფაზე იმყოფებოდნენ, შეიძლება ასევე არ ჰქონდეთ დეპოზიტის შესატანად საკმარისი სახსრები ან ყოფილი დამქირავებლებისგან ან სახლის მეპატრონეებისგან სარეკომენდაციო წერილები ვერ მოიტანონ.

რადგან უძრავი ქონების მესაკუთრეები ცუდი დამქირავებლებისგან თავის დაცვას ცდილობენ (რაციონალურად ან არარაციონალურად), მოსახლეობის ზოგიერთ ჯგუფს დასაქირავებელი საცხოვრებლის კერძო ბაზარზე საცხოვრებლის მოძებნის საშუალება ფაქტობრივად არ აქვს ან მათთვის ამ ბაზრის მხოლოდ ვიწრო სეგმენტი იქნება ხელმისაწვდომი. ამის გამო ისინი აღმოჩნდებიან იმ ცუდი ხარისხის საცხოვრებლის ძალიან შეზღუდული არჩევანის წინაშე, რომელსაც უტიფარი სახლების მეპატრონეები (რომლებიც მონოპოლისტები არიან) გაზრდილი ფასით აქირავენ (იხილეთ მაგალითად ისტორია პეტერ რაჩმანის - Peter Rachman - უძრავი ქონების იმპერიის შესახებ; ასევე აშშ-ის საცხოვრისისა და ურბანული განვითარების დეპარტამენტის ანგარიშები).

არაელასტიკური მიწოდება

მიწოდების არაელასტიკურობა არის მთავარი ფაქტორი, რომლითაც აიხსნება, თუ რატომ აქვს ადგილი ფასების მკვეთრ ზრდას უძრავ ქონებაზე მოთხოვნის გაზრდის შედეგად. საქართველოს მაგალითზე ნათლად ჩანს, რომ მიგრანტების მკვეთრმა მატებამ 2022-23 წლების მანძილზე, გამოიწვია უძრავი ქონების იჯარისა და გაყიდვის ფასების სწრაფი ზრდა, სწორედ იმიტომ, რომ მიწოდება უძლური იყო მყისიერად დაეკმაყოფილებინა გაზრდილი მოთხოვნა. პრაქტიკაში საცხოვრებელზე არსებული ფასები ასევე დიდად არის დამოკიდებული საბაზრო სპეკულაციებსა და მოლოდინებზე. თუ უძრავ ქონებაზე არსებული ფასები იწყებს ზრდას (მოთხოვნის გაზრდის გამო), მაშინ ფასების მომავალი ზრდის მოლოდინები მყიდველებს აიძულებს, რომ დღეს გადაიხადონ, რაც თავის მხრივ, საცხოვრებელზე მოთხოვნის (და ფასების) ზრდის ახალი ტალღის პროვოცირებას ახდენს. პრაქტიკაში, მიუხედავად იმისა, რომ იპოთეკურ დაკრედიტებაში ინდივიდების შრომითი შემოსავალი გადამწყვეტ როლს ასრულებს, ინდივიდებს სესხის მოცულობის და მისი დაფარვის ვარიანტები შეუძლიათ და ამიტომ ისინი მზად არიან გაძვირებული საცხოვრებლის დასაფინანსებლად დიდი ზომის იპოთეკური კრედიტი აიღონ. აშკარაა, რომ მოყვანილი მოსაზრებები სამართლიანია საპირისპირო სიტუაციაშიც: საცხოვრებელზე მოთხოვნის მცირე შემცირება ფასების არსებით შემცირებას გამოიწვევს. მყიდველების სპეკულაციურ ქცევასთან ერთად არაელასტიკური მოთხოვნის გამო საცხოვრებელზე არსებული ფასები ძალიან არასტაბილურია (რყევებს ექვემდებარება) მაგალითად, სასურსათო საქონელთან და მომსახურებასთან შედარებით.

მიწოდების არაელასტიკურობას არსებითი შედეგები გააჩნია ბაზარზე საცხოვრებლის სამართლიანი განაწილებისათვის. საქმე ისაა, რომ ფასების ზრდის დროს სარგებელს (უფრო მაღალი საიჯარო გადასახადის და (ან) საცხოვრებლის ღირებულების ნამატის სახით) ღებულობენ სახლების მფლობელები და მესაკუთრეები, რომლებიც საკუთარ სახლებში ცხოვრობენ. თუ ამავე დროს არ არსებობს შესაძლებლობა, რომ მოთხოვნა დამატებითი საცხოვრებელი იყოს უზრუნველყოფილი, მაშინ უძრავი ქონების არსებული მარაგის მესაკუთრეები მონოპოლისტების მდგომარეობაში აღმოჩნდებიან და მონოპოლიურ რენტას მიიღებენ. აშკარაა, რომ ეს გავლენას ახდენს საზოგადოებაში სიმდიდრის განაწილებაზე და ხშირად ეს მოსახლეობის იმ უღარიბესი ფენების კეთილდღეობის დონის შემცირების ხარჯზე ხდება, რომლებსაც საკუთარი საცხოვრებელი არ გააჩნიათ.

პირველი ფაქტორი, თუ რატომაა საცხოვრებლის მიწოდება არაელასტიკური, არის მიწის, სამშენებლო მოედნების შეზღუდულობა. ეს არის ფიქსირებული მოცემულობა. მიწის ნაკლებობის პრობლემას ასევე აღრმავებს ის, რომ საცხოვრებლის ბაზრისათვის შენობის მდებარეობას პრინციპული მნიშვნე-

ლობა აქვს. შავი ზღვის პირას მდებარე სახლი ვერ იქნება ბაკურიანში არსებულ ფართის ჩამანაცვლებელი და მას ერთი ადგილიდან მეორე ადგილას ვერ გადაიტან. საცხოვრებლის მიწოდება ბევრი სხვა სერვისისგან სწორედ ამით განსხვავდება. მართლაც თუ სომხეთში ან აზერბაიჯანში ავტომობილების გარკვეულ მოდელზე მოთხოვნა იზრდება, საქართველოს რეექსპორტიორებს შეუძლიათ ამ დანაკლისის შესავსებად ავტომობილები აშშ-ის ბაზრიდან შემოიყვანონ. საცხოვრებელთან მიმართებით ასეთი მობილურობა შეუძლებელია, ერთ რაიონში შეიძლება ადგილი ჰქონდეს საცხოვრებლის მიწოდების ნაკლებობას, ხოლო მეორეში - სიჭარბეს, რაც განაპირობებს მოთხოვნისა და ფასების მკვეთრ სხვაობას რაიონებს შორის. მეორე მხრივ, თუ ქობულეთში საკმარისი ფართები არ არის ფოთთან შედარებით, მაშინ საცხოვრებლის ფასები ქობულეთში უფრო მაღალი იქნება, ვიდრე ფოთში. დაბალი ფასების გამო შეიძლება ზოგიერთი ადამიანი ქობულეთიდან ფოთში გადავიდეს და ამგვარად, შესაძლოა ადამიანების მობილობამ საცხოვრებლის ბაზრის არამობილურობის პრობლემა რამდენადმე გადაჭრას. თუმცა, უნდა აღინიშნოს, რომ ეს რესურსი საკმაოდ შეზღუდულია, რადგან სხვა ქალაქში გადასვლის დროს ადამიანებს აქვთ ისეთი დანახარჯები, როგორიცაა უშუალოდ გადასვლის ხარჯები, სამუშაო ადგილის შეცვლა ან სამუშაომდე მისასვლელი დროის გაზრდა, მეგობრებთან სიშორე, ბავშვებისათვის სკოლის შეცვლა და ა.შ. გადასვლისათვის სტიმულის მისაცემად საცხოვრებლის ფასებს შორის სხვაობით მიღებული სარგებელი ძალიან საგრძნობი უნდა იყოს. მობილურობას ასევე ამცირებს გადასვლის დროს წარმოშობილი ფიქსირებული დანახარჯებიც.

მეორე ფაქტორი, რომელიც როგორც მინიმუმი, ხელს უწყობს საცხოვრებლის მიწოდების არაელასტიკურობას, არის სამშენებლო ციკლის ხანგრძლივობა. ჩვეულებრივ, ახალი სახლის ასაშენებლად ორი-სამი წელია საჭირო. გარდა ამისა, არსებობს დამატებითი სიძნელებები, რაც სამშენებლო დარგის თავისებურებებიდან გამომდინარეობს და საცხოვრებლის მიწოდების არაელასტიკურობის პრობლემას აღრმავებს.

ფასების არასტაბილურობით გამოწვეული საბაზრო რისკის გარდა, დეველოპერების წინაშე დგას დამატებითი რისკიც, რაც გარკვეულ სამშენებლო მოედნებზე მუშაობის დროს წარმოიშობა. ასეთ რისკს მიეკუთვნება სანებართვო დოკუმენტაციის მიღებასთან დაკავშირებული პრობლემები, მშენებლობის პრობლემები და ა.შ. ის ყველაზე ხშირად წარმოიშობა ყოფილ მიტოვებულ ობიექტებზე (მათი ხელახალი მშენებლობის დროს), რაც ასეთ ობიექტებს ნაკლებად მიმზიდველს ხდის.

სახელმწიფოს ჩარევის პოლიტიკა

სახელმწიფო ჩარევის გარეშე საცხოვრებლის ბაზარი, დიდი ალბათობით არაეფექტიანად იმოქმედებს. სახელმწიფო რეგულირება აუცილებელია ექ-

სტერნალიების პრობლემის გადასაჭრელად, რომელიც წარმოიშობა, როგორც საცხოვრებლის ყიდვის ან დაქირავების შესახებ ინდივიდუალური გადაწყვეტილების შედეგი. გარდა ამისა, სახელმწიფო ჩარევის გარკვეული ფორმები საჭიროა იმ ადამიანების დასახმარებლად, რომლებსაც თავიანთი ხარჯით საცხოვრებლის ყიდვა ან დაქირავება არ შეუძლიათ.

სიტუაცია, რომლის დროსაც დეველოპერები შენობებს აშენებენ იქ, სადაც უნდათ, საზოგადოებისათვის არასასურველი იქნებოდა. საცხოვრებლის მშენებლობის დროს წარმოშობილი ექსტერნალიების გათვალისწინებით, არარეგულირებადი მშენებლობა გამოიწვევს განსახლების ქარბ სიმჭიდროვეს და გარემოს დაბინძურებას. უკვე შემდგარი განაშენიანების რაიონებში მშენებლობის დროს სახელმწიფო ჩარევა შეიძლება საჭირო გახდეს იმის გამო, რომ კერძო კომპანიებს ასეთ პრობლემურ ტერიტორიებზე მუშაობის სურვილი არ გააჩნიათ. ამავე დროს ახალ მოედნებზე მშენებლობასაც შეიძლება დასჭირდეს სახელმწიფო ჩარევა, რათა უზრუნველყოფილი იყოს აუცილებელი ინფრასტრუქტურის (გზების, სკოლების და სხვა) ხელმისაწვდომობის გარანტიები.

ამ მიზეზების გამო, საცხოვრებლის ბაზარი საჭიროებს სახელმწიფო რეგულირებას, რომლის საშუალებითაც ხდება რესურსების უფრო ეფექტიანი განაწილება. კერძოდ, მიწის გამოყენების სახელმწიფო რეგულირება საშუალებას იძლევა განისაზღვროს ცალკეული მოედნების დანიშნულება და აჩვენოს, თუ მათგან რომელი უნდა დარეზერვდეს სასოფლო-სამეურნეო საქმიანობისათვის, რეკრეაციისათვის, და ყოველ კონკრეტულ წელს მშენებლობისთვის რომელი უნდა გამოიყოს. მშენებლობისათვის გამოყოფილი მიწების ფართობი, როგორც წესი, განისაზღვრება რაიონში შინამეურნეობების პროგნოზირებული რიცხვის შესაბამისად, რომელიც, თავის მხრივ, დამოკიდებულია მოსახლეობის რიცხოვნობის პროგნოზებზე, ერთობლივად ან ცალ-ცალკე ბინადრობის ვარაუდებზე და მიგრანტების რიცხოვნობის შეფასებებზე. პროგნოზები შეიძლება მცდარი აღმოჩნდეს და გარდა ამისა, ისინი არ ითვალისწინებენ საცხოვრებელზე არსებული მოთხოვნის სპეკულაციურ მდგენელს. ფუნდამენტური პრობლემა ისაა, რომ ბაზრებზე არსებული სხვა სამომხმარებლო საქონლისა და მომსახურებისაგან განსხვავებით, მშენებლობისათვის გამოყოფილი მიწის მოცულობა ფასების ცვლილებაზე დამოკიდებული არ არის. მიწების გამოყოფის პროცესი არა საბაზრო, არამედ პოლიტიკური გზით წყდება. მშენებლობისათვის საჭირო მიწის ხელმისაწვდომობა, ხშირად, წლიური ან ხუთწლიანი გეგმების შესაბამისად განისაზღვრება და მოთხოვნის პირობების ცვლილებებს არ ასახავს.

დასკვნა

- მისაღებ ფასად მოსახლეობის ღირსეული საცხოვრებელი უზრუნველყოფის ამოცანა მნიშვნელოვანწილად ასახავს სამართლიანობის მიზანს და იმ ფაქტს, რომ საცხოვრებელი საბაზისო ადამიანურ მოთხოვნას წარმოადგენს.
- საცხოვრებლის ბაზრის ფუნქციონირებაში სახელმწიფო ჩარევა შეიძლება ეფექტიანობის მოსაზრებებითაც იყოს ნაკარნახევი. საცხოვრებელთან მიმართებით ცალკეული ინდივიდების გადაწყვეტილებები (სად აშენდეს, სად იცხოვრონ, საცხოვრებლის შენახვაზე რამდენი დახარჯონ და ა.შ.) გავლენას ახდენენ სხვა ადამიანებზე, ამიტომ, ნაკლებად სავარაუდოა, რომ საბაზრო სისტემამ რესურსების ოპტიმალური განაწილების უზრუნველყოფა შეძლოს.
- სახელმწიფოს საცხოვრებლის მშენებლობის რეგულირება უნევეს არამართო ზემოთ ჩამოთვლილი მიზეზების გამო, არამედ იმიტომაც, რომ საცხოვრებლის მიწოდების არაელასტიკურობა იწვევს უძრავი ქონების ფასების დიდ არასტაბილურობას.

ლიტერატურა

- Carter G. R. (2012). Housing Units With Negative Equity, 1997 to 2009. M. D. Shroder, & M. P. Matuga-ში, American Housing Survey. Volume 14 Number 1.
- de Souza Briggs X., Popkin S. J., & Goering J. (2010). Moving to Opportunity: The Story of an American Experiment to Fight Ghetto Poverty. Oxford University Press.
- Howden-Chapman P., Crane J., Matheson, A., Viggers H., Cunningham M., Blakely, Waipara N. (2005 წლის Dec). Retrofitting houses with insulation to reduce health inequalities: aims and methods of a clustered, randomised community-based trial. Soc Sci Med, 61(12), 2600-10. doi:10.1016/j.socscimed.2005.04.049. Epub 2005 Aug 2. PMID: 16061320.
- Ludwig J., Sanbonmatsu L., Gennetian L., Adam E., Duncan G. J., Katz L., McDade T. W. (2011, 20 October). Neighborhoods, Obesity, and Diabetes — A Randomized Social Experiment. N Engl J Med, 365(16), 1509-1519. doi:10.1056/NEJMsa1103216
- Orr L., Feins J. D., Jacob R., Beecroft E., Sanbonmatsu L., Katz L. F., . . . Kling J. R. (2003). Moving to Opportunity for Fair Housing Demonstration: Interim Impacts Evaluation. National Bureau of Economic Research.
- Popkin S. J., Leventhal T., & Weismann G. (2010). Girls in the 'Hood: How Safety Affects the Life Chances of Low-Income Girls. Urban Affairs Review, 45(6), 715-744. doi:https://doi.org/10.1177/1078087410361572
- Sanbonmatsu L., Katz L. F., Ludwig J., Gennetian L. A., Duncan G. J., Kessler R. C., Lindau S. T. (2011). Moving to Opportunity for Fair Housing Demonstration Program – Final Impacts Evaluation. U.S. Department of Housing and Urban Development | Office of Policy Development and Research.

- Sanbonmatsu L., Klin J. R., Duncan G. J., & Brooks-Gunn J. (2006 Oct). Neighborhoods and Academic Achievement. *Journal of Human Resources*, XLI (4), 649-691. doi:10.3368/jhr.XLI.4.649
- Wolfers J. (2015 04 05). Why the New Research on Mobility Matters: An Economist's View. *The New York Times*.
- ვარდოსანიძე ვ. (2017). საქართველოს საქალაქო საცხოვრისის სფეროს სისტემური კონცეფციის ზოგადი მონახაზი. <https://civilin.org/pdf/n218.pdf> (წვდომის თარიღი 05 22, 2024)
- ნამიჭეიშვილი ს. (2014). უსახლკარობა, სოციალური საცხოვრისი და სოციალური მუშაობა. თბილისი: UNDP. https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/migration/ge/GE_UNDP_POV_Social_Housing_Geo.pdf (წვდომის თარიღი 05 22, 2024)
- საქართველოს მთავრობა. (2014, თებერვალი 7). ტექნიკური რეგლამენტი - მიუსაფართა დროებითი თავშესაფრის ფუნქციონირების მინიმალური სტანდარტების დამტკიცების შესახებ. <https://www.matsne.gov.ge/ka/document/download/2240289/0/ge/pdf> (წვდომის თარიღი 05 22, 2024)
- საქართველოს ოკუპირებული ტერიტორიებიდან დევნილთა, შრომის, ჯანმრთელობისა და სოციალური დაცვის სამინისტრო. (2023, ივლისი 11). ქალთა მიმართ ძალადობის ან/და ოჯახში ძალადობის მსხვერპლთა დროებითი საცხოვრებლის (თავშესაფრის) მოწყობისა და ფუნქციონირებისთვის აუცილებელი მინიმალური სტანდარტების დამტკიცების თაობაზე. (ბრძანება №50/ნ). თბილისი. <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/5830803?publication=0> (წვდომის თარიღი 05 22, 2024)
- საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური. (2020). შინამეურნეობებისა და სასოფლო მეურნეობათა გამოკვლევების მონაცემთა ბაზები, სამომხმარებლო ფაქტების ინდექსები. მონაცემთა ბაზა. <https://www.geostat.ge/ka/modules/categories/127/monatsemta-bazebi> (წვდომის თარიღი 03 30, 2024)

References:

- Carter G. R. (2012). Housing Units With Negative Equity, 1997 to 2009. M. D. Shroder, & M. P. Matuga-ში, *American Housing Survey*. Volume 14 Number 1.
- de Souza Briggs X., Popkin S. J., & Goering J. (2010). *Moving to Opportunity: The Story of an American Experiment to Fight Ghetto Poverty*. Oxford University Press.
- Howden-Chapman P., Crane J., Matheson, A., Viggers H., Cunningham M., Blakely, Waipara N. (2005 წლის Dec). Retrofitting houses with insulation to reduce health inequalities: aims and methods of a clustered, randomised community-based trial. *Soc Sci Med*, 61(12), 2600-10. doi:10.1016/j.socscimed.2005.04.049. Epub 2005 Aug 2. PMID: 16061320.
- Ludwig J., Sanbonmatsu L., Gennetian L., Adam E., Duncan G. J., Katz L., McDade T. W. (2011, 20 October). Neighborhoods, Obesity, and Diabetes — A Randomized Social Experiment. *N Engl J Med*, 365(16), 1509-1519. doi:10.1056/NEJMsa1103216
- Orr L., Feins J. D., Jacob R., Beecroft E., Sanbonmatsu L., Katz L. F., . . . Kling J. R. (2003). *Moving to Opportunity for Fair Housing Demonstration: Interim Impacts Evaluation*. National Bureau of Economic Research.
- Popkin S. J., Leventhal T., & Weismann G. (2010). Girls in the 'Hood: How Safety Affects the Life Chances of Low-Income Girls. *Urban Affairs Review*, 45(6), 715-744. doi:<https://doi.org/10.1177/1078087410361572>

- Sanbonmatsu L., Katz L. F., Ludwig J., Gennetian L. A., Duncan G. J., Kessler R. C., Lindau S. T. (2011). Moving to Opportunity for Fair Housing Demonstration Program - Final Impacts Evaluation. U.S. Department of Housing and Urban Development | Office of Policy Development and Research.
- Sanbonmatsu L., Klin J. R., Duncan G. J., & Brooks-Gunn J. (2006 Oct). Neighborhoods and Academic Achievement. *Journal of Human Resources*, XLI (4), 649-691. doi:10.3368/jhr.XLI.4.649
- Wolfers J. (2015 04 05). Why the New Research on Mobility Matters: An Economist's View. *The New York Times*.
- Vardosanidze V. (2017). sakartvelos sakalako satskhovrisis speros sistemuri kontseptsiis zogadi monakhazi. [General Outline of the System Concept of Urban Housing in Georgia] (in Georgian). <https://civilin.org/pdf/n218.pdf> (retrieved 05 22, 2024)
- Namicheishvili S. (2014). usakhlkaroba, sotsialuri satskhovrisi da sotsialuri mushaoba. tbilisi: UNDP. [Homelessness, Social Housing and Social Work. Tbilisi: UNDP]. (in Georgian).from https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/migration/ge/GE_UNDP_POV_Social_Housing_Geo.pdf (retrieved 05 22, 2024).
- Sakartvelos Mtavroba. (February 7, 2014). t'eknik'uri reglament'i - miusaparta droebiti tavshesapris punktсионირების მინიმალური სტანდარტების დამტკიცების შესახებ. [Government of Georgia. Technical Regulation - on the Approval of the Minimum Standards of Operation of the Temporary Shelter for the Homeless]. (in Georgian). from <https://www.matsne.gov.ge/ka/document/download/2240289/0/ge/pdf> (retrieved 05 22, 2024).
- Sakartvelos Okupirebuli Teritoriebidan devnilta, shromis, janmrtelobisa da sotsialuri datsvis saminist'ro. (July 11, 2023). kalta mimart dzaladobis an/da ojakhshi dzaladobis mskhverp'lta droebiti satskhovreblis (tavshesapris) mots'q'obisa da punktсионირებისვის autsilabeli მინიმალური სტანდარტების დამტკიცების თაობაზე. (brdzaneba №50/n). Tbilisi. [Ministry of Internally Displaced Persons from the Occupied Territories, Labour, Health and Social Affairs of Georgia. (July 11, 2023). Regarding the Approval of the Minimum Standards Necessary for the Arrangement and Functioning of Temporary Housing (Shelter) for Victims of Violence Against Women and/or Domestic Violence. (Order No. 50/N). Tbilisi]. (in Georgian). from <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/5830803?publication=0> (retrieved 05 22, 2024).
- Sakartvelos Statistiki Erovnuლი Samsakhuri. (t. g.). shinameurneobebisa da sasoplo meurneobata gamok'vlebebis monatsemta bazebi, samokhmareblo pasebis indeksebi. monatsemta baza. mop'ovebuli 2024 ts'lis 30 03, <https://www.geostat.ge/ka/modules/categories/127/monatsemta-bazebi-დაბ> [National Statistical Service of Georgia. Databases of Household and Agricultural Surveys, Consumer Price Indices. Database]. (in Georgian) (retrieved 03/30/2024)

Topical Issues of Distribution and Use of Housing

Lali Khurtsia

Assistant Professor

Iv. Javakhishvili Tbilisi State University

lali.khurtsia@tsu.ge

doi.org/10.52340/eab.2024.16.02.03

The goal of the state housing policy is to create conditions that will allow each person to have decent housing at an affordable price. Due to high prices and growing demand, there may be market failures, which necessitates government intervention in the functioning of the housing market.

When we talk about the involvement of the state in the policy of providing housing, we must also consider the activities of the market. The high demand for housing resources determines the high price of residential areas. There are often cases when housing prices rise and exceed average wage growth, making own housing an unaffordable luxury for many people. The distribution of housing in the world is mainly carried out by market forces. More than 90% of the 1.1 million households in Georgia own their homes. The majority of housing, as the graph shows, was built during the Soviet Union in the 50s, 60s, 70s, and 80s, while the construction and distribution of residential areas was mostly done through state intervention. After gaining independence, constructions in Georgia are mainly carried out with private funds, and the number of houses built during this period is within 9% of the total residential area.

It is worth noting that after the end of the Second World War, the rented social housing sector in many European countries grew at a rapid pace, as the states tried to solve the housing problems in the shortest possible time. Although Georgia was a part of the socialist system, where the main economic activity, including housing construction, was carried out by the state, the main residential buildings in the country were in the hands of private owners. After the collapse of the Soviet Union and gaining independence, the state-owned houses became the property of the population, and today only 10% of households live in rented or mortgaged apartments (Georgian National Statistics Service), while 90% own their own homes. According to European standards, this is a higher than average rate (70% of households in the EU own their own home).

In general, the market system has several important advantages compared to state regulation, however, in the case of housing, an unregulated market is unlikely to be able to distribute resources efficiently and fairly for a number of reasons. The reasons for this are externalities, imperfect information in the housing market and inelasticity of demand.

Without government intervention, the housing market will operate inefficiently. Government regulation is necessary to address the problem of externalities that arise as a result of individual decisions to buy or rent housing. In addition, some form of government intervention is needed to help people who cannot afford to buy or rent housing.

Consumer awareness in the housing market is often not enough. The decision to move to a new place may be dictated by a change of job, which requires a quick decision to buy a home in a foreign area. An individual may not have the necessary information (or the time to gather it) needed to make an informed decision. Landlords also face information problems since they cannot determine the characteristics of potential tenants in advance. Deposits and letters of recommendation are a form of solution to the problem of information asymmetry for renters. However, some population groups may not have the means to meet such requirements. Therefore, only a narrow segment of this market will be available to them. This leaves them with a very limited choice of poor quality housing that greedy landlords rent out at inflated prices.

A situation in which developers build buildings wherever they want would be undesirable for the community. Unregulated construction, taking into account the externalities arising during housing construction, will lead to excessive housing density and environmental pollution. Government intervention may be necessary during construction in already established development areas due to the reluctance of private companies to operate in such problematic areas. At the same time, the construction of new fields may require state intervention to ensure the availability of necessary infrastructure (roads, schools, etc.).

For these reasons, the housing market needs state regulation, which allows for a more efficient distribution of resources. In particular, the state regulation of land use allows determining the purpose of individual plots and showing which of them should be reserved for agricultural activities, recreation, and which should be allocated for construction in each specific year. The area of land allocated for construction is usually determined according to the projected number of households in the district, which, in turn, depends on population projections, joint or separate housing assumptions, and estimates of the number of migrants. However, forecasts may turn out to be wrong, since unlike other consumer goods and services, the amount of land allocated for construction does not depend on price changes. The process of allocating lands is decided not by market but by politics. The availability of land for construction is often determined according to annual or five-year plans and does not reflect changes in demand conditions.

Keywords: Housing policy, construction, land, distribution, externalities, equity, market failure, dignified housing, household, private property, inelastic supply, request.

JEL Codes: P25, P26, R21, R31

ფინანსები და საბანკო სექტორი FINANCE and BANKING

ბაზელი IV: იმპლემენტაცია, გამოწვევები და პერსპექტივები

ლეილა ღუდუშაური

ასოციირებული პროფესორი
ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის
სახელმწიფო უნივერსიტეტი
Leila.Ghudushauri@tsu.ge 593 92 15 04

doi.org/10.52340/eab.2024.16.02.04

ბაზელი IV (*Basel IV*) ახის საერთაშორისო საბანკო რეგულაციების პაკეტი, რომელიც უახდესია საერთაშორისო შეთანხმებებში. ი+ ბაზელის კომიტეტის მიერ შემუშავდა 2008-09 წლების მსოფლიო ფინანსური კრიზისის საპასუხო და ეფუძნება ბაზელის ადრინდელ შეთანხმებებს: ბაზელი I, ბაზელი II და ბაზელი III.

ბაზელი IV, რომელიც ასევე ცნობილია როგორც ბაზელი 3.1, მიზნად ისახავს გლობალური საბანკო სისტემის რიკვიდულობისა და გადახდისუნარიანობის გაძლიერებას, უსაფრთხოებისა და სტაბილურობის უზრუნველყოფას ქვეყნებში ერთიანი სტანდარტიზებული წესების, მათ შორის ჩისკის გათვალისწინებით დაკავშირებული წესების დანერგვით. მისი იმპლემენტაცია 2023 წლის 1 იანვარს დაიწყო, თუმცა, სხუდი დანერგვა 2028 წლამდე გაგეგმდება და განხორციელების ფაზები განსხვავდება ქვეყნების მიხედვით.

სტატიაში განხილული და გაანალიზებულია *Basel IV*-ის მიერ გათვალისწინებული ძირითადი რეკომენდაციები, აგრეთვე, საბანკო ჩისკის, მათ შორის საოპერაციო ჩისკის შეფასების განახლებული მიდგომა, მისი იმპლემენტაციის თავისებულებები, გამოწვევები; ასევე გაანალიზებულია კაპიტალის სტანდარტებზე საოპერაციო ჩისკის შეფასების ახალი სტანდარტების გავლენა და გამოთქმულია მოსაზრებები ზოგეითი რეგულაციის შემდგომი დახვეწის მიმართებით.

საკვანძო სიტყვები: ბაზელი IV; საოპერაციო ჩისკი; ბიზნესის ინდიკატორი(BI); ზახადის ინდიკატორი (LP); ზახადის მულტიპლიკატორი; კაპიტალის სტანდარტები.

შესავალი

ბაზელის საბანკო ზედამხედველობის კომიტეტის (BCBS) თანახმად, საერთაშორისო საბანკოშეთანხმებების ძირითადი მიზანია „გაუმჯობესდეს საბანკო ზედამხედველობის სისტემა და ხარისხი მთელს მსოფლიოში“ (https://bosfera.ru/sites/default/files/imgartical/bazel_1.png, 1).

აღნიშნული მიზნის მიღწევას კომიტეტი ცდილობს შემდეგი ამოცანების გადაწყვეტით: „ეროვნული ზედამხედველობის მექანიზმების შესახებ ინფორმაციის გაზიარებით; საერთაშორისო საბანკო ზედამხედველობის მეთოდების ეფექტიანობის გაუმჯობესებით და ზედამხედველობის მინიმალური სტანდარტების დაწესებით იმ სფეროებში, სადაც ისინი მიჩნეულია სასურველად“ (https://bosfera.ru/sites/default/files/imgartical/bazel_1.png, 1).

ბაზელის კომიტეტის ხელშეკრულებებით დადგენილი სტანდარტები ნებაყოფლობითია. BCBS-ს არ აქვს აღსრულების უფლებამოსილებები, მაგრამ მათ განსახორციელებლად თითოეულ მონაწილე ქვეყანაში ეროვნულ მარეგულირებლებს ეყრდნობა. უნდა აღინიშნოს, რომ ეროვნულ მარეგულირებლებს შეუძლიათ უფრო მკაცრი სტანდარტების დაწესებაც, თუ მათ მიზანშეწონილად მიიჩნევენ.

ბაზელის საბანკო ზედამხედველობის კომიტეტმა შეიმუშავა საერთაშორისო საბანკო რეფორმების ახალი პაკეტი–Basel IV, რომელიც ითვალისწინებს საბანკო რისკის, მათ შორის საოპერაციო რისკის გაანგარიშების განახლებული სტანდარტიზებული მიდგომის დანერგვას. საოპერაციო რისკის შეფასების ახალი სტანდარტები ნაკლებად კონსერვატულია, თუმცა, ბანკებისთვის კაპიტალის სტანდარტები შესაძლოა მნიშვნელოვნად გაიზარდოს.

განვიხილოთ, თუ რა არის მისი ძირითადი მახასიათებლები და რა უნდა გააკეთონ ბანკებმა Basel IV-ის რეკომენდაციების იმპლემენტაციისა და წარმატებული ფუნქციონირებისთვის.

ბაზელი IV-ის ძირითადი რეკომენდაციები

ბაზელი III-ის იმპლემენტაციის პერიოდში, გლობალურ საბანკო სფეროში მიმდინარე გამოწვევების საპასუხოდ, BCBS განაგრძობდა მისი დებულებების კორექტირებას. ზოგიერთ ფინანსურ წრეში ეს წინადადებები არაფორმალურად ცნობილი გახდა, როგორც „ბაზელი IV“. თუმცა, უილიამ კოენმა, ბაზელის კომიტეტის მაშინდელმა გენერალურმა მდივანმა, 2016 წელს სიტყვით გამოსვლისას აღნიშნა, რომ „მას არ სჯერა, რომ ცვლილებები იყო საკმარისად მნიშვნელოვანი იმისათვის, რომ ბაზელის კომიტეტის ამ გადაწყვეტილებებს საკუთარი რიგითი ნომერი („ბაზელი IV“) დაემსახურებინა“ (Bank for International Settlements May 4 2016).

ბაზელი IV ითვალისწინებს რიგ ცვლილებას, რომელთაგან განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია შემდეგი (Basel Committee on Banking Supervision December 2017, 1):

- BCBS-ის წინა ხელშეკრულებებით გათვალისწინებული სტანდარტიზებული მიდგომების (მათ შორის: საკრედიტო რისკის, საკრედიტო შეფასების კორექტირების რისკისა (CVA) და საოპერაციო რისკის შეფასების) სრულყოფა. აღნიშნული წესები ადგენს რისკის ახალ რეიტინგებს სხვადასხვა ტიპის აქტივებისთვის, მათ შორის ობლიგაციებისა და უძრავი ქონებისთვის. ამავდროულად, მცირდება დაბალრიისკიანი საბინაო სესხების სტანდარტიზებული რისკის წონა. საკრედიტო შეფასების რისკი მიეკუთვნება წარმოებული ინსტრუმენტების ფასწარმოქმნას;

- შიდა მოდელების გარკვეულწილად შეზღუდვა, რაც გამოიყენება ზოგიერთი ბანკის მიერ კაპიტალის სტანდარტების გამოსათვლელად. ბანკებს, როგორც წესი, მოუწევთ დაიცვან სტანდარტიზებული მიდგომა, თუ ისინი არ მიიღებენ მარეგულირებელი ორგანიზაციიდან თანხმობას ალტერნატივის გამოსაყენებლად. შიდა მოდელების რეიტინგებზე დაფუძნებული მიდგომის (A-IRB) ძირითად ხარვეზად ითვლება ის, რომ ბანკებს ნაკლებად აძლევს საშუალებას სათანადოდ (ობიექტურად) შეაფასონ თავიანთი პორტფელების რისკიანობა და კაპიტალის ოდენობა, რომელიც მათ უნდა ჰქონდეთ რეზერვში;

- ლევერიჯის კოეფიციენტის ბუფერის შემოღება მსოფლიოს სისტემურად მნიშვნელოვანი ბანკების ლევერიჯის შემდგომი შეზღუდვის მიზნით (აღნიშნული ბანკები იმდენად მსხვილი და მნიშვნელოვანია, რომ მათი გაკოტრება საფრთხეს შეუქმნის გლობალურ ფინანსურ სისტემას). ლევერიჯის ახალი კოეფიციენტი მათგან მოითხოვს რეზერვში დამატებითი კაპიტალის შენახვას. სახელდობრ, მსოფლიოს სისტემურად მნიშვნელოვანი ბანკებისთვის გათვალისწინებულია უფრო მაღალი მზარდი ლევერი ჯის კოეფიციენტი (რისკის მიხედვით კორექტირებული კაპიტალის ნორმატივის 50%.);

- მკაცრდება ფინანსური გამჭვირვალობის შესახებ დადგენილი სტანდარტები, სახელდობრ: წესდება რეზერვისდონეებისა და სხვა ფინანსური ინფორმაციის უფრო დეტალური გამჟღავნების მოთხოვნა.

- ბაზელი 2-ით გათვალისწინებული რისკის ქვედა ზღვრის შეცვლა რისკის მიმართ უფრო მგრძობიარე (სენსიტიური) ქვედა ზღვრით. ეს დებულება ეხება სხვაობას კაპიტალის ოდენობას შორის, რომელიც ბანკს მოეთხოვება რეზერვში შესანახად მისი შიდა მოდელის და არა სტანდარტიზებული მოდელის მიხედვით. ახალი წესები ბანკებს ავალდებულებს 2028 წლის დასაწყისისთვის სტანდარტიზებულ მოდელში ჰქონდეთ რისკის მიხედვით შეწონილი აქტივების მინიმუმ 72,5%-ის ტოლფასი კაპიტალი, მიუხედავად იმისა, თუ რას ითვალისწინებს მათი შიდა მოდელი.

რისკის მიხედვით შეწონილი აქტივები (RWA) გამოითვლება შემდეგი ფორმულის გამოყენებით:

$$RWA = \text{MAX} [RWA_{IM}; RWA_{SA} \times 72.5\%].$$

აღნიშნული სტანდარტიზებული ზღვარი ამოქმედდა 2023 წლის 1 იანვრიდან და ხუთწლიანი გარდამავალი პერიოდის განმავლობაში გამოყენებული იქნება შემდეგი მნიშვნელობები (Basel Committee on Banking Supervision December 2017, 11):

სტანდარტიზებული ზღვრების მნიშვნელობები

2023 წ. 1 იანვარი	2024 წ. 1 იანვარი	2025 წ. 1 იანვარი	2026 წ. 1 იანვარი	2027 წ. 1 იანვარი	2028 წ. 1 იანვარი
50%	55%	60%	65%	70%	72.50%

წყარო: ცხიდი შეგენილია ავტოხის მიეხ

საოპერაციო რისკის შეფასების განახლებული სტანდარტი

ბაზელის საბანკო ზედამხედველობის კომიტეტის (BCBS) მიერ შემუშავებული რეკომენდაციებიდან ამჯერად ყურადღებას შევაჩერებთ საოპერაციო რისკის გაანგარიშების განახლებული სტანდარტიზებული მიდგომის დეტალურ განხილვაზე.

ბიზნესის ინდიკატორი.საოპერაციო რისკის შეფასების ახალი სტანდარტი ითვალისწინებს რისკის გაანგარიშებას ორი კომპონენტის - ბიზნესის ინდიკატორისა (BI) და ზარალის ინდიკატორის (LP), გამოთვლის საფუძველზე (იხ. ნახაზი 1):

საოპერაციო რისკის გაანგარიშება

ნახაზი 1.

დეტალურად განვიხილოთ ეს ორი კომპონენტი (იხ. ნახ.2). როგორც ნახაზიდან ჩანს, გვაქვს სამი ბიზნეს ინტერვალი (buckets), რომელთა შორის განსხვავებული ზღვრებია დანესებული, სახელდობრ: ზღვარი პირველ და მეორე ინტერვალებს შორის შეადგენს 1 მლრდ ევროს, ხოლო მეორე და მესამე ინტერვალებს შორის – 30 მლრდ ევროს.

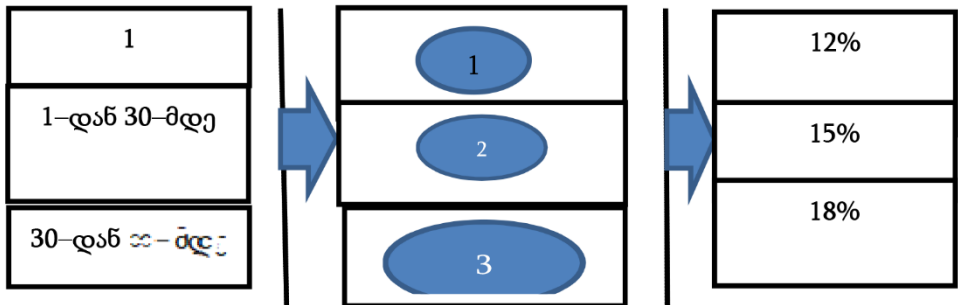
გარდა ამისა, ინტერვალების შეწონვის კოეფიციენტები მკვეთრად დარეგულირდა: შეწონვის კოეფიციენტი პირველი ინტერვალისთვის გაიზარდა 11-

დან 12%-მდე, ხოლო კოეფიციენტები ზედა ინტერვალისთვის, პირიქით, შემცირდა. შეწონვის კოეფიციენტი მეორე ინტერვალისთვის (ბიზნესის ინდიკატორის (BI) მნიშვნელობებისთვის 1 მლრდ-დან 30 მლრდ ევრომდე) არის 15%, მესამე ინტერვალისთვის (BI 30 მლრდ ევროზე მეტი) - 18% (იხ. ნახ. 2).

ბიზნესის ინდიკატორის კომპონენტის გამოთვლის ინტერვალები (მლრდ ევრო)

ნახაზი 2.

ბიზნესის ინდიკატორი ინტერვალები (WATERFALL) შეწონვის კოეფიციენტი

წყარო: https://bosfera.ru/sites/default/files/imgartical/bazel_1.png

გარდა ამისა, გამართივდა მომსახურების კომპონენტი და შეიცვალა ფინანსური კომპონენტი.

ზარალის მულტიპლიკატორი. ასევე შეიცვალა ზარალის მულტიპლიკატორის პარამეტრები. ზარალის მულტიპლიკატორი გამოითვლება შემდეგი ფორმულით:

$$\text{ზარალის მულტიპლიკატორი} = \ln \left[\exp(1) - 1 + (\text{ზარალის ოდენობა/BIC})^{0,8} \right]$$

0,8 ინდიკატორის გამოყენების შედეგად, ზარალის ოდენობის გადაჭარბება საშუალო მნიშვნელობაზე მხედველობაში მიიღება უფრო დაბალი წონის მულტიპლიკატორში. გარდა ამისა, გამოირიცხულია ზარალის შეწონვა მათი მოცულობის მიხედვით: საოპერაციო რისკის ყველა დანაკარგი თანაბრად არის გათვალისწინებული მულტიპლიკატორში (მიუხედავად თითოეული ინდივიდუალური რისკის ზარალის ოდენობისა).

ზარალის მულტიპლიკატორის იმპლემენტაცია. BCBS იძლევა სტანდარტის დანერგვის სხვადასხვა ვარიანტს ეროვნულ დონეზე:

1. ზარალის მულტიპლიკატორის გამოყენება იმ ბანკებისთვის, რომლებიც ხვდება პირველ ინტერვალში (იმ პირობით, რომ ბანკები აკმაყოფილებენ ზარალის მონაცემების შეფასების დადგენილ მოთხოვნებს) რჩება ეროვნული

მარეგულირებლის კომპეტენციის ფარგლებში და განისაზღვრება მისი შეხედულებებისამებრ.

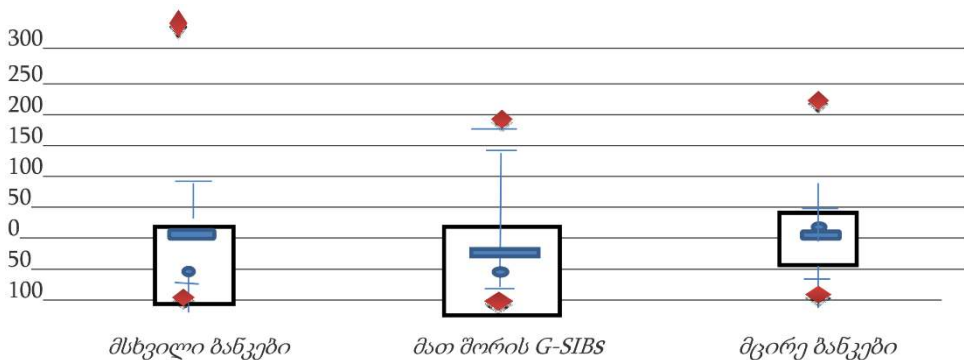
2. ეროვნულ მარეგულირებლებს შეუძლიათ შეაჩერონ ზარალის მულტიპლიკატორების გამოყენება ყველა ბანკისთვის, რის შედეგადაც კაპიტალის სტანდარტები განისაზღვრება მხოლოდ BIC-ის გამოყენებით. თუმცა, სტანდარტის ტექსტი ითვალისწინებს, რომ კაპიტალის სტანდარტების განსაზღვრა მხოლოდ BIC-ის გამოყენებით არ ათავისუფლებს ბანკებს დაგროვილი ზარალის გამჟღავნების მოთხოვნისგან. ამიტომ, ბანკებს, რომლებიც ხვდებიან მეორე და მესამე ინტერვალებში, უნდა შეაფასონ ზარალის მონაცემები, მაშინაც კი, თუ ეს მონაცემები არ გამოიყენება მულტიპლიკატორის დასადგენად.

კაპიტალის სტანდარტებზე ახალი მიდგომის გავლენის შეფასება. კაპიტალის სტანდარტებზე ახალი მიდგომის გავლენის შესაფასებლად და დასახვეწნად, BCBS-მა ჩაატარა რაოდენობრივი კვლევა. გაანალიზდა დაახლოებით 150 ბანკის მონაცემები (აქედან 28 იყო მსოფლიოს სისტემურად მნიშვნელოვანი ბანკი) და მოდელირებულ იქნა კაპიტალის მინიმალური სტანდარტების ცვლილებები ახალი მიდგომის დანერგვის შემთხვევაში.

კვლევისათვის გამოიყო ბანკების რამდენიმე ჯგუფი: მსხვილი საერთაშორისო ბანკები (პირველი დონის ბანკები 3 მლრდ ევროზე მეტი კაპიტალით), რომელთა შორის ცალ-ცალკე განიხილებოდა მსოფლიოს სისტემურად მნიშვნელოვანი ბანკები

(G-SIBs) და ყველა სხვა ბანკი. შედეგები ნაჩვენებია დიაგრამაზე.

საოპერაციო რისკის შეფასების ახალი მიდგომის დანერგვის გავლენა კაპიტალის სტანდარტებზე ბანკების სხვადასხვა ჯგუფისთვის (%-ში)
დიაგრამა

წყარო: https://bosfera.ru/sites/default/files/imgartical/bazel_1.png

დიაგრამაზე პირველი და მესამე კვარტები მართკუთხა ფართობით არის მითითებული, ე.ი. დაკვირვებების 50% ამ ფარგლებშია. ვერტიკალური ხაზები წარმოადგენს 5 და 95-ე პროცენტულ ნიშნულებს, ანუ დაკვირვების 90%-ს, ხო-

ლო ლურჯი ჰორიზონტალური ხაზები – მედიანას: დაკვირვებების 50% ქვემოთაა და 50% – ამ მნიშვნელობის ზემოთ. საშუალოშეწონილი მონიშნულია ლურჯი ნერტილებით, ხოლო მინიმალური და მაქსიმალური მნიშვნელობები – წითელი რომბებით.

მთლიანობაში, BCBS-ის მიერ ჩატარებული კვლევის შედეგები აჩვენებს ახალი მიდგომის ზომიერ გავლენას კაპიტალის სტანდარტების ოდენობაზე: საშუალოდ კაპიტალის სტანდარტები მსხვილი ბანკებისთვის 3%-ით შემცირდება, მცირე ბანკებისთვის კი – 0,6%-ით გაიზრდება.

ამავდროულად, ახალი მიდგომის გავლენა ცალკეულ ბანკებზე შეიძლება იყოს საკმაოდ მნიშვნელოვანი. მცირე ბანკების კაპიტალის სტანდარტები შეიძლება შემცირდეს 15%-ით ან გაიზარდოს 25%-ით (მსხვილი ბანკებისთვის დიაპაზონი -25%-დან +20%-მდეა). ზოგიერთ შემთხვევაში, კაპიტალის სტანდარტები გაიზრდება სამჯერ მსხვილი ბანკებისთვის და 2,4-ჯერ მცირე ბანკებისთვის (მაქსიმალური მნიშვნელობები იხილეთ ნახაზზე 4). სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, ახალი მიდგომა მნიშვნელოვნად გაზრდის კაპიტალის სტანდარტებს.

აუცილებელი ღონისძიებები. ახალი მიდგომა ამოქმედდა 2023 წლის 1 იანვარს, თუმცა, სრული მიღება 2028 წლამდე გაგრძელდება და განხორციელების ფაზები განსხვავდება ქვეყნების მიხედვით. ამრიგად, ბანკებს აქვთ ხუთი წელი მათ შესასრულებლად, ამიტომ იმპლემენტაციის მოსამზადებლად საჭიროა ზომების დროულად მიღება.

ხასგასმით უნდა აღინიშნოს, რომ თუ ბანკს არ აქვს საოპერაციო ზარალის ხუთი წლის ისტორია და ამ პერიოდისთვის გამოთვლილი მულტიპლიკატორი 1-ზე მეტია, მაშინ, ზოგიერთ შემთხვევაში, ბანკი ვალდებული იქნება გამოიყენოს ზარალის მულტიპლიკატორის „გაზრდილი“ მამრავლი, სახელდობრ:

1. მე-2 და მე-3 ინტერვალებში მოხვედრილი ბანკებისთვის მარეგულირებელი მოითხოვს საოპერაციო დანაკარგების შესახებ ხარისხობრივი მონაცემების მოპოვებასა და შეჯამებას, აგრეთვე, მონაცემთა შეფასებისა და დამუშავების პროცედურების რეგულირებას და დოკუმენტაციას. თუ ბანკს არ აქვს მონაცემთა ბაზა, მაშინ ის დაუყოვნებლივ უნდა შეიქმნას, რადგან ზარალის მულტიპლიკატორი უნდა გამოითვალოს 2023 წლიდან მონაცემების საფუძველზე მინიმუმ ხუთი წლის ვადით. უფრო მეტიც, ბანკმა უნდა აცნობოს მარეგულირებელს ბოლო ხუთი წლის განმავლობაში საოპერაციო ზარალის ოდენობა. თუ ბანკს არ აქვს საოპერაციო ზარალის ხუთი წლის ისტორია და ამ პერიოდისთვის გამოთვლილი მულტიპლიკატორი 1-ზე მეტია მაშინ, ზოგიერთ შემთხვევაში, ბანკი ვალდებული იქნება გამოიყენოს ზარალის „გაზრდილი“ მამრავლი. გარდა ამისა, მარეგულირებელმა შეიძლება დაანესოს უფრო კონსერვატიული ზარალის მამრავლი, თუ ბანკი ვერ აკმაყოფილებს მონაცემთა დამუშავების ხარისხობრივ მოთხოვნებს;

2. რეკომენდებულია საოპერაციო რისკის მნიშვნელობის წინასწარ გამოთვლა ახალი მიდგომის შესაბამისად, ვინაიდან (როგორც ზემოთ იყო აღწერილი) კაპიტალის სტანდარტები შეიძლება მნიშვნელოვნად გაიზარდოს. თუ კაპიტალზე მოთხოვნა (კაპიტალის სტანდარტი) წინასწარ იქნება განსაზღვრული, მაშინ ბანკი ამ სტანდარტის დაკმაყოფილებას რამდენიმე წლის განმავლობაში შეძლებს.

ამრიგად, განახლებული მიდგომა ჩაანაცვლებს საოპერაციო რისკის დასაფარავად კაპიტალის სტანდარტის გაანგარიშების სამ მოქმედ მიდგომას, რაც ხელს შეუწყობს კაპიტალის სტანდარტების ზომიერ ზრდას. თუმცა, ბევრი ბანკი შეიძლება აღმოჩნდეს გაზრდილი საოპერაციო რისკის წინაშე. უსიამოვნო სიურპრიზების თავიდან ასაცილებლად, ბანკები წინასწარ უნდა მოემზადონ ახალი მიდგომის განსახორციელებლად (სახელდობრ: ბაზის შექმნა, კაპიტალის სტანდარტების გამოთვლა, შიდა პროცესების კორექტირება და ა. შ.). ამასთან, უნდა აღინიშნოს, რომ გლობალურ საბანკო სფეროში მიმდინარე გამონწვევების საპასუხოდ, არ არის გამორიცხული, რომ განახლებული სტანდარტების იმპლემენტაციის ვადა გაგრძელდეს და ზოგიერთი დებულება შემდგომში შეიცვალოს მათ ძალაში შესვლამდე.

დასკვნები და რეკომენდაციები

ამრიგად, Basel IV – საერთაშორისო საბანკო რეფორმების ახალი პაკეტი, რომელიც შემუშავდა 2008-09 წლების მსოფლიო ფინანსური კრიზისის საპასუხოდ და ეფუძნება ბაზელის ადრინდელ შეთანხმებებს: ბაზელი I, ბაზელი II და ბაზელი III, მიზნად ისახავს გლობალური საბანკო სისტემის ლიკვიდურობისა და გადახდისუნარიანობის გაძლიერებას, უსაფრთხოებისა და სტაბილურობის უზრუნველყოფას ქვეყნებში ერთიანი სტანდარტიზებული წესების, მათ შორის რისკის გათვლასთან დაკავშირებული წესების დანერგვით.

აღნიშნული მიზნის მისაღწევად ბაზელი IV ითვალისწინებს უფრო მკაცრ მოთხოვნებს, რომელთაგან განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია შემდეგი:

- BCBS-ის წინა ხელშეკრულებებით გათვალისწინებული სტანდარტიზებული მიდგომების (მათ შორის: საკრედიტო რისკის, საკრედიტო შეფასების კორექტირების რისკისა (CVA) და საოპერაციო რისკის შეფასების) სრულყოფა. აღნიშნული წესები ადგენს რისკის ახალ რეიტინგებს სხვადასხვა ტიპის აქტივისთვის, მათ შორის ობლიგაციებისა და უძრავი ქონებისთვის. საკრედიტო შეფასების რისკი მიეკუთვნება წარმოებული ინსტრუმენტების ფასწარმოქმნას;

- შიდა მოდელების გარკვეულწილად შეზღუდვა, რაც გამოიყენება ზოგიერთი ბანკის მიერ კაპიტალის სტანდარტების გამოსათვლელად. ბანკებს, როგორც წესი, მოუწევთ დაიცვან სტანდარტიზებული მიდგომა, თუ ისინი არ მიიღებენ მარეგულირებელი ორგანიზაციიდან თანხმობას ალტერნატივის გამო-

საყენებლად. შიდა მოდელების რეიტინგებზე დაფუძნებული მიდგომის (A-IRB) ძირითად ხარვეზად ითვლება ის, რომ ბანკებს ნაკლებად აძლევს საშუალებას სათანადოდ (ობიექტურად) შეაფასონ თავიანთი პორტფელების რისკიანობა და კაპიტალის ოდენობა, რომელიც მათ უნდა ჰქონდეთ რეზერვში;

- ლევერიჯის კოეფიციენტის ბუფერის შემოღება მსოფლიოს სისტემურად მნიშვნელოვანი ბანკების ლევერიჯის შემდგომი შეზღუდვის მიზნით (აღნიშნული ბანკები იმდენად მსხვილი და მნიშვნელოვანია, რომ მათი გაკოტრება საფრთხეს შეუქმნის გლობალურ ფინანსურ სისტემას). ლევერიჯის ახალი კოეფიციენტი მათგან მოითხოვს რეზერვში დამატებითი კაპიტალის შენახვას. სახელდობრ, სისტემურად მნიშვნელოვანი ბანკებისთვის გათვალისწინებული უფრო მაღალი მზარდი ლევერიჯის კოეფიციენტი (რისკის მიხედვით კორექტირებული კაპიტალის ნორმატივის 50%.);

- მკაცრდება ფინანსური გამჭვირვალობის შესახებ დადგენილი სტანდარტები, სახელდობრ: წესდება რეზერვის დონეებისა და სხვა ფინანსური ინფორმაციის უფრო დეტალური გამჟღავნების მოთხოვნა.

- ბაზელი 2-ით გათვალისწინებული რისკის ქვედა ზღვრის შეცვლა რისკის მიმართ უფრო მგრძობიარე (სენსიტიური) ქვედა ზღვრით. ეს დებულება ეხება სხვაობას კაპიტალის ოდენობას შორის, რომელიც ბანკს მოეთხოვება რეზერვში შესანახად მისი შიდა მოდელის და არა სტანდარტიზებული მოდელის მიხედვით. ახალი წესები ბანკებს ავალდებულებს 2028 წლის დასაწყისისთვის სტანდარტიზებულ მოდელში ჰქონდეთ რისკის მიხედვით შენონილი აქტივების მინიმუმ 72,5%-ის ტოლფასი კაპიტალი, მიუხედავად იმისა, თუ რას ითვალისწინებს მათი შიდა მოდელი;

- საოპერაციო რისკის შეფასების განახლებული სტანდარტი ითვალისწინებს რისკის გაანგარიშებას ორი კომპონენტის - ბიზნესის ინდიკატორისა (BI) და ზარალის ინდიკატორის (LP), გამოთვლის საფუძველზე. აღნიშნულ კომპონენტებს დაუნესდათ სამი ინტერვალი (buckets) განსხვავებული ზღვრებით, რომელთა შენონის კოეფიციენტები მკვეთრად დარეგულირდა;

- შედარებით გამარტივდა მომსახურების კომპონენტი და შეიცვალა ფინანსური კომპონენტი;

- შეიცვალა ზარალის მულტიპლიკატორის პარამეტრები. 0,8 ინდიკატორის გამოყენების შედეგად, ზარალის ოდენობის გადაჭარბება საშუალო მნიშვნელობაზე მხედველობაში მიიღება უფრო დაბალი წონის მულტიპლიკატორში. გარდა ამისა, გამორიცხულია ზარალის შენონვა მისი მოცულობის მიხედვით: საოპერაციო რისკის ყველა დანაკარგი თანაბრად არის გათვალისწინებული მულტიპლიკატორში (მიუხედავად თითოეული ინდივიდუალური რისკის ზარალის ოდენობისა). უნდა აღინიშნოს, რომ თუ ბანკს არ აქვს საოპერაციო ზარალის ხუთი წლის ისტორია და ამ პერიოდისთვის გამოთვლილი ზარალის მულტიპლიკატორი 1-ზე მეტია, მაშინ ზოგიერთ შემთხვევაში, ბანკი ვალდებული იქნება გამოიყენოს ზარალის მულტიპლიკატორის „გაზრდილი“ მამრავლი.

BCBS იძლევა ზარალის მულტიპლიკატორის იმპლემენტაციის სხვადასხვა ვარიანტს ეროვნული მარეგულირებლის დონეზე, რაც მათ ქვეყნის საბანკო სისტემის ფუნქციონირების სპეციფიკის უკეთ გათვალისწინების საშუალებას აძლევს.

კაპიტალის სანდარტებზე საოპერაციო რისკის შეფასების ახალი მიდგომის გავლენის შესაფასებლად და დასახვენად, BCBS-ის მიერ ჩატარებული კვლევის შედეგები აჩვენებს ახალი მიდგომის ზომიერ გავლენას კაპიტალის სტანდარტების ოდენობაზე: საშუალოდ, კაპიტალის სტანდარტები მსხვილი ბანკებისთვის 3%-ით შემცირდება, მცირე ბანკებისთვის კი – 0,6%-ით გაიზრდება. ამავდროულად, ახალი მიდგომის გავლენა ცალკეულ ბანკებზე შეიძლება იყოს მნიშვნელოვანი. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, ახალი მიდგომა მნიშვნელოვნად გაზრდის კაპიტალის სტანდარტებს. აქედან გამომდინარე, რეკომენდებულია საოპერაციო რისკის მნიშვნელობის წინასწარ გამოთვლა ახალი მიდგომის შესაბამისად, ვინაიდან კაპიტალის სტანდარტები შეიძლება მნიშვნელოვნად გაიზარდოს. თუ კაპიტალზე მოთხოვნა (კაპიტალის სტანდარტი) წინასწარ იქნება განსაზღვრული, მაშინ ბანკი ამ სტანდარტის დაკმაყოფილებას რამდენიმე წლის განმავლობაში შეძლებს.

ახალი მიდგომა ამოქმედდა 2023 წლის 1 იანვარს, თუმცა სრული მიღება 2028 წლამდე გაგრძელდება და განხორციელების ფაზები განსხვავდება ქვეყნების მიხედვით. ამდენად, ბანკებს აქვთ რამდენიმე წელი მათ შესასრულებლად, ამიტომ, იმპლემენტაციის მოსამზადებლად საჭიროა ზომების დროულად მიღება.

ამრიგად, განახლებული მიდგომა ჩაანაცვლებს საოპერაციო რისკის დასაფარავად კაპიტალის სტანდარტების გაანგარიშების სამ მოქმედ მიდგომას, რაც ხელს შეუწყობს კაპიტალის სტანდარტების ზომიერ ზრდას. თუმცა, ბევრი ბანკი შეიძლება აღმოჩნდეს გაზრდილი საოპერაციო რისკის წინაშე. უსიამოვნო სიურპრიზების თავიდან ასაცილებლად, ბანკები წინასწარ უნდა მოემზადონ ახალი მიდგომის განსახორციელებლად (სახელდობრ: ბაზის შექმნა, კაპიტალის სტანდარტების გამოთვლა, შიდა პროცესების კორექტირება და ა. შ.). ამასთან, უნდა აღინიშნოს, რომ გლობალურ საბანკო სფეროში მიმდინარე გამონვევების საპასუხოდ, შესაძლებელია განახლებული სტანდარტების იმპლემენტაციის ვადა გაგრძელდეს და ზოგიერთი დებულება შემდგომში შეიცვალოს მათ ძალაში შესვლამდე.

References:

- Bank for International Settlements. Basel Committee Membership(Updated2024,May 14).<https://www.bis.org/bcbs/membership.htm>
- Bank for International Settlements. Governors and Heads of Supervision Finalise Basel III Reforms(2017, December). <https://www.bis.org/press/p171207.htm>Full publication: Basel III: Finalising post-crisis reforms (December 2017)

- Bank for International Settlements. The Global Policy Reform Agenda: Completing the Job(2016, May 4). <https://www.bis.org/speeches/sp160405.htm>
- Bank for International Settlements. History of the Basel Committee and Its Membership (2014, October 9).<https://www.bis.org/publ/bcbs101.pdf>
- Basel Committee on Banking Supervision. High-Level Summary of Basel III Reforms (2017, December). https://www.bis.org/bcbs/publ/d424_hlsummary.pdf
- «Basel IV»: ObnovlennyPodkhod k OtsenkeOperatsionnogo Riska (2020, Mart 27)[«Basel IV»: an Updated Approach to Assessing Operational Risk (2020, March 27)]. (in Russian).BEST-PRACTICE.
- https://bosfera.ru/sites/default/files/imgartical/bazel_1.png
- <https://bosfera.ru/taxonomy/term/49>

Basel IV: Implementation, Challenges and Prospects

Leila Ghudushauri

Associate Professor

Iv. Javakishvili Tbilisi State University

Leila.Ghudushauri@tsu.ge

doi.org/10.52340/eab.2024.16.02.04

Basel IV is the latest package of international banking reforms in international agreements. Built on Basel I, Basel II and Basel III accords, it was developed by the Basel Committee regarding the global financial crisis of 2008-09.

Basel IV, also known as Basel 3.1, aims to strengthen liquidity and solvency of the global banking system, ensure safety and stability across countries by introducing uniform standardized rules, including risk assessment rules. Its implementation started on January 1, 2023, will be accomplished until 2028, phases vary by countries.

The article discusses and analyzes the main recommendations of Basel IV, alongside with updated approach to banking risk assessment, including operational risk, their implementation peculiarities, challenges; the impact of new operational risk assessment standards on capital standards is also analyzed and opinions about further refinement of some regulations are expressed.

During the implementation period of Basel III, confronting the current challenges in the global banking sphere, BCBS continued to adjust its provisions and consequently developed a new package of international banking reforms – Basel IV. It provides more stringent requirements, of which the following are particularly important:

- *Improvement of BCBS previous agreements standardized approaches (including: credit risk, credit assessment adjustment risk (CVA), operational risk assessment). These*

rules establish new risk ratings for various types of assets, including bonds and real estate. Credit rating risk is attributed to the pricing of derivative instruments.

- Considerable limitation of internal models used by some banks to calculate capital standards. Banks will generally have to follow a standardized approach unless they receive a regulatory organization approval to use an alternative. The main shortcoming of the internal models rating-based approach (A-IRB) is that it prevents banks from proper (objective) assessment of riskiness of their portfolios and the recommended amount of capital in reserve.

- Introducing a leverage ratio buffer to further limit the leverage of systemically important global banks (they are considered so large and dominant that their bankruptcy would threaten the global financial system). The new leverage ratio requires to hold additional capital in reserve. Namely, for systemically important banks, a higher increasing leverage ratio (50% of the risk-adjusted capital norm) is provided.

- Financial transparency standards are tightened, namely: the requirement for more detailed disclosure of charter reserve levels and other financial information is established.

- Changed lower risk limit provided by Basel 2 with a more risk-sensitive lower limit. This provision refers to the difference between the amount of capital that a bank is required to hold in reserve under its internal model and not under the standardized model. The new rules bind banks to maintain a capital reserve equal to at least 72,5% of risk-weighted assets in the standardized model by the beginning of 2028, regardless their assumed internal model.

- The revised operational risk assessment standard considers two components of risk calculation - business indicator (BI) and loss indicator (LP). Three intervals (buckets) with different thresholds were assigned; their weighting coefficients were sharply adjusted.

- The service component was relatively simplified and the financial component was changed.

- Loss multiplier settings were changed. Due to the application of an indicator of 0,8 the excess of loss amount over the average value was considered in a lower weighting multiplier. Additionally, to weigh loss by its volume is unfeasible: all operational risk losses are equally considered in the multiplier (regardless the amount of each individual loss). It is noteworthy that if the bank does not have a five-year history of operational losses and the loss multiplier calculated for this period is more than 1, in some cases the bank will be obliged to use an "increased" loss multiplier.

The BCBS provides various options for implementation of the loss multiplier at the level of the national regulator enabling them to better consider the specifics how the country's banking system functions.

The results of BCBS study to evaluate and refine the impact of the new operational risk assessment approach on capital standards, show a moderate impact of the new approach on the amount of capital standards: on average, capital standards will

decrease by 3% for large banks, for small banks it will increase by 0,6%. Concurrently the impact of the new approach on individual banks could be significant, i.e., the new approach will remarkably increase capital standards. Therefore, preliminary calculation of the operational risk value by the new approach is recommended since capital standards may increase significantly. If the capital requirement (capital standard) is predetermined, the bank will be meeting this standard for several years.

Launched on January 1, 2023, the new approach will be fully adopted until 2028 and implementation phases will vary by countries. Hence, banks have several years to accomplish it, so measures need to be taken in time to prepare for implementation.

Consequently, the updated approach will replace the three current approaches to calculating capital standards to cover operational risk, which will contribute to a moderate increase in capital standards. However, many banks may face increased operational risk. To avoid unpleasant surprises, banks should prepare beforehand to implement a new approach (namely: create a base, calculate capital standards, adjust internal processes, etc.). However, it is notable that in response to current challenges in the global banking sector, the implementation period of the updated standards may be extended and some provisions may be subsequently amended before they enter into force.

Keywords: Basel IV; operational risk; business Indicator (BI); loss indicator (LP); loss multiplier; capital standards.

JEL Codes: E50, E51, E58, G32

საქართველოს სახელმწიფო ბიუჯეტის ოცდაათწლიანი ისტორიის მანძილზე გამოკვეთილი ტენდენციები და საბიუჯეტო პროცესის სრულყოფის ზოგიერთი მიმართულება

ზურაბ ზურაბიშვილი

ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი
თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
ადმინისტრაციის უფროსი სპეციალისტი
Zurab.zurabishvili@tsu.ge

დავით ქელიძე

ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი,
მოწვეული დოქტორი
საქართველოს საპატრიარქოს წმინდა
ანდრია პირველწოდებულის სახელობის
ქართული უნივერსიტეტი
d_chelidze14@yahoo.com

doi.org/10.52340/eab.2024.16.02.05

ნაშრომის მიზანია ეხოვნური ვადუტით შედგენილი საქართველოს სახელმწიფო ბიუჯეტის, თითქმის ოცდაათწლიანი (1996-2024 წწ.) მანძილზე დაფიქსირებული მნიშვნელოვანი საბიუჯეტო პარამეტრების მოძიება, სისტემატიზაცია და შესწავლა-ანალიზის საფუძველზე გამოვლენილი პრობლემების დაძვევის ჰეკომენდაციების შემუშავება.

იმ გახეომების გათვალისწინებით, რომ საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენიდან ღღემდე მნიშვნელოვანი საბიუჯეტო პარამეტრების დინამიკური (დროითი) მწკჩივის სახით ფოხმიჩების და მათი ფაქტობრივი შესხუდების მარჩვენებლებთან შედახების შესახებ ინფოხმაცია პრაქტიკულად ახ იძებნება, აღნიშნული კვლევა უდავოდ აქტუალური მიმართულებად უნდა იქნეს მიჩნეული.

მიზნის მიღწევისათვის ნაშრომში სისტემატიზებულია სახელმწიფო ბიუჯეტის შესახებ საქართველოს 1996-2024 წლების კანონების მნიშვნელოვანი პარამეტრები, ხოგოხც ამ კანონების მიღების დღისათვის დაგეგმიდი, ასევე საბიუჯეტო წლის ბოლოსათვის დაფიქსირებული მათი ფაქტობრივი (გაჩდა 2024 წლისა) ოდენობის სახით.

აღნიშნული მონაცემების დინამიკის დადგენისა და უხითიერთშედახების შედეგად გამოვლენიდი უახყოფითი ტენდენციების დაძვევისათვის, საეხთაშოხისო საფინანსო ინსტიტუტების მიდგომებზე დაყიდობით, შემუშავებულია ჰეკომენდაციები, მათ შოხის „საქართველოს საბიუჯეტო კოდექსით“ ქვეყნის განვითაახების ძიხითად გეგმად მიჩნეული - „ქვეყნის ძიხითადი მონაცემებისა და მიმართულებები“-ს დოკუმენტის ტექსტში, საქართველოს ეკონომიკისთვის მეტად მნიშვნელოვანი, სახელმწიფო (საშინაო და საგაეხო) ვადის ოდენობისა და ამ ვადის მომსახეების ხახეების მახეგუდიხებედი ზღვხუდი ინდიკატოხების გამოყენების შესახებ.

საკვანძო სიტყვები: სახელმწიფო ბიუჯეტი, პაჩამეტიების დინამიკა, მ შ პ-ის დინამიკა, სახელმწიფო ვადი, ხეგუდიხება, ზღვხუდი ინდიკატორები.

შესავალი

საქართველოს საბიუჯეტო კოდექსის 39-ე მუხლის მე-8 ნაწილის შესაბამისად ქვეყნის პარლამენტი ვალდებულია, არაუგვიანეს ყოველი წლის დეკემბრის მესამე პარასკევისა, მომდევნო წლის სახელმწიფო ბიუჯეტის კანონის მიღება უზრუნველყოს. აღნიშნული დებულება და ისტორიული რეალობა, ქვეყნის პარლამენტის მიერ მიმდინარე წლის დეკემბერის ბოლოსათვის, დამოუკიდებელი საქართველოს საბიუჯეტო ისტორიისათვის საიუბილეო, რიგით 30-ე სახელმწიფო ბიუჯეტის შესახებ საქართველოს კანონის მიღებას განაპირობებს.

თანამედროვე მსოფლიოს პოლიტიკურ-ეკონომიკური პროცესები - მიმდინარეობის თავისებურებების გათვალისწინებით, ოცდაათი წელი საკმაოდ მნიშვნელოვან ისტორიულ ეტაპს წარმოადგენს. აღნიშნული განსაკუთრებულ დატვირთვას იძენს საქართველოს უახლეს ისტორიაში.

საქმე ისაა, რომ პოლიტიკური დამოუკიდებლობის აღდგენის (1989 წლის 9 აპრილი) შემდეგ, საქართველოს ეკონომიკას საბჭოთა იმპერიის სანედლეულო დანამატის პირობებში ფუნქციონირების და მართვის ცენტრალიზებულ-საგეგმო პირობებიდან, სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის და საბაზრო ურთიერთობების თვისებრივად ახალ გარემოსთან ადაპტირების უმძიმესი პრობლემების დაძლევა უხდებოდა.

აქედან გამომდინარე განვლილი პერიოდში საქართველოს ეკონომიკურ ცხოვრებაში, განსაკუთრებით მის საფინანსო-საბიუჯეტო სფეროში განვითარებული პროცესების სიღრმისეული შესწავლა და გამოვლენილი არასასურველი ეკონომიკური ტენდენციების დაძლევის რეკომენდაციების შემუშავება, მეტად აქტუალურ საკითხად უნდა იქნეს მიჩნეული.

დამოუკიდებელი საქართველოს საბიუჯეტო სფეროს ფორმირება-ფუნქციონირების თავისებურებები

დამოუკიდებლობის აღდგენის შემდგომ საქართველოს საბიუჯეტო სფეროს მართვა-რეგულირების მნიშვნელოვან სირთულეებსა და დაშვებულ შეცდომებზე, თუნდაც აღნიშნული სფეროს მარეგულირებელი საკანონმდებლო ბაზის ფორმირების ხასიათი, კერძოდ 1993 წლიდან დღემდე, ქვეყანაში საბიუჯეტო პროცესების მარეგულირებელი ოთხი კანონის მიღება და ამ კანონებში 118-ი საკანონმდებლო აქტით (ყოველწლიურად საშუალოდ თითქმის ოთხჯერ

(118/31=3,9) შეტანილი შესწორება-დამატებების სიმრავლე მიგვანიშნებს (იხ. ცხრილი 1).

საქართველოს საბიუჯეტო სფეროს მარეგულირებელი საკანონმდებლო ბაზის ფორმირების თავისებურებები

ცხრილი 1.

დასახელება	მიღების თარიღი	გაუქმების თარიღი	შეტანილი შესწორებების რაოდენობა
საბიუჯეტო სისტემისა და უფლებების შესახებ	30.03.1993	29.05.1996	2
საბიუჯეტო სისტემისა და უფლებამოსილებათა შესახებ	29.05.1996	01.01.2004	34
საქართველოს საბიუჯეტო სისტემის შესახებ	24.04.2003	01.01.2010	20
საქართველოს საბიუჯეტო კოდექსი	18.12.2009	-	62

წყარო: საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე <https://matsne.gov.ge/>

ქვეყნის ეკონომიკის მართვის სირთულეებით განპირობებული, საბიუჯეტო სფეროს მარეგულირებელი საკანონმდებლო ბაზის ხშირი ცვალებადობისა და რიგი სხვა (ობიექტური თუ სუბიექტური) ფაქტორის ზემოქმედების შედეგად უნდა მივიჩნიოთ, ეროვნული ვალუტით შედგენილი საქართველოს რიგით პირველი წლიური ბიუჯეტის კანონის („საქართველოს 1996 წლის სახელმწიფო ბიუჯეტის შესახებ“ საქართველოს 1996 წლის 9 თებერვლის კანონი) მიღებიდან დღემდე (საქართველოს 2024 წლის სახელმწიფო ბიუჯეტის შესახებ საქართველოს 2023 წლის 15 დეკემბრის კანონი), მოქმედ საკანონმდებლო აქტებში გამოკვეთილი არასასურველი ტენდენციები.

განვლილი ისტორიული პერიოდის მნიშვნელოვანი საბიუჯეტო პარამეტრების დინამიკის განხილვა-ანალიზის დაწყებამდე, აღნიშნავს საჭიროებს ის გარემოება, რომ საქართველოს სახელმწიფო ბიუჯეტის პირველი წლების კანონების სტრუქტურა (არქიტექტონიკა) მნიშვნელოვნად განსხვავდებოდა შემდგომი წლებისა და სადღეისოდ მოქმედი სტრუქტურისაგან. აქედან გამომდინარე, სახელმწიფო ბიუჯეტის შესახებ საქართველოს კანონებში, რიგი მნიშვნელოვანი საბიუჯეტო პარამეტრების ასახვა საკანონმდებლო ბაზის სრულყოფა-განვითარების პარალელურად, ეტაპობრივად ხორციელდებოდა.

ამდენად, აღნიშნული შეუძლებლს ხდის ეროვნული ვალუტით შედგენილი საქართველოს სახელმწიფო ბიუჯეტის პირველი წლიური კანონის მიღებიდან დღემდე (1996-2024 წწ), ისეთი საბიუჯეტო პარამეტრების დინამიკის დადგენა-ურთიერთშედარებას როგორცაა: საქართველოს სახელმწიფო ბიუჯეტის სა-

გადასახადო შემოსავლები, სახელმწიფო საშინაო და საგარეო ვალის ოდენობა და სახელმწიფო ბიუჯეტის ვალდებულებების (მათ შორის საშინაო და საგარეო) ზრდის ან კლების ტენდენციები (იხ. ცხრილი 2).

საქართველოს სახელმწიფო ბიუჯეტის კანონების მიღების დღისათვის ამ კანონებში დაფიქსირებული მნიშვნელოვანი პარამეტრების დინამიკა (მლნ ლარი)

ცხრილი 2.

1996-2024					
	1996	2023	ზრდა/კლება% 1996-2023	2024	ზრდა/ კლება% 1996-2024
საქართველოს სახელმწიფო ბიუჯეტის შემოსავლები	555,1	17 619,9	3 074,2	20 731,0	3 634,6
საქართველოს სახელმწიფო ბიუჯეტის ხარჯები	784,6	16 335,2	1 982,0	19 120,9	2 337,0
საქართველოს სახ. ვალის ზღვრული ოდენობა¹	116,6	31 565,5	26 971,6	33 664,7	28 772,0%
1997-2024					
	1997	2023	ზრდა/კლ% 1997-2023	2024	ზრდა/კლ% 1997-2024
საქართველოს სახელმწიფო ბიუჯეტის შემოსავლები	686,1	17 619,9	2 468,1	20 731,0	2 921,6
საქართველოს სახ. ბიუჯეტის საგადასახ. შემოსავლი	419,4	16 290,4	3 784,2	19 115,0	4 457,7

¹ «საქართველოს 1996 წლის სახელმწიფო ბიუჯეტის შესახებ» საქართველოს 1996 წლის 8 თებერვლის კანონში ცალსახად არ ფიქსირდება სახელმწიფო (მათ შორის საშინაო და საგარეო) ვალის ზღვრული მოცულობა. ცხრილით წარმოდგენილი მონაცემები აღებულია აღნიშნული კანონის მე-6 მუხლში არსებულ ფორმულირებაზე, («განი-საზღვროს საქართველოს მთავრობის მიერ საქართველოს 1996 წლის სახელმწიფო ბიუჯეტის დასაფარავად მსოფლიო ბანკიდან მიღებული სესხის გამოყენების ზღვრული ოდენობა 116 607 ათასი ლარის ოდენობით») დაყრდნობით.

საქართველოს სახ. ბიუჯეტის ხარჯები	886,1	16 335,2	1 743,5	19 120,9	2 057,9
საქართველოს სახ. ვალის ზღვრული ოდენობა	200,0	31 565,5	15 682,8	33 664,7	16 732,4
საშინაო ვალის ოდენობა	97,6	8 418,8	8 525,8	9 928,0	10 072,1
საგარეო ვალის ოდენობა	102,4	23 146,7	22 504,2	23 736,7	23 080,4
2010-2024					
	2010	2023	ზრდა/კლ% 2010-2023	2024	ზრდა/კლ% 2010-2024
საქართველოს სახელმწიფო ბიუჯეტის შემოსავლები	5 188,2	17 619,9	239,6	20 731,0	299,6
საქართველოს სახ. ბიუჯეტის საგადასახ. შემოსვლი	1 044,3	16 290,4	271,8	19 115,0	336,2
საქართველოს სახელმწიფო ბიუჯეტის ხარჯები	5 476,6	16 335,2	198,3	19 120,9	249,2
საქართველოს სახ. ვალის ზღვრული ოდენობა	8 809,1	31 565,5	258,3	33 664,7	282,2
საშინაო ვალის ოდენობა	1 747,9	8 418,8	381,7	9 928,0	468,0
საგარეო ვალის ოდენობა	7 061,2	23 146,7	227,8	23 736,7	236,2
საქართველოს სახ. ბიუჯეტის ვალდებულ. ზრდა	1 313,5	3 644,3	177,4	3 338,5	154,2
საშინაო ვალდებულების ზრდა	100,0	1 400,0	1 300,0	1 500,0	1 400,0
საგარეო ვალდებულების ზრდა	1 213,5	2 244,3	84,9	1 838,5	51,5
საქართველოს სახ. ბიუჯეტის	199,4	1 218,5	511,1	1 423,4	613,8

ვალდებულ კლება					
საშინაო ვალდებულების კლება	64,0	42,9	-33,0	42,7	-33,3
საგარეო ვალდებულების კლება	135,4	1 175,6	768,2	1 380,6	919,6

წყახო: «საქართველოს სახელმწიფო ბიუჯეტის შესახებ» საქართველოს 1996-2024 წლების კანონებში დაფიქსირებული მონაცემები.

ზემოაღნიშნულის პარალელურად, 1996 წლიდანდღემდე, ქვეყნის მშპ -ის ერთი მეთოდოლოგიით გაანგარიშების პრობლემამ, კერძოდ იმ ფაქტის არსებობამ, რომ „საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მიერ 2019 წელს ამოქმედებულმა ეროვნულ ანგარიშთა 2008 წლის (SNA 2008) მეთოდოლოგიამ და მასზე დაყრდნობით ქვეყნის მშპ -ისოდენობის მხოლოდ 2010 წლის ჩათვლით გადაანგარიშებამ, შეუძლებელი გახადა ძველი (SNA 1993) სისტემით გაანგარიშებული 1996-2009 წლების მონაცემების, ახალი მეთოდოლოგიით გაანგარიშებულ, 2010 წლისა და შემდგომი პერიოდის მონაცემებთან შედარება“ („ქელიძე დ., 2023), შექმნა სიტუაცია, რომლის არსებობა პრაქტიკულად გამორიცხავს მნიშვნელოვანი საბიუჯეტო პარამეტრების, საქართველოს სახელმწიფო ბიუჯეტის პირველი წლიური კანონის მიღებიდან დღემდე, ერთიანი (1996-2024 წლების) დროითი მწკრივის სახით ფორმირებას. აქედან გამომდინარე, ქვეყნის მნიშვნელოვანი ეკონომიკური პარამეტრების განხილვა-ანალიზი, ცხრილი 2-ით წარმოდგენილი, სამი ისტორიული პერიოდის მიხედვით შედგენილი დინამიკური (დროითი) მწკრივის სახით არის შესაძლებელი.

ცხრილი 2-ით წარმოდგენილი 1996-2024 წლების მნიშვნელოვანი საბიუჯეტო პარამეტრებისა და ქვეყნის მშპ-ის დინამიკის ურთიერთშედარების შეუძლებლობით განპირობებულ - სრულფასოვანი ანალიზისათვის შეზღუდულ პირობებში, განსახილველი პერიოდის დადებით ტენდენციად უნდა მივიჩნიოთ ქვეყნის საბიუჯეტო შემოსავლების (3 634 პროცენტული პუნქტით) ზრდის მაჩვენებლის, ამავე პერიოდის საბიუჯეტო ხარჯების, (2 337,0 პროცენტული პუნქტით) ზრდის მაჩვენებელზე მნიშვნელოვანი გადამეტების, ანტიინფლაციური დატვირთვის მატარებელი ფაქტის არსებობა.

თუმცა, თუ მხედველობაში მივიღებთ ამავე პერიოდში, ეროვნული ვალუტით შედგენილი საქართველოს სახელმწიფო ბიუჯეტის ყოველწლიურ კანონებში დაფიქსირებული ყველა მნიშვნელოვანი საბიუჯეტო პარამეტრის ზრდის მაჩვენებელზე, განსაკუთრებით მაღალი ტემპით (28 772,0 პროცენტული პუნქტით) საქართველოს სახელმწიფო ვალის ზრდის ფაქტის არსებობას და იმ გარემოებას, რომ სახელმწიფო ვალის ზრდის აღნიშნული მაჩვენებელი, 7,92 და 12,31 ჯერ აღემატება ამავე პერიოდის საბიუჯეტო შემოსავლებისა და ხარ-

ჯების ზრდის მაჩვენებლებს, შექმნილი სიტუაციის პოზიტიური შეფასება, ჩვენი აზრით, სცილდება ობიექტურობის პრინციპებს.

არასასურველ რეალობას არსებითად ვერ ცვლის, 1997 წლის სახელმწიფო ბიუჯეტის შესახებ საქართველოს კანონში პირველად დაფიქსირებული-პსახელმწიფო ბიუჯეტის საგადასახადო შემოსავლებინ-ს მაჩვენებლის, 2024 წლის ჩათვლით პერიოდში (4 457,7 პროცენტული პუნქტით) ზრდის მაღალი მაჩვენებლის და ამ პარამეტრის ამავე პერიოდის საბიუჯეტო ხარჯების (2 057,9 პროცენტული ერთეულით) ზრდის მაჩვენებელზე მნიშვნელოვანი გადამეტების ფაქტი.

საქმე ისაა, რომ ცხრილში (2) წარმოდგენილი 1997-2024 წლების ზემოაღნიშნული დადებითი ტენდენციის პარალელურად ასევე იკვეთება, „სახელმწიფო საგარეო ვალი“-ს (23 080,4 პროცენტული პუნქტით) ზრდისა და საანგარიშო პერიოდის ყველა სხვა საბიუჯეტო პარამეტრის ზრდის მაჩვენებელზე მნიშვნელოვანი გადამეტების არასასურველი რეალობა. აღნიშნული გარემოება 1997-2024 წლებში საქართველოს უმთავრესი ფინანსური დოკუმენტების მიღების დღისათვის დაფიქსირებული პარამეტრების დინამიკის დადებით შეფასებას (1996-2024 წლების ანალოგიურად), შეუძლებელს ხდის.

იმ ფაქტის გათვალისწინებით, რომ 2010 წლიდან საქართველოს სახელმწიფო ბიუჯეტის კანონებში ასახვას დაექვემდებარა ქვეყნის საფინანსო ცხოვრების შეფასებისათვის ისეთი მნიშვნელოვანი პარამეტრები როგორცაა: სახელმწიფო ბიუჯეტის მთლიანი ვალდებულებებისა და ამ ვალდებულებების როგორც საშინაო ისე საგარეო კომპონენტების ზრდის ან კლების მაჩვენებლები, მეტად საყურადღებოდ უნდა მივიჩნიოთ ცხრილი 2-ის მესამე, (2010-2024 წწ) დროითი მწკრივის მიხედვით გამოკვეთილი ტენდენციები.

როგორც ცხრილში დაფიქსირებული მონაცემები ცხადყოფს, 2010-2024 წლებში საქართველოს სახელმწიფო ბიუჯეტის მნიშვნელოვან პარამეტრებს შორის ყველაზე მაღლი ტემპით (1 400 პროცენტული პუნქტით) „საშინაო ვალდებულებების ზრდის“, ანუ ქვეყნის შიგნით აღებული ვალების საგეგმო პარამეტრის ზრდა ხასიათდება.

აღნიშნული მოვლენის უარყოფით დატვირთვას მნიშვნელოვნად აღრმავებს ამავე პერიოდში გამოკვეთილი საგარეო ვალდებულების კლების, ანუ ქვეყნის ხელისუფლების მიერ ადრე აღებული საგარეო ვალების მომსახურებისათვის (ვალ(ებ)ის ძირითადი ნაწილისა და მათზე დარიცხული პროცენტის-სარგებლის გადახდისათვის) განკუთვნილი საბიუჯეტო ასიგნებების მეტად მაღალი (919,6 პროცენტული პუნქტით) ტემპით ზრდის საშიში ტენდენცია.

საქართველოს სახელმწიფო ბიუჯეტის შესახებ საქართველოს კანონების მიღების დღისათვის, ამ კანონებში დაფიქსირებული საგეგმო პარამეტრების ცხრილი 2-ით წარმოდგენილი დინამიკის პარალელურად, ქვეყნის საბიუჯეტო სფეროში მიმდინარე პროცესების სრულფასოვანი ანალიზისათვის, ჩვენი აზრით მეტად საყურადღებოა აღნიშნული საგეგმო პარამეტრების, საბიუჯეტო

წლის ბოლოსათვის მათი ფაქტობრივი შესრულების მაჩვენებლებთან, აგრეთვე: ანგარიშთა ეროვნული სისტემის 2008 წლის მეთოდოლოგიით (SNA-2008) განგარიშებულ ქვეყნის მშპ-ის; სამომხმარებლო ფასების ინდექსისა და ექსპორტის ფაქტობრივი სიდიდეების დინამიკასთან შედარება (იხ. ცხრილი 3).

ცხრილში წარმოდგენილ მონაცემებს შორის უდავოდ დადებით შეფასებას იმსახურებს 2010-2023 წლებში საქართველოს სახელმწიფო ბიუჯეტის შემოსავლების, განსაკუთრებით საგადასახადო შემოსავლების ფაქტობრივი სიდიდეების (245,2 და 270,1 პროცენტული პუნქტით) ზრდის და ამავე პერიოდის საბიუჯეტო ხარჯების (209,7 პროცენტული პუნქტით) ზრდის მაჩვენებელზე მნიშვნელოვანი გადამეტების ფაქტის არსებობა.

ერთი შეხედვით, ასევე დადებითად შეფასებას მოითხოვს ამავე პერიოდში ქვეყნის მშპ-ის (267,9 პროცენტული პუნქტით) ზრდის მაჩვენებელი. თუმცა, თუ მხედველობაში მივიღებთ საანალიზო პერიოდში სამომხმარებლო ფასების ზრდის (ინფლაციის) მაღალ ტემპს, მშპ-ს ზრდის არსებული პარამეტრი ძნელია განსაკუთრებულად პოზიტიური შეფასების საგნად იქნეს მიჩნეული.

ზემოაღნიშნულის პარალელურად, საანალიზო პერიოდში (2010-2023 წწ) ასევე იკვეთება ისეთი არასასურველი ტენდენციები როგორცაა: სახელმწიფო ვალის ზღვრული ოდენობის (269,2 პროცენტული პუნქტით, მათ შორის საშინაო - 368,8%, ხოლო საგარეო - 243,3%) ზრდის მეტად არასასურველი ფაქტების არსებობა.

სიტუაციას მნიშვნელოვნად ამძიმებს ამავე პერიოდში გამოკვეთილი, სახელმწიფო ბიუჯეტის საგარეო ვალდებულების კლების, ანუ ადრე აღებული საგარეო ვალების მომსახურებისათვის განკუთვნილი საბიუჯეტო ასიგნებების (754,6 პროცენტული პუნქტით) ზრდის ფაქტი და საანალიზო პერიოდის ყველა სხვა საბიუჯეტო პარამეტრის ზრდის მაჩვენებლებზე მნიშვნელოვნად მაღალი პარამეტრის სახით არსებობა.

სახელმწიფო (განსაკუთრებით - საგარეო) ვალის გადახდის მაჩვენებლის ზრდის მაღალი ტემპი, ერთი შეხედვით, ალოგიკურია უარყოფით მოვლენად იქნეს მიჩნეული. თუმცა, თუ მხედველობაში მივიღებთ ამავე პერიოდში სახელმწიფო ბიუჯეტის საშინაო ვალდებულებების, ანუ ქვეყნის შიგნით აღებული ვალების (749,0 პროცენტული პუნქტით) ზრდის გამოკვეთილად მაღალი მაჩვენებლის არსებობას, ზემოაღნიშნული შეხედულება კარგავს არგუმენტაციას.

ლებლობას. ხოლო ამავე პერიოდში გამოკვეთილი საშინაო ვალის ზრდის მაღალი მაჩვენებელი, საგარეო ვალების მომსახურების პროცესის მნიშვნელოვანი ნაწილის საშინაო ვალის ზრდის ხარჯზე უზრუნველყოფის არასასურველი პრაქტიკას ცხადყოფს.

ყოველივე ზემოაღნიშნულის პარალელურად, თუ მხედველობაში მივიღებთ იმ გარემოებას, რომ საშინაო ვალების ზრდის პროცესი ძირითადად სახელმწიფო ფასიანი ქაღალდების საბანკო სექტორისათვის მიყიდვის ხარჯზე ხორციელდება და აქედან გამომდინარე, საბანკო სექტორის ფინანსური პოტენციალის მნიშვნელოვანი ნაწილის სამენარმეო სფეროს დაკრედიტების სანაცვლოდ, ქვეყანაში უცხოურ ვალუტაზე მოთხოვნის ზრდის მატარებელ (რადგან საგარეო ვალების მომსახურება უცხოური ვალუტით ხორციელდება) ფაქტორად ტრანსფორმირდება, შექმნილი სიტუაციის სიმძიმე, ჩვენი აზრით განსაკუთრებულ ახსნას არ საჭიროებს.

ზემოაღნიშნულის პარალელურად, როგორც აღვნიშნეთ, ასევე საყურადღებოა მნიშვნელოვანი საბიუჯეტო პარამეტრების ფაქტობრივი შესრულების (ცხრილი#3-ით წარმოდგენილი) მაჩვენებლების, სახელმწიფო ბიუჯეტის შესაბამისი წლების კანონების მიღების დღისათვის ამ კანონებში დაფიქსირებულ, (ცხრილი#2-ით წარმოდგენილი) საგეგმო პარამეტრებთან შედარება.

აღნიშნული შედარების შედეგად 2010-2023 წლების მიხედვით გამოვლენილ პოზიტიურ ტენდენციებად უნდა მივიჩნიოთ:

- **სახელმწიფო ბიუჯეტის შემოსავლების** ფაქტობრივი სიდიდეების ზრდის მაჩვენებლის, ამავე პერიოდის ბიუჯეტის შემოსავლების საგეგმო ოდენობის ზრდის მაჩვენებელზე (5,6 პროცენტული პუნქტით) გადამეტების ფაქტის არსებობა;

- **სახელმწიფო საშინაო ვალის ზღვრული ოდენობის** ფაქტობრივი ზრდის, მისი საგეგმო პარამეტრის ზრდის მაჩვენებელზე (12,9 პროცენტული პუნქტით) ნაკლები ოდენობით, ანუ დაგეგმილზე ნაკლები საშინაო ვალის აღების დადებითი ტენდენციის არსებობა;

- **სახელმწიფო ბიუჯეტის ვალდებულების ზრდის, მათ შორის საშინაო და საგარეო ვალდებულებების ზრდის** (საბიუჯეტო წლის განმავლობაში აღებული ვალ(ებ)ის) ფაქტობრივი მაჩვენებლების ზრდის, მათი საგეგმო პარამეტრების ზრდის მაჩვენებლებზე (შესაბამისად 37,7; 551,0 და 27,3 პროცენტული პუნქტით) ნაკლები ოდენობით, ანუ აღნიშნული კატეგორიის ვალების დაგეგმილზე ნაკლები ოდენობით აღების ასევე პოზიტიური ტენდენციის არსებობა;

- **სახელმწიფო ბიუჯეტის ვალდებულების კლების, მათ შორის საშინაო ვალდებულების კლების, ანუ ადრე აღებული ვალების და ამ ვალების საშინაო ნაწილის გადახდის ფაქტობრივი მაჩვენებლების ზრდის, მათი დაგეგმილი სიდიდეების ზრდის მაჩვენებლებზე, (26,9 და 21,0 პროცენტული პუნქტით) გადამეტების, ანუ ვალებს დაგეგმილზე მეტი ოდენობით გადახდის ფაქტის არსებობა;**

როგორც ვხედავთ, 2010-2023 წლების საქართველოს სახელმწიფო ბიუჯეტების კანონების მიღების დღისათვის, ამ კანონებში დაფიქსირებული თორმეტი მნიშვნელოვანი საბიუჯეტო პარამეტრის ფაქტობრივი ოდენობების, მათ საგეგმო სიდიდებთან შედარების გზით გამოვლენილი ზემოაღნიშნული პოზიტიური პროცესების პარალელურად საანალიზო პერიოდში ასევე იკვეთება უარყოფითი დატვირთვის მატარებელი ტენდენციები:

- **სახელმწიფო ბიუჯეტის საგადასახადო შემოსავლების** ფაქტობრივი ზრდის მაჩვენებლების, მათი საგეგმო ოდენობების ზრდის მაჩვენებელზე (1,7 პროცენტული პუნქტით) ნაკლები სიდიდის სახით არსებობა;

- **სახელმწიფო ბიუჯეტის ხარჯების** ფაქტობრივი ზრდის მაჩვენებლის, მისი ზრდის გეგმურ ოდენობაზე (11,4 პროცენტული პუნქტით) გადამეტების, ანუ დაგეგმილზე მეტი საბიუჯეტო ხარჯების განვეის (ინფლაციური დატვირთვის მატარებელი) ფაქტების არსებობა;

- **სახელმწიფო ვალის ზღვრული ოდენობების** ფაქტობრივი მაჩვენებლების ზრდის, მისი საგეგმო ოდენობების ზრდის მაჩვენებელზე, (10,9 პროცენტული პუნქტით) გადამეტების ფაქტის არსებობა;

- **სახელმწიფო ბიუჯეტის საგარეო ვალის** ფაქტობრივი მაჩვენებლების ზრდის, მისი საგეგმო ოდენობების ზრდის მაჩვენებლებზე, (15,5 პროცენტული პუნქტით) გადამეტების ფაქტების არსებობა;

სახელმწიფო ბიუჯეტის საგარეო ვალდებულების კლების (აღრე აღებული საგარეო ვალების გადახდის) ფაქტობრივი მაჩვენებლის ზრდის, მისი საგეგმო პარამეტრის ზრდის მაჩვენებელზე, (13,6 პროცენტული პუნქტით) ნაკლები სიდიდის სახით, (ანუ საგარეო ვალების გადახდის ფაქტობრივი მაჩვენებლის, დაგეგმილზე ნაკლები ოდენობით) არსებობა;

ზემოაღნიშნული უარყოფითი ტენდენციების, განსაკუთრებით სახელმწიფო ბიუჯეტის საგადასახადო შემოსავლების, (უშუალოდ ქვეყნის ეკონომიკის მიერ შექმნილი ფინანსური სახსრების) საგეგმო მაჩვენებლების შეუსრულებლობის პირობებში, საბიუჯეტო ხარჯების დაგეგმილზე დიდი ოდენობით განვეის მძიმე ინფლაციური დატვირთვის მიუხედავად, ჩვენი აზრით განსაკუთრებულ ყურადღებას სახელმწიფო ვალის (მათ შორის მისი საგარეო ნაწილის) და სახელმწიფო საგარეო ვალის გადახდის მაჩვენებლების დინამიკა იმსახურებს.

საქართველოს სახელმწიფო (საგარეო, საშინაო) ვალთან დაკავშირებული საკითხების შესწავლა-ანალიზის და ამ ვალების ზრდის პროცესის მარეგულირებელი ბერკეტების გააქტიურება-სრულყოფის აქტუალურობას მნიშვნელოვნად ზრდის „ეკონომიკური თავისუფლების შესახებ“ საქართველოს ორგანული კანონის ტექსტში 2018 წლის დეკემბერს შეტანილი ცვლილებებით¹ და საქარ-

¹ 2018 წლის 14 დეკემბერს „ეკონომიკური თავისუფლების შესახებ“ საქართველოს ორგანული კანონში შეტანილი შესწორებების შედეგად: - „...ეკონომიკური თავისუფლების შესახებ“ საქართველოს კანონის მე-2 მუხლის „გ“ ქვეპუნქტის ფაზა: - „სახელმწიფო ვალის შეფარება მთლიან შიდა პროდუქტთან“ იცვლება ფაზით: - „მთავრობის ვალის შეფარება მთლიან შიდა

თველოს სახელმწიფო ბიუჯეტის შესახებ 2019-2024 წლების კანონების მე-13 მუხლის შენიშვნის სახით დაფიქსირებული დებულებებით¹ განპირობებული სირთულეები.

ზემოაღნიშნულის პარალელურად, საქართველოს სახელმწიფო ვალის, განსაკუთრებით მისი საგარეო ნაწილის განსაზღვრისა და მომსახურების პროცესის რეგულირება-კონტროლის მექანიზმების სრულყოფის აუცილებლობაზე მიგვანიშნებს ავტორიტეტული საერთაშორისო ორგანიზაციების გაზრდილი ყურადღება სახელმწიფო (განსაკუთრებით საგარეო) ვალთან დაკავშირებული საკითხებისადმი.

კერძოდ, საერთაშორისო სავალუტო ფონდის მიერ მომზადებული „საგარეო ვალის სტატისტიკა: სახემძღვანელო შემდგენლებისა და მომხმარებლებისათვის“ (External debt statistics: guide for compilers and users 2014) სახელწოდების დოკუმენტით, ქვეყნის საგარეო ვალის მდგარადობის უზრუნველსაყოფად შემდეგი მაჩვენებლების (კოეფიციენტების) გამოყენებაა რეკომენდებული:

- საგარეო ვალის შეფარდება ქვეყნის მშპ-თან, ექსპორტსა და სახელმწიფო ბიუჯეტის შემოსავლებთან;

- აგრეთვე, საგარეო ვალის მომსახურებისათვის განკუთვნილი თანხების შეფარდება ექსპორტსა და სახელმწიფო ბიუჯეტის შემოსავლებთან.

საგარეოვალის ოდენობისა და მომსახურების რეგულირების პროცესის ზემოაღნიშნული კრიტერიუმებით წარმართვის მნიშვნელობას განსაკუთრებულ დატვირთვას სძენს საერთაშორისო სავალუტო ფონდისა და მსოფლიო ბანკის ერთობლივი ძალისხმევით გამოცემული - „დაბალი (მცირე) შემოსავლების ქვეყნების ვალის მდგარადობის საფუძვლები“-ს (IMF-WORLD BANK DEBT SUSTAINABILITY FRAMEWORK FOR LOW-ICOME COUNTRIES 2005) სახელწოდების დოკუმენტით გათვალისწინებული მიდგომები.

კერძოდ, 2005 წელს გამოქვეყნებული და პერიოდულ განახლებას დაქვემდებარებული აღნიშნული დოკუმენტის ტექსტით საგარეო ვალის ოდენობა--მომსახურებასთან დაკავშირებული რისკის გათვალისწინებით, მცირე შემოსავლების ქვეყნების სამი მაღალი, საშუალო და დაბალი პოტენციალის ჯგუფებად დაყოფაა რეკომენდებული. რისთვისაც დოკუმენტი ითვალისწინებს ზღვრული კრიტერიუმები-ინდიკატორების გამოყენებას (იხ. ცხრილი 4).

საგარეო ვალის დატვირთვის განმსაზღვრელი ზღვრული პარამეტრები*

¹ პილუქტან. ხოლო ამავე მუხლის მე-2 პუნქტის ახალი ხედაქციით „მთავრობის ვალის ოდენობაში, ასახვას ალახ ექვემდებარება საქართველოს ეროვნული ბანკის ვადებულებები. 2019-2024 წლების საქართველოს სახელმწიფო ბიუჯეტის შესახებ საქართველოს კანონების მე-13 მუხლის შენიშვნის სახით უკვე ექვსი წელია ფიქსირდება სახელმწიფო ვალის ოდენობის ფიქტობრივი შემცირების განმაპირობებელი ფაზა: - „ვალის მოცულობა ახ მოიცავს „საქართველოს სახელმწიფო ვალის შესახებ“ საქართველოს კანონის 48-ე მუხლით გათვალისწინებულ ვადებულებებს, ვინაიდან ამ მუხლით გათვალისწინებული ვადებულებების მოცულობა დაუზუსტებელია.“

ცხრილი 4.

	საგარეო ვალის მიმდინარე ღირებულება %		საგარეო ვალის მომსახურება %		სახელმწიფო ვალის მიმდინარე ღირებულება %
	მშპ-სთან	ექსპორტთან	ექსპორტთან	საბიუჯეტო შემოსავლებთან	მშპ-სთან
მაღალი	50	240	21	23	70
საშუალო	40	180	15	18	55
სუსტი	30	140	10	14	35

წყარო: საერთაშორისო სავალუტო ფონდისა და მსოფლიო ბანკის მიერ გამოცემული: „დაბალი (მცირე) შემოსავლების ქვეყნების ვალის მდგომარეობის საფუძვლები“ IMF-WORLD BANK DEBT SUSTAINABILITY FRAMEWORK FOR LOW-ICOME COUNTRIES 2005)

თუ მხედველობაში მივიღებთ იმ გარემოებას, რომ ამავე დოკუმენტით საქართველო არ მიეკუთვნება დაბალი (მცირე) შემოსავლების ქვეყნების კატეგორიას, ცხრილი 4-ით წარმოდგენილი ინდიკატორები ჩვენთვის მხოლოდ საინფორმაციო დატვირთვის მატარებელ პარამეტრებად უნდა იქნენ მიჩნეული. თუმცა, საერთაშორისო სავალუტო ფონდისა და მსოფლიო ბანკის მიერ, სახელმწიფო ვალის რეგულირების პროცესის კონკრეტული ინდიკატორების გამოყენებით რეგულირების რეკომენდაციები მათი გამოყენების მიზანშეწონილობაზე მიგვანიშნებს.

ყოველივე ზემოაღნიშნულისა და საქართველოს სადღეისო რეალობის გათვალისწინებით, საქართველოს სახელმწიფო ვალის მართვა-რეგულირების პროცესის სრულყოფისათვის, მეტად საყურადღებოდ მიგვაჩნია “საერთაშორისო ვალის სტატისტიკა“-ის (International Debt Statistics world bank group 2020-2022) სახელწოდებით, მსოფლიო ბანკის ყოველწლიურ გამოცემაში არსებული მიდგომების განხილვა-გაანალიზება.

საქმე ისაა, რომ აღნიშნული დოკუმენტი სახელმწიფო ვალის საგარეო ნაწილის ოდენობისა და მისი მომსახურებისათვის განუვლი ხარჯების პერმანენტული შეფასება-რეგულირების აუცილებლობის პარალელურად, აღნიშნული პროცესის წარმართვას, საერთაშორისო სავალუტო ფონდის ზემოაღნიშნული მიდგომის ანალოგიურად, ზღვრული ინდიკატორების გამოყენებით გვთავაზობს.

უაღრესად საყურადღებოა ის გარემოება, რომ აღნიშნული დოკუმენტის ბოლო სამი: 2020, 2021 და 2022 წლების გამოცემებში, მცირე და საშუალო შემოსავლების ქვეყნების შესახებ გამოქვეყნებულ მონაცემებს შორის, საქართველოს საგარეო ვალის: ერთობლივ ეროვნულ შემოსავალთან (Gross National Incomes-GNI) და ექსპორტთან, აგრეთვე - საგარეო ვალის მომსახურებისათვის განკუთვნილი თანხების ექსპორტთან თანაფარდობის ამსახველი ინფორმაციაა წარმოდგენილი (იხ. ცხრილი 5).

საგარეო ვალის ტვირთის სიმძიმის განმსაზღვრელი კრიტერიუმების დინამიკა

ცხრილი 5¹.

	2010	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
საგარეო ვალი მთლიან ეროვნულ შემოს-თან %*	73	83	102	113	106	102	112	133
საგარეო ვალი პროცენ-ტულად მშპ-სთან% **	33,6	26,6	32,4	35,1	32,4	31,6	32,0	47,6
საქართველოს სახელმწიფო ვალი მშპ-სთან% ***	32,0	25,1	30,5	33,3	32,9	32,6	33,4	50,1
საგარეო ვალი ექსპორტთან % *	191	169	214	230	189	170	172	291
საგარეო ვალი პროცენ-ტულად ექსპორტთან **	96,8	58,6	69,7	72,4	67,4	59,2	57,5	120,8
საგარეო ვალი ექსპორტთან %***	96,3	62,5	74,5	81,7	70,8	64,5	61,0	134,4
საგარეო ვალის მომსახურეობა ექსპორტთან % *	18	23	31	37	30	24	23	35
საგარეო ვალის მომსახურეობა ექსპორტთან % **	3,6	5,1	3,9	3,6	3,6	4,4	4,6	6,7
საგარეო ვალის მომსახურეობა ექსპორტთან %***	1,7	4,2	2,7	2,3	2,4	3,2	3,4	4,9

წყარო: * “საერთაშორისო ვადის სტატისტიკა“ (International Debt Statistics world bank group 2020-2022) სახელწოდებით მსოფლიო ბანკის 2020; 2021 და 2022 წლების გამოცემები;

მსოფლიო ბანკის გამოცემაში, საქართველოს შესახებ პერსონალური გვერდის არსებობის ცალსახად პოზიტიური შეფასების მიუხედავად, უაღრესად საყურადღებოა ის გარემოება, რომ აღნიშნულ გამოცემებში დაფიქსირებული, საქართველოს საგარეო ვალის ოდენობისა და ამ ვალის მომსახურებისათვის განკუთვნილი თანხების ექსპორტთან თანაფარდობის (ცხრილში 5*

¹ ** საქართველოს სახელმწიფო ბიუჯეტის შესახებ საქართველოს კანონების თანმდევი დოკუმენტაციის პაკეტში შემავალი „ძირითადი ეკონომიკური და ფინანსური ინდიკატორები“ (საბაზო სცენარი)-ს სახელწოდების დოკუმენტში დაფიქსირებული პარამეტრები.

*** გაანგარიშებულია „საქართველოს სახელმწიფო ბიუჯეტის შესახებ“ საქართველოს 2010-2020 წლების კანონების მიღების დღისათვის ამ კანონებში დაფიქსირებული მონაცემებსა და საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მონაცემებზე დაყრდნობით.

აღნიშნული) მაჩვენებლები მნიშვნელოვნად განსხვავდება საქართველოს სახელმწიფო ბიუჯეტის შესახებ საქართველოს კანონების თანმდევი დოკუმენტაციის პაკეტში შემავალი ანალოგიური პარამეტრებისგან, რაც დაფიქსირებულია დოკუმენტში „ძირითადი ეკონომიკური და ფინანსური ინდიკატორები“ (ცხრილი 5**).

ზემოაღნიშნული გამოცემით წარმოდგენილი პარამეტრები ასევე განსხვავდება საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურისა და ფინანსთა სამინისტროს მონაცემებზე დაყრდნობით გააგნარიშებული პარამეტრებისაგან, რაც აღნიშნულია ცხრილში 5***.

ცხრილში (5) წარმოდგენილ მაჩვენებლებს-ინდიკატორებს შორის არსებული სხვაობის გამომწვევი (გარდა საგარეო ვალის მთლიან ეროვნული შემოსავლთან თანაფარდობის მაჩვენებლისა) მიზეზების შესწავლა, ჩვენი აზრით, კვლევის სამომავლო-დამოუკიდებელ მიმართულებას წარმოადგენს.

მიუხედავად ამისა, ქვეყნის საგარეო ვალის სიმძიმის ამსახველი, საერთაშორისოდ აღიარებული ზღვრული პარამეტრების საქართველოს სახელმწიფო ბიუჯეტის კანონების თანდართული მასალების, კერძოდ „ძირითადი ეკონომიკური და ფინანსური ინდიკატორები“-ს სახელწოდების დოკუმენტ(ებ)ის ტექტ(ებ)ში არსებობა უდავო პოზიტიურ, თუმცა, მნიშვნელოვან კორექტირებას დაქვემდებარებულ მოვლენად უნდა იქნეს მიჩნეული.

საქმე ისაა, რომ „ძირითადი ეკონომიკური და ფინანსური ინდიკატორები“-ს დოკუმენტ(ებ)ის ტექსტში არსებული ისეთი მნიშვნელოვანი მაჩვენებლები-ინდიკატორები: მთავრობის ვალი პროცენტულად მშპ-სთან; საგარეო ვალი პროცენტულად მშპ-სთან; საგარეო ვალი პროცენტულად ექსპორტთან; საგარეო ვალის მომსახურება პროცენტულად ექსპორტთან; საგარეო ვალი პროცენტულად ბიუჯეტის შემოსავლებთან; საშინაო ვალი პროცენტულად მშპ-სთან; მთავრობის ვალი პროცენტულად ბიუჯეტის შემოსავლებთან და საგარეო ვალის მომსახურება პროცენტულად ბიუჯეტის შემოსავლებთან, საბიუჯეტო პროცესზე ზემოქმედების თვალსაზრისით, ჩვენი აზრით, ბევრად ეფექტიანად უნდა იქნეს გამოყენებულნი.

აღნიშნულს განაპირობებს ის ფაქტი, რომ „საქართველოს საბიუჯეტო კოდექსის“ 38-ე მუხლის მე-8 ნაწილით, საქართველოს სახელმწიფო ბიუჯეტის თანდართული მასალები, ინფორმაციული ხასიათის დოკუმენტებადაა მიჩნეული. აქედან გამომდინარე, „ძირითადი ეკონომიკური და ფინანსური ინდიკატორების“ ტექსტში დაფიქსირებული ზემოაღნიშნული ინდიკატორები მხოლოდ ინფორმაციული დატვირთვის მატარებელ პარამეტრებად გვევლინება და მათი გავლენა ქვეყანაში მიმდინარე საბიუჯეტო, მათ შორის - სახელმწიფო (განსაკუთრებით საგარეო) ვალის ფორმირება-მომსახურების პროცესებზე არასაკმარისად ეფექტურია.

დასკვნა

ყოველივე ზემოაღნიშნულის გათვალისწინებით, საქართველოს სახელმწიფო (განსაკუთრებით საგარეო) ვალის ოდენობის და ამ ვალის მომსახურების პროცესის რეგულირების ეფექტიანობის ამაღლებისათვის, მიზანშეწონილად მიგვაჩნია:

- საქართველოს სახელმწიფო ბიუჯეტის კანონპროექტების თანდართული მასალებების სახით შემავალი „ძირითადი ეკონომიკური და ფინანსური ინდიკატორები“-ს დოკუმენტის ტექსტში არსებული ზემოაღნიშნული ზღვრული ინდიკატორები გადატანილი იქნეს, „საქართველოს საბიუჯეტო კოდექსი“-ს 34-ე მუხლის პირველი ნაწილით, ქვეყნის განვითარების ძირითად გეგმად მიჩნეულ: - „ქვეყნის ძირითადი მონაცემებისა და მიმართულებები“-ს დოკუმენტში. კერძოდ, „ძირითადი საბიუჯეტო და მაკროეკონომიკური პარამეტრები“-ს სახელწოდების II თავის ტექსტში მოცემულ „ძირითადი მაკროეკონომიკური ინდიკატორების“ ცხრილში, სახელმწიფო ვალის მდგრადობის ზღვრული ინდიკატორების სახით;

- სახელმწიფო ვალის მდგრადობის ზღვრული ინდიკატორების სახით დაფიქსირებული პარამეტრების ქვეყნის საბიუჯეტო პროცესის მიმდინარეობაზე ზემოქმედების ხარისხის ამაღლების მიზნით, საბიუჯეტო წლის ბოლოსათვის, მათი ფაქტობრივი მდგომარეობის შესახებ ინფორმაციამ ასახვა ჰპოვოს სახელმწიფო ბიუჯეტის შესრულების წლიურ ანგარიშებში. რისთვისაც „საქართველოს საბიუჯეტო კოდექსი“-ს 59-ე მუხლის პირველი ნაწილით, სახელმწიფო ბიუჯეტის შესრულების წლიური ანგარიშით გათვალისწინებული ინფორმაციის განმსაზღვრელი „ლ“ ქვეპუნქტის ტექსტი ჩამოყალიბდეს შემდეგი რედაქციით:

- "ლ) ინფორმაციას „ეკონომიკური თავისუფლების შესახებ“ საქართველოს ორგანული კანონით განსაზღვრული ფისკალური წესების ზღვრული მოცულობებისა და ამ კოდექსის 34-ე მუხლის პირველი ნაწილით გათვალისწინებული სახელმწიფო ვალის მდგრადობის ზღვრული ინდიკატორების შესრულების შესახებ“;

- საქართველოს სახელმწიფო ვალის, განსაკუთრებით მისი საგარეო ნაწილის ოდენობის განსაზღვრასთან დაკავშირებული სირთულეების დაძლევისათვის, საქართველოს ფინანსთა სამინისტრომ, ეროვნულმა ბანკმა და სტატისტიკის ეროვნულმა სამსახურმა მუშაობა დაიწყო საქართველოს სახელმწიფო (საშინაო, საგარეო) ვალის ოდენობის, ევროკავშირის სადამფუძნებლო-მაასტრიხტის 1992 წლის ხელშეკრულებისა და სადღეისოდ მოქმედი მეთოდოლოგიური მიდგომების ანალოგიურად გაანგარიშების წესზე;

საქართველოს საბიუჯეტო სფეროს ოცდაათწლიანი ისტორიის მანძილზე ქვეყანაში გამოკვეთილი მაკროეკონომიკური ტენდენციების სრულფასოვანი ანალიზისათვის, საქართველოს სტატისტიკის ეროვნულმა სამსახურმა მაქსი-

მაღურად მოკლე დროში უზრუნველყოს ქვეყნის მშპ-ის ოდენობის, 1996 წლიდან (ეროვნულ ვალუტით შედგენილი პირველი წლიური კანონის მიღებიდან) 2009 წლის ჩათვლით პერიოდის მიხედვით, ეროვნულ ანგარიშთა 2008 წლის (SNA2008) სისტემით გადაანგარიშება;

- საქართველოს სახელმწიფო ბიუჯეტის შესახებ საქართველოს კანონების, აგრეთვე, ამ კანონებში შეტანილი მრავალრიცხოვანი შესწორებისა და მათი შესრულების ანგარიშების კომპლექსური შესწავლა-ანალიზის საფუძველზე, არსებული პრობლემების გამოვლენისა და მათი დაძლევის რეკომენდაციების შემუშავების მიზნით, შოთა რუსთაველის საქართველოს ეროვნულ-სამეცნიერო ფონდმა უზრუნველყოს დამოუკიდებელი საქართველოს საბიუჯეტო სფეროს ოცდაათწლიანი (1996-2025 წწ.) ისტორიის კომპლექსური კვლევის დაფინანსება. კვლევის შედეგად მომზადებული დასკვნებისა და აღნიშნული სფეროს მკვლევართა ფართო სპექტრის მონაწილეობით ორგანიზებულ იქნეს საქართველოს საბიუჯეტო სფეროს ოცდაათწლიანი ისტორიისადმი მიძღვნილი სამეცნიერო-პრაქტიკული კონფერენცია.

ლიტერატურა:

- საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე, <https://matsne.gov.ge/>
- ქელიძე დ. (2023). “საქართველოს მნიშვნელოვანი მაკროეკონომიკური (მათ შორის საბიუჯეტო) პარამეტრების დინამიკა, არსებული პრობლემები და მათი დაძლევის ზოგიერთი მიმართულება“. თსუ პ. გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია „ეკონომიკა - XXI საუკუნე“.
- External debt statistics : guide for compilers and users / Inter-Agency Task Force on Finance Statistics, - Washington, D.C. : International Monetary Fund, 2014 Page 165-171 <https://tffs.org/pdf/edsg/ft2014.pdf>
- The IMF and the World Bank introduced the Debt Sustainability Framework for such countries in April 2005 and have made changes to it periodically <https://www.imf.org/en/About>
- International Debt Statistics 2020-2022 world bank group p. 83
- <https://openknowledge.worldbank.org/server/api/core/bitstreams/2d6b3d72-a763-5db8-bd8b-209a6a7fb384/content>
- საქართველოს ფინანსთა სამინისტრო, საქართველოს სახელმწიფო ბიუჯეტის შესახებ საქართველოს კანონები
- https://www.mof.ge/saxelmwifo_biujeti_wlebis_mixedvit
- საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური <https://www.geostat.ge/>
- საქართველოს ეროვნული ბანკი https://analytics.nbg.gov.ge/views/CPI_DataTable_GEO/CPI_
- „საქართველოს საბიუჯეტო კოდექსი“ საქართველოს კანონი 2009 წლის 18 დეკემბერი

References:

- Sakartvelos sakanonmdeblo matsne . [Legislative Gazette of Georgia]. In Georgian <https://matsne.gov.ge/>
- Chelidze D. (2023). „sakartvelosmnishvnelovanimakroekonomik’uri (mat shorissabiujeti) parametrebisdinamika, arsebuliproblemebi da matidadzleviszogiartimartuleba“. [The Dynamics of Important Macroeconomic (Including Budgetary) Parameters of Georgia, Existing Problems and some Ways to Overcome them". International Scientific Conferenc of P.Gugushvili Institute of economics “Economy – XXI Century”. October 7, p. 403.] in Georgian
- External Debt Statistics: Guide for Compilers and Users / Inter-Agency Task Force on Finance Statistics, - Washington, D.C. : International Monetary Fund, 2014 Page 165-171 <https://tffs.org/pdf/edsg/ft2014.pdf>
- The IMF and the World Bank Introduced the Debt Sustainability Framework for such Countries in April 2005 and Have Made Changes to it Periodically. <https://www.imf.org/en/About>
- International Debt Statistics 2020-2022 world bank group p. 83
- <https://openknowledge.worldbank.org/server/api/core/bitstreams/2d6b3d72-a763-5db8-bd8b-209a6a7fb384/content>
- Ministry of Finance of Georgia Laws on the Budget https://www.mof.ge/saxelmwifo_biu-jeti_wlebis_mixedvit_7.
- National Statistical Service of Georgia <https://www.geostat.ge/>
- National Bank of Georgia https://analytics.nbg.gov.ge/views/CPI_DataTable_GEO/CPI_
- "Budget Code of Georgia" Law of Georgia of December 18, 2009

Over the Thirty-Year History of the State Budget of Georgia, the Trends and some Directions for Improving the Budget Process

Zurab Zurabishvili

*Academic Doctor of Economics
Tbilisi State University
Senior specialist of administration
Zurab.zurabishvili@tsu.ge*

Davit Chelidze

*Academic Doctor of Economics
Guest Lecturer
St. Andrews Georgian University
d_chelidze14@yahoo.com*

doi.org/10.52340/eab.2024.16.02.05

The aim of the paper is to find, systematize and systematize important budgetary parameters recorded during the almost thirty-year (1996-2024) history of the state budget of Georgia drawn up in national currency and to develop recommendations aimed at overcoming the problems identified through their study and analysis.

Taking into account the fact that since the restoration of Georgia's independence, there is practically no information on the formation of important budgetary parameters in the form of a single dynamic (temporal) row and their comparison with the actual performance indicators, the mentioned direction should be considered as a determining factor of the relevance of the research.

In order to achieve the goal, in the form of dynamic rows, the important budgetary parameters recorded in the 1996-2024 laws on the state budget of Georgia are systematized, both the amounts planned for the day of adoption of these laws and the amounts achieved by the end of the budget year (except for 2024).

In order to overcome the difficulties caused by the high rate of growth of the state (domestic and foreign) debt amount and budget allocations intended for servicing this debt (especially its foreign part), the international financial institutions, in particular the International Monetary Fund and Using the approaches of the World Bank, such recommendations have been developed to increase the efficiency of the state (domestic and foreign) debt of Georgia and the regulation and control mechanisms of this debt service process, such as:

- In the attached materials of the draft laws of the state budget of Georgia, in particular, the marginal indicators fixed in the text of the document entitled "Basic Economic and Financial Indicators", according to the first part of Article 34 of the "Budget Code of Georgia", which is considered the main development plan of the country: - "Basic data of the country" and directions" document, on the reflection of the state debt as marginal indicators of sustainability;*
- In order to increase the importance of the mentioned indicators, information about their actual situation by the end of the budget year, about recording the annual reports on the implementation of the state budget of Georgia;*

- *In order to overcome the daily difficulties related to the determination of the amount of the state debt of Georgia, especially its external part, the Ministry of Finance of Georgia, the National Bank and the National Statistics Service should start work on the issues of bringing the amount of the state debt of Georgia into compliance with the methodological approaches of the European Union;*
- *Together with this, for a full-fledged analysis of the macroeconomic trends developed during the almost thirty-year history of the country's budgetary sphere, the National Statistical Service of Georgia provided the country's gross domestic product from 1996 (after the adoption of the first annual law in national currency) to 2009 using the National Accounts 2008 (SNA2008) system. recalculation;*
- *Shota Rustaveli National Science Foundation of Georgia to provide funding for the organization of a scientific-practical conference with the participation of a wide range of researchers in the budgetary sphere of the thirty-year history of independent Georgia (1996-2025) and the results of the complex research.*

Keywords: *State budget; Dynamics of parameters; Dynamics of GDP; State debt; Regulation; Marginal indicators.*

JEL Codes: *H60, H61, H63, H64*

ინვესტიციის ღირებულების საზომი მოდელების შედარებითი ანალიზი განვითარებადი ქვეყნებისათვის

ბექა დარახველიძე

დოქტორი

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის

სახელმწიფო უნივერსიტეტი

Darakhvelidzebeka@gmail.com

doi.org/10.52340/eab.2024.16.02.06

სტატიის ფაჩვებში განხილულია ინვესტიციის ღირებულების საზომი ინტეგრირებული მოდელების შედარებითი ანალიზი. სტატიის პიხვედ ნაწილში დეტალურად განხილულია ფინანსური, ეკონომიკური დინამიკის ახლებული თეორიული და პრაქტიკული მოდელები. ამის შემდგომ, განხილულია კაპიტალური აქტივების შეფასების, ახტივების შეფასების, მულტიფაქტორული და ადვანსური მოდელების ანალიზი, მიმოვიხილეთ თითოეული მოდელის ნაკლოვანებები და უპირატესობები, ასევე, ვიმსჯელებთ თუ ხამდენად ჰეაღუხია ამ მოდელების უკან მდგომი დაშვებები და ხამდენად მატეხილუად დამაზიანებელი შეიძლება იყოს ამ დაშვებების ახსებობა ინტეგრირებული მოდელის, ხოგოც საპროგნოზო მოსალოდნელი უკუგების განმსაზღვრებისათვის. სტატიის მომდევნო ნაწილში გაანალიზებულია, თუ ხომედი ინტეგრირებული მოდელი უნდა იქნეს გამოყენებული და ხა ცვლილებებია საჭირო, ხათა ინვესტიციის ღირებულების გამომთვლელი სტანდარტული ფინანსური მოდელები ჰედევანტუად ასახავდეს განვითარებადი ქვეყნის სისტემური რისკის გახემს. საბოლოოდ, ჰეკომენდაცია გაეწია კაპიტალური აქტივების შეფასების მოდელირების მოდელს, ახგუმენტებით დასაბუთდა, თუ ხა ფუნდამენტური ფაქტორებზე დაყრდნობით იქნა ეს გადაწყვეტილება მიღებული და სტატიის მკითხველებს მიეწოდათ ინფორმაცია, თუ ხა გზებით გადაეცემა ჰედევანტუად შეხილული რისკის შეფასების ინტეგრირებული მოდელიდან მომდინარე სახებები განვითარებადი ქვეყნის ეკონომიკას.

საკვანძო სიტყვები: კაპიტალი, ინვესტიცია, დინამიკი, ღირებულება, დისკონტირება, ინტეგრირებული მოდელი, რისკ-პრემია.

შესავალი

გარკვეული ფორმისა თუ აქტივის ღირებულების შეფასებისას, იმისათვის, რომ ობიექტურად და საბაზრო კონიუნქტურის კრიტიკული ცვლადების გათვალისწინებით, რელევანტურად იყოს საბოლოო შედეგი გამოთვლილი, საჭიროა ოპტიმალური დისკონტირების განაკვეთის შერჩევა, რომელიც თავის მხრივ

იქნება გამოყენებული ფულადი ნაკადების რისკიანობის შესაფასებლად. დისკონტირების განაკვეთმა, მაქსიმალურად, ყველა ის შესაძლო პრემიუმი უნდა ასახოს, რასაც ზეგავლინა აქვს შესაფასებელი აქტივის ფინანსურ და არაფინანსურ რისკიანობაზე. კერძოდ, სასესხო ვალდებულების ღირებულების გამოთვლისათვის მნიშვნელოვანია, რომ დისკონტირების განაკვეთში ასახული იყოს დეფოლტის პრემიუმი, რაც გულისხმობს იმ გარემოების რისკს, რომ მსესხებელი ვერ შეძლებს ხელშეკრულებით გათვალისწინებული, წინასწარ განსაზღვრული მოცულობითა და ვადით ვალდებულების დაფარვას. მეორე მხრივ, როდესაც საკუთარი კაპიტალით ხორციელდება ინვესტიცია, დისკონტირების განაკვეთში ასახული უნდა იყოს კაპიტალის რისკის პრემიუმი. აქედან გამომდინარე, ჩნდება ლოგიკური კითხვა - როგორ უნდა მოხდეს დეფოლტისა და ინვესტორის ინვესტიციის რისკიანობის გაზომვა? ლოგიკურია იმ მოსაზრების გაზიარება, რომ ინვესტორთა პოზიციიდან რისკის შეფასება და შემდგომში მისი რიცხოვრივ მაჩვენებელში გადაყვანა საკმაოდ კომპლექსური დავალებაა, განსაკუთრებით იმ შემთხვევაში, როდესაც საქმე ეხება განვითარებად ქვეყნებს, სადაც საბაზრო რისკის წყაროები და გაზომვადობა, კიდევ უფრო ბუნდოვანია და დამატებით დაკვირვებას, შესწავლას მოითხოვს. აქედან გამომდინარე, ოპტიმალური მოდელის შერჩევა, რომელიც მაქსიმალურად რეალობასთან მიახლოებით და ამასთან, მარტივად შეძლებს ყველა იმ რისკ ფაქტორის ასახვას, რომელიც ზეგავლინას ახდენს ინვესტიციაზე, კრიტიკულად მნიშვნელოვანია. ინვესტორისათვის ამ ამოცანის შესრულება კომპლექსურია, თუმცა თეორიული და პრაქტიკული ცოდნის, გამოცდილებისა და ლოგიკის საფუძველზე, შესაძლებელია ამ გამოწვევასთან შეჭიდება.

ფინანსური და ეკონომიკური სფეროს წარმომადგენლები ერთხმად თანხმდებიან, რომ ინვესტორის კერძო კაპიტალის ღირებულების გამოთვლისათვის ეფექტური რიცხოვრივი მოდელის შერჩევა და მასში რელევანტური რისკის ფაქტორების ასახვა, მომგებიანია, როგორც ადგილობრივი და გლობალური ინვესტორებისათვის, ასევე, უშუალოდ განვითარებადი ქვეყნის სტაბილური ეკონომიკური ზრდისათვის. კაპიტალის ღირებულების მეთოდის დახვეწის დადებითი შედეგები არაერთი არხით შეიძლება გადაეცეს ეკონომიკასა და მის აგენტებს, მათ შორის ექსპერტები გამოყოფენ რამდენიმეს:

- *ბაზის განვითარება.* რისკ-პრემიუმები, რომლებიც ჩართულია ინვესტორთა კაპიტალის ღირებულების შეფასებისას, საკმაოდ ინფორმაციული და გამოსადეგი ორიენტირია ბაზრისთვის, სახელმწიფოსა და შესაბამისი სტრუქტურებისათვის, რადგან ინვესტორის თვალთ დასახული რისკი, მათ აძლევს საშუალებას სამომავლოდ მისი მიტიგაციის სტრატეგიებზე იმუშაონ და საბოლოოდ, ინვესტორთა კაპიტალი გააიაფონ ადგილობრივი ბაზრისათვის.

- *ხესუხების აღოკაცა.* ინვესტიციის რისკის გაუმჯობესებული შეფასება და მეთოდოლოგია, რომელიც მაქსიმალურად ეფექტურად მოახდენს ამ რისკის რიცხოვრივ მაჩვენებლებში გადაყვანას, ზრდის ეკონომიკურ აგენტებს

შორის რესურსების ალოკაციის ეფექტიანობას, რადგან უმჯობესდება ბაზარზე ინფორმაციის გამჭვირვალების ხარისხი, რაც საბოლოო ანგარიშით, დადებითად აისახება, როგორც ინდივიდუალურ და ინსტიტუციონალურ ინვესტორებზე, ასევე - მთლიანად ეკონომიკაზე (Bruner, Conroy, Li, O'Halloran, & Lleras, 2003).

- საფონდო ბიჟის განვითარება. კაპიტალის ღირებულების შეფასების მეთოდისა და მასში შემავალი პრემიუმების იდენტიფიცირების პროცესის გაუმჯობესება, ხელს უწყობს ქვეყნის საფონდო ბიჟის მდგრად განვითარებას.

კაპიტალური აქტივების შეფასების მოდელი (CAPM)

ფინანსურ ლიტერატურაში მიმოხილული ინვესტორთა ღირებულების რისკიანობის საზომი მოდელებისაგან, ისტორიულად და ასევე მიმდინარედ, ყველაზე გავრცელებული და გამოყენებადი არის კაპიტალური აქტივების შეფასების მოდელი, ცნობილი როგორც “Capital Asset Pricing Model - CAPM”. უნდა აღინიშნოს, რომ კაპიტალური აქტივების შეფასების მოდელი, ერთ-ერთი გამორჩეული ინოვაციაა პორთფელის მართვის თეორიაში. მოდელი, ერთი მხრივ, მარტივია, მაგრამ ამავედროულად არის ძლიერი, ინტუიტიური და ღრმა ფუნდამენტურ დაშვებებზე დაფუძნებული. უილიამ შარპმა (1964), ჯონ ლინტენერმა (1965), ჯენ მოსინმა (1966) და ჯეკ ტრენორმა (1961) დამოუკიდებლად განავითარეს კაპიტალური აქტივების შეფასების მოდელი თავიანთ ნაშრომებში. მეცნიერების მიერ შემუშავებულ რიცხობრივ მოდელში გამოყენებული დაშვებები ეყრდნობოდა ჰარი მარკოვიცის (1952) სტატიაში განხილულ პორთფოლიოს და დივერსიფიკაციის თეორიებს. ფამა და ფრენჩი (2004) აღნიშნავენ, რომ რიცხობრივი მოდელის მიმზიდველობაა ის, რომ ინვესტორს სთავაზობს ძლიერ და ინტუიციურ კავშირს მოსალოდნელ უკუგებასა და რისკს შორის. ამასთან, მოდელი თავისი არსით მარტივია, რადგანაც ის ერთი ცვლადის - ბეტას, ფუნქციას წარმოადგენს, რაც შესაძლებელს ხდის მთლიანი სისტემური რისკი მოქცეული იყოს ერთ მაჩვენებელში. შესაბამისად, ინვესტორს საშუალებას აძლევს მოსალოდნელ უკუგება-ბეტას შორის წრფივ კავშირსა და ურისკო აქტივზე დაყრდნობით, მარტივად გამოთვალოს კაპიტალის ღირებულება:

ფორმულა 1.

$$E(R_i) = R_F + \beta_i [E(R_M) - R_F]$$

ფორმულა 1-ში გამოსახულია კაპიტალური აქტივების ღირებულების გამოსათვლელი ფორმულა, რომელშიც, R_F - ურისკო აქტივის ნომინალურ საპროცენტო განაკვეთს წარმოადგენს, β_i - აქციის სენსიტიურობას ბაზართან მიმართებით, ანუ მისი ბაზართან კოვარიაციის შეფარდებას საბაზრო ვოლატილობასთან დამოკიდებულებით, ხოლო $(E(R_M) - R_F)$ -სისტემური რისკის, იმავე

კაპიტალის პრემიუმს, რომელიც წარმოადგენს ინვესტორთა მოთხოვნას ბაზრის მიმართ საკუთარ თავზე საბაზრო რისკის აღებისათვის, ნაცვლად ურისკო აქტივში ინვესტიციისა.

როდესაც ინვესტორი, მისი მოსალოდნელი უკუგების ღირებულებას კაპიტალური აქტივების მოდელის საფუძველზე აყალიბებს, მნიშვნელოვანია, ასევე, გაითვალისწინოს ის ფაქტი, რომ ამ რიცხობრივ მოდელს გააჩნია თეორიული და პრაქტიკული შემზღუდველი ფაქტორები, რამაც შესაძლოა ზეგავლენა მოახდინოს მოდელის მიერ რელევანტური ზემოქმედი ფაქტორების გათვალისწინებით, საბოლოო მაჩვენებლის გენერაციაზე. გამოკვეთილ თეორიულ შემზღუდველ ფაქტორად შესაძლებელია გამოიყოს შემდეგი:

- *ეხთფაქტოკოხიანი მოდედი.* კაპიტალური აქტივების შეფასების მოდელის დაშვებისა და არსის მიხედვით, ფინანსური აქტივის საინვესტიციო მახასიათებლებზე ზეგავლენას ახდენს ან უნდა ახდენდეს მხოლოდ სისტემური რისკი, რომლიდან მომდინარე რისკის ამსახველიც არის ბეტა მაჩვენებელი. ერთი მხრივ, სწორედ ეს გარემოება უწყობს ხელს, რომ მოდელი მისი აპლიკანტებისათვის იყოს მარტივი, ლოგიკურად გამოსაყენებელი, მეორე მხრივ, შესაძლოა უგულებელყოფდეს იმ ფაქტორებს, რომელთაც ზეგავლენა აქვთ მოსალოდნელ უკუგებაზე.

- *ეხთ პეჩიოდიანი მოდედი.* მარკოვიცის ნაშრომზე დაყრდნობით შექმნილი რიცხობრივი მოდელი ორიენტირებულია ერთ პერიოდზე და ვერ ახორციელებს განახლებადი გარემოებების, ეკონომიკური ფაქტორების, ინვესტორთა დამოკიდებულებების იმპლემენტაციას.

თეორიულთან ერთად, დარგის ექსპერტებისათვის მოცემული რიცხობრივი მოდელი ავლენს პრაქტიკულ შეზღუდვებსაც:

- *საბაზხო პოხთფედი.* მოდელის მიხედვით ნამდვილი საბაზრო პორთფელი მოიცავს ყველა აქტივს, ფინანსურს და არაფინანსურს. შესაბამისად, ეს პორთფელი მოიცავს იმ აქტივებს, რომლებშიც ინვესტირება, ფაქტობრივად შეუძლებელია, მაგალითად, ადამიან-კაპიტალი. რიჩარდ როლმა თავის ნაშრომში ზუსტად ამ გარემოებიდან გამომდინარე აღნიშნა, რომ კაპიტალური აქტივების შეფასების მოდელის გატესტვა შეუძლებელია, რადგან ნამდვილი საბაზრო პორთფელი არ არსებობს (Roll, 1977).

- *ბეტა ჩისკის გამოთვდა.* ბეტა რისკის გამოსათვლელად საჭიროა ისტორიული მონაცემები (მინიმუმ 3-5 წელი), ხშირ შემთხვევაში კომპანიებს მსგავსი მონაცემები არ აქვთ, შესაბამისად, ვერ ახდენენ საკუთარი, ავთენტური მონაცემების გამოყენებას და უწევთ დამატებითი დაშვებების გაკეთება. გარდა ამისა, დიდი მნიშვნელობა ენიჭება დროის პერიოდს, რომლის საფუძველზეც იქნა გამოთვლილი ბეტა, რადგან, დიდი ალბათობით, 3 წლის საფუძველზე გამოთვლილი ბეტა განსხვავდება 5 წელზე დაყრდნობით გამოთვლილი ბეტასგან. ამასთან, იქედან გამომდინარე, რომ ბეტა წარსულ მონაცემებზე დაყ-

რდნობით გამოითვლება, შესაძლებელია არ იყოს კარგი მომავლის განმსაზღვრელი, ვინაიდან დროთა განმავლობაში ფინანსური აქტივის სენსიტიურობა იცვლება სისტემურ რისკთან დამოკიდებულებით.

არბიტრაჟული შეფასების (APT) და სხვა მულტიფაქტორული მოდელები

არბიტრაჟული შეფასების მოდელის პრეზენტაციით როსი (1976) შეეცადა წარმოედგინა ინვესტიციის შეფასების ალტერნატიული მულტიფაქტორული მოდელი, რომლის თანახმადაც აქტივების მოსალოდნელი უკუგება წრფივ დამოკიდებულებაში იქნებოდა სხვადასხვა მნიშვნელოვან მაკროეკონომიკურ ფაქტორებთან, რომლებიც, თავის მხრივ, სისტემური რისკის განმსაზღვრელები იქნებოდნენ მოდელში. ამასთან, ვინაიდან მოდელი, გარკვეულწილად, ისევ და ისევ ჰარი მარკოვიცის (1952) თანამედროვე პორტფოლიოს თეორიის საფუძველზეა განვითარებული, იზიარებს გარკვეულ დამკვიდრებებს კაპიტალური აქტივების შეფასების მოდელთან. ძირითადი განსხვავება და მთავარი კომპლექსურობის შემომტანი, როგორც მეცნიერები განიხილავენ ფინანსურ ლიტერატურაში, არის ის, რომ არბიტრაჟული შეფასების მოდელი, ნაცვლად ერთი ფაქტორისა, როგორც ეს არის კაპიტალური აქტივების შეფასების მოდელში, იყენებს რამდენიმე ფაქტორს, რათა ასახოს ის სისტემური რისკი, რასაც იღებს თავის თავზე ინვესტორი. სხვა სიტყვებით, თუ მოდელის სენსიტიურობა ბაზრის ვოლატილობის მიმართ შარპის, ტრეინორისა და ლინტნერის მოდელში განისაზღვრებოდა ბეტასა და „საბაზრო პორტფოლიოს“ შორის დამოკიდებულებით, როსის მოდელში ეს დამოკიდებულება განისაზღვრება იმდენივე ბეტათი და მაკროეკონომიკური ცვლადით, რამდენის ჩართვასაც ინვესტორი თვლის საჭიროდ, რათა საინვესტიციო რისკ-გარემო მაქსიმალურად რელევანტურად იყოს ასახული.

ფორმულა 2.

$$E(R_p) = R_f + \beta_1 f_1 + \beta_2 f_2 + \dots + \beta_n f_n$$

მთავარი კრიტიკა, რაც მოდელის მიმართ ლიტერატურაში არსებობს, როგორც ელვინ მირზაიევი (2019) მიუთითებს, არის ის, რომ მოდელი არ განსაზღვრავს რომელი და რამდენი ფაქტორი უნდა იყოს მოდელში ჩართული. ინვესტორისათვის კი რელევანტური სისტემური რისკის ფაქტორების მოძიება და შემდგომ მათი უკუგების გადახრების ამხსნელობითი ძალის განსაზღვრა, ინტენსიურ მუშაობასა და ფართო ისტორიული ინფორმაციის მონაცემთა ბაზას საჭიროებს. უკანასკნელი ფაქტორი განსაკუთრებით პრობლემურია განვითარებად ქვეყნებში, ვინაიდან განსხვავებით შეერთებული შტატებისა და სხვა განვითარებული ეკონომიკის მქონე ქვეყნებისაგან, დიდი ეკონომიკური, ფი-

ნანსური ისტორიული ინფორმაციის ბაზა, როგორც წესი, არ არის ხელმისაწვდომი.

იქედან გამომდინარე, რომ არბიტრაჟული შეფასების მოდელი ვერ იძლეოდა კონკრეტულ მითითებებს იმის შესახებ, თუ რომელი რისკფაქტორების ჩართვა იყო მართებული ინვესტორთა კაპიტალის ღირებულების განსაზღვრისათვის, ფინანსური და ეკონომიკური სფეროს წარმომადგენლებმა დაიწყეს ალტერნატიულ მოდელებზე მუშაობა, რომლებიც ამ პრობლემას ლოგიკურად გადაჭრიდნენ. ერთ-ერთი ყველაზე ცნობილი და პრაქტიკაში გამოყენებადი ალტერნატიული მულტიფაქტორული მოდელი განავითარეს ნობელის ლაურეატმა იუჯინ ფამამ და მკვლევარმა კენეტ ფრენჩმა (1992), რათა ის ლიმიტები, რომელიც როსის და კაპიტალური აქტივების შეფასების მოდელს ჰქონდა, აღმოეხვრილიყო. მოდელის არსი ის არის, რომ რისკი, რომელსაც ინვესტორი უპირისპირდება, ყველაზე ნათლად შესაძლებელია ახსნილი იყოს 3 ფაქტორით: კომპანიის ზომით, კომპანიის ბიზნესის ციკლითა და საბაზრო რისკით. ამასთან, მარკ კარჰარტმა (1997), იმისათვის, რომ შედარებით გაეუმჯობესებინა მოდელის ამხსნელობითი ძალა, მოდელს დაამატა მეოთხე, აქციის უკუგების მომენტუმის ფაქტორი, რომელსაც უნდა აეხსნა თუ რამდენად იყო დამოკიდებული უკუგება წინა წლების შედეგებზე. მიუხედავად იმისა, რომ ემპირიულად ოთხ ფაქტორიანი მოდელი სტატისტიკურად უფრო ძლიერია იმ რისკ გარემოს ახსნისას, რომელშიც ინვესტორს უნევს ფინანსური გადაწყვეტილებების მიღება, ლიტერატურაში მაინც კრიტიკის საგანია მოდელის პრაქტიკულობა გლობალური მასშტაბით. ამის მიზეზი ის არის, რომ, როგორც სინგალი (2018) განმარტავს, მოდელს არ გააჩნია ძლიერი ეკონომიკური არგუმენტი, ამასთან, ემპირიული კვლევა ჩატარებული იყო ამერიკის შეერთებულ შტატებში ადგილობრივ აქციებზე და შესაბამისად ამ მოდელის გამოყენება სხვა ქვეყნებში, განსაკუთრებით კი განვითარებადი ეკონომიკის მქონე სახელმწიფოებში, სადაც რადიკალურად განსხვავებული ფინანსური და ეკონომიკური კონიუნქტურაა, დიდი კითხვის ნიშნის ქვეშ დგება. ასევე, გასათვალისწინებელია ეკონომიკური გარემოს მუდმივი ცვალებადობა, რამაც შესაძლოა დროთა განმავლობაში მოდელში ჩართული ფაქტორების ცვლილების საჭიროება დააყენოს.

რიცხოვრივი მოდელის შერჩევა განვითარებადი ქვეყნისათვის

როგორც ლიტერატურის მიმოხილვამ აჩვენა, რამდენიმე ძირითადი მიმართულებით არის შესაძლებელი არჩევანის გაკეთება, როდესაც საქმე მოსალოდნელი უკუგების საზომი მოდელის შერჩევას ეხება. ასევე, ფინანსურ და ეკონომიკურ ლიტერატურაში მიმოხილული იყო ის მთავარი დადებითი და უარყოფითი, კომპლექსური მხარეები, რაც ამ მოდელებს და მათ რეალურ სამყაროში იმპლემენტაციას უკავშირდება. სტატიის ფარგლებში გადაწყვეტილება განვითარებად ქვეყნებში კაპიტალის ღირებულების გამოსათვლელი მო-

დელის შერჩევის შესახებ, დაფუძნებულია, როგორც თეორიულ, ასევე პრაგმატულ მსჯელობაზე. მეთოდოლოგიის შერჩევისას დასმული იყო შემდგომი კითხვები: რამდენად შესაძლებელია რიცხობრივი მოდელის გამოსაყენებლად საჭირო ცვლადების შესახებ ინფორმაციის მოპოვება, რამდენად მარტივი და ინტუიტიური იქნება მოდელის არსი და მისგან მომდინარე შედეგების ინტერპრეტირება მკითხველისათვის, რომელი მოდელის, როგორც სამომავლო მოსალოდნელი უკუგების განმსაზღვრელის, გამოყენებისაკენ იხრება ფინანსურ სფეროში განხორციელებული ემპირიული კვლევები. ყველა ზემოთ ხსენებული ფაქტორიდან აღმოცენებული კითხვების ანალიზისა და შეფასების შემდგომ, შერჩეული იქნა კაპიტალური აქტივების შეფასების მოდიფიცირებული მოდელი. კაპიტალური აქტივის შეფასების მოდელის მოდიფიცირება საშუალებას იძლევა განხორციელდეს სტანდარტულ მიდგომაში ცვლილება და ასახული იქნეს ყველა ის დამატებითი რისკ ფაქტორი, რასაც შესაძლოა ახასიათებდეს განვითარებადი ქვეყნის ეკონომიკას. მოდიფიკაციის არსია რიცხობრივ მოდელში დამატებითი პრემიუმის ჩართვა, რომელიც წარმოაცენს და შეეცდება რიცხობრივ მაჩვენებლებში განახორციელოს ადგილობრივი ფინანსური და არაფინანსური რისკიანობის ასახვა. ასვანთ დამოდარანი აღნიშნავს იმ ფაქტს, რომ მოდიფიცირებული CAPM-ის მთავარი უპირატესობა მისი სიმარტივე, ინტუიტიურობაა რისკსა და შესაძლებლობებს შორის დამოკიდებულების შეფასებისას. ასევე, დამოდარანი უსვამს ხაზს იმ ფაქტს, რომ უფრო დახვეწილი და კომპლექსური რიცხობრივი მოდელები, მაგალითად, როგორცაა არბიტრაჟული შეფასების, ფამა და ფრენჩის 3 - ფაქტორიანი და სხვა მოდელები, მიუხედავად იმისა, რომ ისტორიული დამოკიდებულებების უკეთესი ამხსნელებია, ემპირიული კვლევა აჩვენებს, რომ ვერ სთავაზობენ ინვესტორს CAPM-თან შედარებით მნიშვნელოვნად გაუმჯობესებულ მოსალოდნელი უკუგების განაკვეთების პროგნოზებს, შესაბამისად არ არის გასაკვირი, რომ დღესაც კაპიტალური აქტივების შეფასების მოდელი ყველაზე პოპულარული და გამოყენებადია ინვესტორებისათვის (Damodaran, 2012).

დასკვნა

ინვესტიციის ღირებულების გამოთვლა საკმაოდ კომპლექსური და შრომატევადი პროცესია, რომელიც, თავის მხრივ, მოითხოვს სანდო ინფორმაციულ რესურსს, დარგის სიღრმისეულ ცოდნას და უშუალოდ პოტენციური საინვესტიციო წინადადების თავისებურებების დეტალურ ანალიზს. როდესაც საინვესტიციო გადაწყვეტილება მიიღება, განვითარებადი ქვეყნების ბაზარს, ყველა ზემოთხსენებულ გარემოებას ერთვის დამატებითი რისკფაქტორები, როგორცაა: ისტორიულ მონაცემთა ბაზასთან ხელმისაწვდომობა, სანდო ინფორმაციული რესურსი, პოლიტიკური რისკის არსებობა, ქვეყნის ფინანსური ინფრასტრუქტურის განვითარების დაბალი დონე, ბაზრის დაბალი გამჭვირვა-

ლობა, კორუფციის გაძლიერებული ნიშნები და სხვა. აქედან გამომდინარე, პირდაპირ იმ რიცხოვრივი მოდელის შერჩევა და გადმოტანა განვითარებადი ქვეყნის ბაზარზე, რომელიც გამოიყენება განვითარებულ ქვეყნებში, შესაძლოა, მატერიალურად დამაზიანებელი იყოს და არაოპტიმალური ფინანსური გადაწყვეტილების მიღებისაკენ უბიძგოს ინვესტორს. სწორედ ამ მოცემულობის საფუძველზე, სტატიის ფარგლებში, შეირჩა და რეკომენდაცია გაენიჭა ტრადიციული, ფინანსების სფეროს წარმომადგენლებისათვის კარგად ნაცნობ კაპიტალური აქტივების შეფასების მოდელს, რომლის მოდიფიკაციაც უნდა განხორცილდეს და ჩაერთოს განვითარებადი ქვეყნის სისტემური რისკის რელევანტურად წარმომჩენი პრემიუმი. თავის მხრივ, როგორც სტატიის დასაწყისში აღინიშნა, ეკონომიკური და ფინანსური ლოგიკასთან თანხვედრაში მყოფი ინვესტიციის დისკონტირების განაკვეთის საკალკულაციო რიცხოვრივი მოდელი სარგებლის მომტანია მრავალი არხით განვითარებადი ქვეყნის ეკონომიკასთვის, მათ შორისაა: რესურსების ეფექტიანი ალოკაცია ეკონომიკურ აგენტებს შორის, ფინანსური ინფრასტრუქტურის განვითარებისათვის ხელის შეწყობა, ფინანსური ბაზრების გამჭვირვალობის გაზრდა და სხვა.

ლიტერატურა:

- Bruner, R. F., Conroy, R. M., Li, W., O'Halloran, E. F., & Lleras, M. P. (2003, August 12). *Investing in Emerging Markets*. Retrieved from CFA Institute: <https://www.cfainstitute.org/-/media/documents/book/rf-publication/2003/rf-v2003-n2-3923-pdf.ashx>
- Carhart, M. (1997). On Persistence in Mutual Fund Performance. *Journal of Finance*, 52(1), 57-82.
- CFA Program Level I. (2018). *Portfolio Risk and Return: Part II*. Charlottesville: CFA Institute.
- Chen, N.-F., Roll, R., & Ross, S. A. (1986). Economic Forces and the Stock Market. *The Journal of Business*, 59(3), 383-403.
- Damodaran, A. (2012). *Investment Valuation: Tools and Techniques for Determining the Value of Any Asset* (3 გამ.). Hoboken, New-Jersey: John Wiley & Sons, Inc.
- Fama, E. F., & French, K. R. (1992). The Cross-Section of Expected Stock Returns. *Journal of Finance*, 67(2), 427-465.
- Fama, E. F., & French, K. R. (2004). 2004. *Journal of Economic Perspectives*, 18(3), 25-46.
- Lintner, J. (1965). The Valuation of Risk Assets and the Selection of Risky Investments in Stock Portfolios and Capital Budgets. *Review of Economics and Statistics*, 47(1), 13-37.
- Markowitz, H. (1952). Portfolio Selection. *The Journal of Finance*, 7(1), 77-91.
- Mirzayev, E. (2019, July 22). *Arbitrage Pricing Theory: It's Not Just Fancy Math*. Retrieved from Investopedia: <https://www.investopedia.com/articles/active-trading/082415/arbitrage-pricing-theory-its-not-just-fancy-math.asp>
- Mossin, J. (1966). 1966. *Econometrica*, 34(4), 768-783.
- Roll, R. (1977). A Critique of the Asset Pricing Theory's Tests Part I: On Past and Potential Testability of the Theory. *Journal of Financial Economics*, 129-176.

- Ross, S. A. (1976). The Arbitrage Theory of Capital Asset Pricing. *Journal of Economic Theory*, 19(3), 341-360.
- Sharpe, W. F. (1964). Capital Asset Prices: A Theory Of Market Equilibrium under Conditions of Risk. *Journal of Finance*, 19(3), 425-442.
- Treynor, J. L. (1961). Market Value, Time, and Risk. *Unpublished manuscript*, 5-12.

Comparative Analysis of the Cost of Equity Measurement Models for Developing Countries

Beka Darakhvelidze

Doctoral student

*Ivane Javakhishvili Tbilisi State University,
Darakhvelidzebeka@gmail.com*

doi.org/10.52340/eab.2024.16.02.06

When evaluating the value of a particular firm or asset, to calculate the final result objectively and consider the critical variables of the market conjuncture, it is necessary to select the optimal discount rate, which will be used to assess the riskiness of cash flows. The discount rate should reflect all possible premiums impacting the financial and non-financial riskiness of the evaluated asset. In particular, for calculating the value of the loan obligation, the discount rate must reflect the default premium, which implies the risk that the borrower will not be able to repay the obligation in the predetermined volume and term stipulated by the agreement. On the other hand, when investing with equity, the discount rate should reflect the equity risk premium. Therefore, a logical question arises: how do we measure the riskiness of default and investor's equity? It is rational to share the opinion that assessing the risk from the investors' point of view and subsequently converting it into a numerical indicator is a rather complex task, especially when it comes to developing countries, where the sources of market risk, measurability, are even more obscure and require additional observation and study. Therefore, the selection of the optimal model, which is as close as possible to reality and, at the same time, can quickly reflect all the risk factors that affect the investment, is critically important. This task is complex for an investor, but based on theoretical and practical knowledge, experience, and logic, it is possible to cope with this challenge. Financial and economic representatives unanimously agree that selecting an effective numerical model for calculating the cost of equity and reflecting relevant risk factors in it is beneficial both for local and global investors and for a developing country's stable economic growth. Improving the cost of capital methodology can transmit positive results to the economy and its agents through several channels.

Within the framework of the article, a comparative analysis of numerical models for measuring investment cost was carried out. In the first part of the article, the theoretical and practical numerical models in the financial and economic literature were reviewed in detail. After that, an analysis of the capital asset pricing model, arbitrage pricing model, multifactor, and alternative models was carried out, the shortcomings and advantages of each model were reviewed, as well as a discussion was made about how realistic the assumptions behind these models are and how materially damaging the existence of these assumptions can be to the numerical results, of the model as a predictor of expected returns. The next part of the article analyzed which numerical model should be used and what changes are needed so that the standard financial models for calculating the cost of equity would reflect the systemic risk environment of the developing country relevantly. The literature review shows several main directions to choose from when selecting a measurement model for expected returns. Within the article, the decision to choose a model for calculating the cost of capital in developing countries is based on theoretical and pragmatic considerations. During the selection of the methodology, further questions were asked: to what extent is it possible to obtain information about the variables required to use the numerical model, how simple and intuitive the essence of the model, and what the interpretation of the results derived from it will be for the reader, which model, as a determinant of future expected returns, is inclined to use in the empirical studies carried out in the financial field. After analyzing and evaluating the questions arising from all the factors mentioned earlier, a modified version of the capital asset pricing model was selected. Modifying the capital asset pricing model allows for a change in the standard approach and reflects all the additional risk factors that may characterize the economy of a developing country. The essence of the modification lies in including an additional premium in the numerical model, which will reflect and try to reflect local financial and non-financial riskiness in numerical indicators. Aswat Damodaran notes that the modified CAPM's main advantage is its simplicity and intuitiveness in assessing the relationship between risk and opportunities. Also, Damodaran emphasizes that more sophisticated and complex numerical models, such as arbitrage pricing, Fama and French 3-factor, and other models, despite being better explainers of historical trends, empirical research shows that they cannot offer significantly improved forecasts of expected rates of return compared to CAPM, it is therefore not surprising that the capital asset pricing model is still the most popular and applicable to investors today.

Calculating the cost of equity is a rather complex and time-consuming process, which in turn requires a reliable information resource, in-depth knowledge of the field, and a detailed analysis of the features of the potential investment proposal. When an investment decision is made in the market of a developing country, all the circumstances mentioned above are associated with additional risk factors, such as access to historical databases, reliable information resources, the existence of political risks, low level of

development of the country's financial infrastructure, low transparency of the market, increased signs of corruption and others. Hence, directly selecting and transferring the numerical model that is used in developed markets to the market of a developing country could be materially damaging and not lead to optimal financial decision-making for the investor. Based on this fact, within the framework of the article, a traditional, well-known capital asset pricing model was selected and recommended, which should be modified and include a premium relevant to a developing country's systemic risk. On the other hand, as mentioned at the beginning of the article, the numerical model for calculating the investment discount rate, which is consistent with economic and financial logic, is beneficial for the economy of a developing country in many ways, including effective allocation of resources among economic agents, support for the development of financial infrastructure, increasing the transparency of financial markets, and others.

Keywords: Capital, investment, diversification, value, discounting, numerical model, risk premium

JEL Codes: E22, F21, O16, R53,

მარკეტინგი ◊ ტურიზმი
MARKETING ◊ TOURISM

**ციფრული საბანკო სერვისების გავლენა მომხმარებელთა
კმაყოფილებაზე**

ნუგზარ თოდუა

პროფესორი
ივ.ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის
სახელმწიფო უნივერსიტეტი
nugzar.todua@tsu.ge

ნინო გოგიტიძე

დოქტორი
ივ.ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის
სახელმწიფო უნივერსიტეტი
ninogogitidze18@yahoo.com

doi.org/10.52340/eab.2024.16.02.07

სტატიაში შესწავლილია საქართველოს ბანკებში მომხმარებლების მიერ ციფრული საბანკო სერვისების გამოყენებაზე მოქმედი ძირითადი ფაქტორები. მხავადეფიციენტი რეგულაციების საფუძველზე შემუშავებულია შესაბამისი ჰიპოთეზები და კვლევის კონცეპტუალური მოდელი. კვლევისათვის გამოყენებულია ანკეტური გამოკითხვის მეთოდი. მონაცემები შეგროვდა მომხმარებელთა შემთხვევითი შეჩვენისა და თვითადმინისტრირებადი კითხვებით. შეგროვებული მონაცემების დამუშავებისათვის გამოყენებულია კოხედაციური, ხეგესური და ფაქტორული ანალიზის მეთოდები. კვლევის ანალიზის სანდოობა დადასტურდა, ხოლო ძირითად ფაქტორებად გამოიკვეთა გათვითცნობიერება, გამოყენების სიმარტივე, ნდობა, სოციალური მედია მარკეტინგული აქტივობები, რომლებიც დადებით გავლენას ახდენენ ციფრული ბანკინგის გამოყენების განზიარებაზე. ეს უკანასკნელი კი კმაყოფილება და ინტენსივობა ბანკინგის ხელის გამოყენებაზე დადებით დამოკიდებულებაშია. კვლევის შედეგად დადგინდა, რომ საქართველოს საბანკო სექტორში მომხმარებლების მიერ ციფრული საბანკო სერვისების გამოყენება მარკეტინგული აქტივობებით უნდა წახადინდეს. ეს ნაშრომი გვაძლევს თეორიულ მითითებებს ციფრული საბანკო სერვისების მახასიათებლების და მომხმარებელთა მიერ მათი გამოყენების ძირითადი ფაქტორების შესახებ. კვლევას პრაქტიკული გამოყენება აქვს საქართველოში მოქმედი კომერციული ბანკებისთვის, რომელთაც შეუძლიათ ამ მოდელის ადაპტირება ხელის გახელოში. აღნიშნული მოდელი ბანკებს, ციფრული საბანკო სერვისების გამოყენებით, მომხმარებელთა კმაყოფილების ზიარება და ახლებული ციფრული პროდუქტების გაუმჯობესებაში დაეხმარება.

საკვანძო სიტყვები: ციფრული საბანკო სექციები, ინტეგრირება-
ნი, მომხმარებელთა ქცევა, მახვევინგული კვლევა.

შესავალი

ციფრული ტექნოლოგიები მომხმარებლებს განვითარების პროცესის ცენტრში აქცევს (Omarini, 2017). ციფრულ ერაში ინოვაციების განვითარებამ საბანკო სექტორზეც იმოქმედა და მომხმარებლებთან ურთიერთობის ფორმები შეცვალა (Vejačka, 2015). საბანკო სექტორში ციფრული ტექნოლოგიების გამოყენებამ კონკურენციის დონე გაზარდა და მომხმარებელთა მოთხოვნები გარდაქმნა, რაც გულისხმობს იმას, რომ მათ უფრო მეტად სურთ საბანკო მომსახურება ციფრული პლატფორმების დახმარებით მიიღონ (Todua & Gogitidze, 2022). აღსანიშნავია ისიც, რომ ინტერაქციის მაღალი დონე მომხმარებელთა ლოიალურობის ზრდას და მათ დაბალ დანახარჯებს განაპირობებს, რაზეც ინტერნეტბანკინგის წარმატებული გამოყენება მეტყველებს (Nitescu, 2016).

დღეს საბანკო მომსახურების ბაზარზე მომხმარებლები ფულისა და ფინანსური საკითხების მიმართ უკეთ ინფორმირებულნი არიან. ამიტომ მომხმარებლებთან ეფექტიანი კომუნიკაციის ჩამოყალიბებისათვის პროფესიული საბანკო მარკეტინგის განხორციელება აუცილებელი ხდება (Grimbald & Mah, 2023). ამასთან, საბანკო ინდუსტრიაში ციფრული პლატფორმების მასობრივად დანერგვის გამო, ელექტრონული ბანკინგის კონცეფცია სულ უფრო მეტად ვითარდება (Chaimaa et al., 2021). ციფრული ტრანსფორმაცია საბანკო სექტორში უწყვეტი პროცესია, რომელიც შიდა და გარე პროცესებსა და მეთოდებზე გავლენას ახდენს (García et al., 2019; Khandare & Suryawanshi, 2016). ციფრული ტრანსფორმაცია უფრო მიმზიდველს ხდის ინტერნეტ ბანკინგს არა მხოლოდ ახალგაზრდებისთვის, არამედ სმარტფონების ნებისმიერი მფლობელისთვის (Talbot & Ordonez-Ponce, 2022; Ananda et al., 2020).

ინტერნეტბანკის მიმართ მომხმარებელთა დამოკიდებულებას თანამედროვე მკვლევრები დიდ ყურადღებას აქცევენ. კვლევები ადასტურებს, რომ ინტერნეტით სარგებლობისას მათი სიმარტივე და მოხერხებულობა გადამწყვეტია, რაც საბანკო სერვისების რეალურ გამოყენებაზე გავლენას ახდენს (Carranza et al., 2021). 21-ე საუკუნეში საფინანსო ინსტიტუტებმა ციფრულ ცვლილებებს ფეხი უნდა აუწყონ, რათა მომხმარებელთა კმაყოფილება შეინარჩუნონ და მათთან გრძელვადიანი ურთიერთობა დაამყარონ (Igwe et al., 2019). ციფრული საბანკო მარკეტინგის თანამედროვე მიდგომების დანერგვა ხელს უწყობს პროვაიდერების მიერ პროდუქტისა და მომსახურების წარდგენას და მათი მონაცემების შეგროვებას (Nso, 2018.) ციფრული ტექნოლოგიები მომხმა-

რებელთა ქცევაზე გავლენას ახდენს და ამ ფაქტის გაუთვალისწინებლობა ბიზნესის ჩავარდნის რისკს ზრდის (Nso, 2018). აღნიშნულის გათვალისწინებით, თანამედროვე საბანკო ინდუსტრიაში ციფრული ტექნოლოგიების გამოყენების თავისებურებების შესწავლა აქტუალური საკითხია.

დღეს საქართველო, მსოფლიოს კვალდაკვალ, ელექტრონული საბანკო მომსახურების განვითარებაზეა ორიენტირებული. საქართველოში დისტანციური საბანკო მომსახურება 2000 წლიდან დაიწყო, რომლის ინტენსიური გამოყენება ინტერნეტის მომხმარებელთა გაზრდილმა რაოდენობამ, ელექტრონული ბანკინგის ეფექტიანობამ და თანამედროვე ტექნოლოგიების ხელმისაწვდომობამ განაპირობა. აღსანიშნავია ისიც, რომ ჩვენს ყოველდღიურობაში უცხო ქვეყნების საბანკო მომსახურების მოდელები პირდაპირი ფორმით არ დამკვიდრებულა. საბანკო სექტორში ტექნოლოგიურმა წინსვლამ (განსაკუთრებით, COVID-19-ის პანდემიურ გარემოში) მომხმარებელთა რაოდენობის ზრდას ხელი შეუწყო. 2022 წლის 31 დეკემბრის მდგომარეობით, მომხმარებელთა 69% სარგებლობდა საქართველოს ბანკის მობილური და ინტერნეტ ბანკის პლატფორმებით (Bank of Georgia, 2022).

საქართველოში ციფრული ბანკინგის გამოწვევებსა და განვითარების პერსპექტივებზე ინფორმაციული დეფიციტია, რაც მომხმარებელთა ქცევის უკვე არსებული ტენდენციების გამოვლენას ართულებს. აქედან გამომდინარე, ციფრული მარკეტინგის გამოყენების მიმართულებების და პერსპექტივების დადგენა საქართველოში საკვანძო საკითხია კომერციული ბანკებისთვის კონკურენტუნარიანობის შესანარჩუნებლად.

კვლევის მიზანია საქართველოს საბანკო სექტორში ციფრული ტექნოლოგიების გამოყენებასთან მომხმარებელთა დამოკიდებულების შესწავლა. ამისათვის შევიმუშავეთ შემდეგი საკვლევი კითხვები (RQ):

RQ 1: როგორ გავლენას ახდენს ციფრული ბანკინგის შესახებ გათვითცნობიერება ციფრული ბანკინგის გამოყენების განზრახვაზე?

RQ 2: როგორ გავლენას ახდენს ციფრული საბანკო სერვისების გამოყენების სიმარტივე ციფრული ბანკინგის გამოყენების განზრახვაზე?

RQ 3: როგორ გავლენას ახდენს სოციალური მედია მარკეტინგული აქტივობები ციფრული ბანკინგის გამოყენების განზრახვაზე?

RQ 4: როგორ გავლენას ახდენს ციფრული საბანკო სერვისების მიმართ ნდობა ციფრული ბანკინგის გამოყენების განზრახვაზე?

RQ 5: როგორ გავლენას ახდენს ციფრული ბანკინგის გამოყენების განზრახვა ციფრული საბანკო სერვისების გამოყენებაზე?

RQ 6: როგორ გავლენას ახდენს ციფრული ბანკინგის გამოყენების განზრახვა მომხმარებელთა კმაყოფილებაზე?

RQ 7: როგორ გავლენას ახდენს ციფრული ბანკინგის შესახებ მომხმარებლების კმაყოფილება მათ მიერ ციფრული საბანკო სერვისების გამოყენებაზე?

ლიტერატურის მიმოხილვა და კვლევის ჰიპოთეზების განვითარება

ციფრული საბანკო სერვისების შესახებ მომხმარებელთა გათვითცნობიერება

დღეისათვის მილიარდობით ადამიანისთვის ინტერნეტის, სოციალური მედია არხების, მობილური აპლიკაციებისა და სხვადასხვა ციფრული საკომუნიკაციო ტექნოლოგიების გამოყენება ყოველდღიური ცხოვრების ნაწილია (García et al., 2019). სხვადასხვა ციფრული პროდუქტის შესახებ ინფორმაციის მარტივად მისაწვდომობა მომხმარებელთა უკეთესად გათვითცნობიერებას განაპირობებს, რაც შემდგომში მომსახურების მიღებაზეც პირდაპირ აისახება. ამასთან, პროდუქციის/მომსახურების შესახებ ინფორმირებულობა მომხმარებლებს მეტი სარგებლის მიღების და უკეთესი არჩევანის გაკეთების საშუალებას აძლევს (Shanmugapriya & Lakshmirani, 2021). პროდუქტისა და მომსახურების რეკლამისთვის ბანკები ციფრულ არხებს იყენებენ, რაც საზოგადოებაზე მასობრივ გავლენას ახდენს და მას გამჭვირვალე შეტყობინებებს აწვდის. ამ გზით ძირეულად შეიცვალა საზოგადოებასთან კომუნიკაცია და მასთან ურთიერთობის გზები გამარტივდა (Duffett, 2015). ამასთან, მკვლევრები განიხილავენ ფაქტორებს, რომლებიც ელექტრონული ბანკინგის გამოყენებაზე გავლენას ახდენს. მაგალითად, ანუზის და ალამროს მიერ ჩატარებულ კვლევაში ძირითად ფაქტორებად დასახელებულია აღქმული სარგებლიანობა, გამოყენების სიმარტივე, ნდობა და ელექტრონული საბანკო სერვისების შესახებ ინფორმირებულობის დონე. ამ კვლევაში ხაზგასმულია მომხმარებელთა გათვითცნობიერების მნიშვნელობა ელექტრონული საბანკო სერვისების გამოყენებისას (Anouze & Alamro, 2019). ზოგიერთი ავტორი, მომხმარებელთა ქცევის პროგნოზირებისთვის, გვთავაზობს ინტეგრირებულ-კონცეპტუალურ მოდელს, რომელიც მოიცავს ელექტრონული ბანკინგის გამოყენების შესახებ გადაწყვეტილებაზე მოქმედ ფაქტორებს, როგორცაა: აღქმული სარგებლიანობა, გამოყენების სიმარტივე, ნდობა და ელექტრონული საბანკო სერვისების შესახებ ინფორმირებულობის დონე (Nguyen, 2020).

ინფორმირებულობის მნიშვნელობა გამოკვეთილია ირანში ჩატარებულ კვლევაშიც, სადაც ღნიშნულია, რომ ინტერნეტბანკის გამოყენებისადმი მომხმარებელთა თავშეკავების ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი მიზეზი, სწორედ, ინფორმირებულობის დაბალი მაჩვენებელია (Hanafizadeh & Khedmatgozar, 2012). ინტერნეტსაბანკო სერვისების შესახებ გათვითცნობიერება (ინფორმირებულობა) მომხმარებლებში აღქმულ რისკს ამცირებს და მობილური ბანკინგის გამოყენებაზე მნიშვნელოვან გავლენას ახდენს, რაც მათ პრაქტიკული მოქმედებისკენ უბიძგებს (Tiwari et al., 2021). კორეაში ჩატარებულ კვლევაში განხილულია საბანკო სექტორში ბრენდის კაპიტალის დამკვიდრებაზე მარკეტინგული აქტივობების გავლენა, რომლის ძირითადი ცვლადებად დასახელებულია

ბულია აღქმული სარგებლიანობა, ლოიალურობა და გათვითცნობიერება (Lee & Park, 2021). აღნიშნული ცვლადები მნიშვნელოვან გავლენას ახდენს მყიდველობითი განზრახვის ჩამოყალიბებაში, რომელიც, თავის მხრივ არის ყურადღების, ინტერესის, სურვილისა და ქმედების ერთობლიობა (AIDA) (Hutter et al., 2013). კვლევები ადასტურებს, რომ ბრენდის შესახებ მეტი გათვითცნობიერება მომხმარებლებს, სერვისების გამოყენებასთან მიმართებით, მყიდველობითი განზრახვის ჩამოყალიბებაში ეხმარება, ხოლო ბრენდის კაპიტალზე მოქმედ სამ მნიშვნელოვან ფაქტორს შორის გათვითცნობიერება ერთ-ერთი უმთავრესია (Park et al., 2019). ზემოთ განხილულ კვლევებზე დაყრდნობით შეიძლება ჩამოვყალიბოთ შემდეგი ჰიპოთეზა:

H1: ციფრული ბანკინგის შესახებ გათვითცნობიერება დადებით გავლენას ახდენს ციფრული ბანკინგის გამოყენების განზრახვაზე.

ციფრული საბანკო სერვისების გამოყენების აღქმული სიმარტივე

ნებისმიერი სისტემისადმი დამოკიდებულება ეფუძნება რწმენას, რომ მისი გამოყენება მარტივია (Davis et al., 1989). გამოყენების სიმარტივის აღქმა წარმოიქმნება მაშინ, როდესაც ადამიანს სჯერა, რომ სისტემის გამოყენება მას ზედმეტი ენერჯისა და ძალისხმევის გაღების გარეშე შეუძლია (Chintalapati & Daruri, 2017). ეს არის ყველაზე ცნობილი თეორიული მოდელი, რომელიც მომხმარებლების რწმენას, დამოკიდებულებებსა და განზრახვებს შორის კავშირებს ხსნის (Ly & Ly, 2022). მომხმარებლების მიერ ციფრული საბანკო სერვისების გააზრების დონის დასადგენად მკვლევრები ფართოდ იყენებენ ცვლადს - გამოყენების სიმარტივე (Andrea et al., 2021). მომხმარებლებში ინტერნეტსაბანკო სერვისების გამოყენების განზრახვას განაპირობებს ინტერნეტბანკის მარტივად გამოყენების განმსაზღვრელი ფაქტორები, როგორცაა: ჯვებგვერდის ხარისხი, გამოსახულება, ტექნოლოგია, უკუკავშირის სწრაფად მიღების შესაძლებლობა და სასურველი მომსახურება (Alhassany & Faisal, 2018; Rachbini et al., 2021). ამიტომ გამოყენების სიმარტივე მნიშვნელოვნად მოქმედებს ციფრულ ბანკინგზე (Mbama & Ezepue, 2018). მაგალითად, საბერძნეთში ჩატარებულმა კვლევამ წარმოაჩინა ადგილობრივი საბანკო ორგანიზაციების მზადყოფნა ციფრულ ტექნოლოგიებთან მუშაობის მიმართებით (Kitsios et al., 2021). გამოყენების სიმარტივის თვალსაზრისით, რესპონდენტთა უმრავლესობისათვის ახალი ტექნოლოგიების გაცნობა არ საჭიროებს განსაკუთრებულ ცოდნას და უნარებს. უმაღლესი განათლების მქონე მომხმარებლებისთვის ციფრული საბანკო სერვისების გამოყენების სიმარტივე ფაქტია, ხოლო დაბალი განათლების მქონეთათვის პირიქითაა (Kitsios et al., 2021).

მომხმარებლების მიერ ციფრული საბანკო სერვისების გამოყენების სიმარტივის აღქმაზე გავლენას ახდენს სხვადასხვა ფაქტორი. მათ შორის უმნიშვნელოვანესია შემდეგი: რწმენა (კომპიუტერის დახმარებით მომხმარებლე-

ბის მიერ დავალების შესრულების შესაძლებლობა), შიში (კომპიუტერის გამოყენების არცოდნა), მხიარულება (სიამოვნების მიღება დავალების შესრულებისას), გარე კონტროლის აღქმა (დავალების შესასრულებლად მომხმარებლების მიერ ორგანიზაციის რესურსების ხელმისაწვდომობის აღქმა) (Prastiawan et al., 2021; Kurniawan et al., 2022). აღქმული სიმართვის დადებითი ზღვრული ეფექტი ციფრული ბანკინგის გამოყენებასთან მიმართებით დადასტურებულია საუდის არაბეთში ჩატარებულ კვლევაშიც (Alnemer, 2022). 2022 წელს ჩრდილოეთ კვიპროსში ჩატარებულ კვლევაში ნაჩვენებია, რომ გამოყენების სიმართივე, ინოვაციურობა და აღქმული სიამოვნება მობილური ბანკინგის გამოყენების განზრახვაზე დადებით გავლენას ახდენს (Gokmenoglu & Kaakeh, 2022). აქედან გამომდინარე, შევიმუშავეთ შემდეგი ჰიპოთეზა:

H2: ციფრული საბანკო სეხვისების გამოყენების სიმაჩვივე დადებით გავლენას ახდენს ციფრული ბანკინგის გამოყენების განზრახვაზე.

სოციალური მედია მარკეტინგული აქტივობები ციფრულ ბანკინგში

სოციალური მედიის მარკეტინგი დღეს მომხმარებლებთან კომუნიკაციის მთავარი საყრდენია (Matin et al., 2022). სოციალური მედიის გამოყენება ბანკებს აძლევს მიზნობრივი აუდიტორიის უკეთ წვდომის, მეტი უკუკავშირის მიღების და მონაცემების დეტალურად გაზომვის შესაძლებლობას, რომელიც იდეალურია მომხმარებლებისათვის რელევანტური ინფორმაციის მისაწოდებლად (Kim & Ko, 2012; Khan et al., 2017). ბანკები სოციალურ მედიას იყენებენ მომხმარებლების კომენტარებსა და საჩივრებზე დასაკვირვებლად, მათთვის პასუხის მყისიერად გასაცემად, რაც ასევე ზრდის ნდობის მაჩვენებელს (Vejačka, 2015). ამიტომ ბანკებისთვის აუცილებელია მომხმარებელთა სივრცეში მუდმივად ყოფნა (Madche, 2015).

სოციალური მედიააქტივობის გამოყენება ყოვლისმომცველი და ეფექტური სტრატეგიაა მომხმარებლებთან კომუნიკაციისთვის. ის საშუალებას იძლევა, რომ ბანკებმა სახალისო, საინტერესო და რეზონანსული შინაარსის კონტენტი მომხმარებელთა ინტერესებზე დაყრდნობით განავითარონ (Onuorah et al., 2022). მომხმარებლების გადმოსახედიდან სოციალური მედია მარკეტინგის უპირატესობა შეისწავლეს შრიმალმა და აგარვალმა (Motwani et al., 2014), რომლის მიხედვითაც მომხმარებელი იღებს მეტად ინოვაციურ, ინტერაქტიულ და ინფორმაციულ მომსახურებას, ასევე სოციალური მედია მარკეტინგი ზრდის გამოცდილების გაზიარების შესაძლებლობას და აუმჯობესებს ნდობის ხარისხს (Vejačka, 2015). იორდანიში ჩატარებული კვლევის მიხედვით, როდესაც საქმე საბანკო სერვისებს ეხება, სოციალური მედია მარკეტინგული აქტივობები მომხმარებელთა დამოკიდებულების და ლოიალურობის ზრდაზე დადებით გავლენას ახდენს, (Laksmana, 2018 ; Elareshi et al., 2023).

ბანკები აქტიურად იყენებენ სოციალურ მედია აქტივობებს, რაც წარმოადგენს საუკეთესო საკომუნიკაციო პლატფორმას მომხმარებლებისათვის რელევანტული ინფორმაციის მისაწოდებლად (Kim & Ko, 2012). ამ ტიპის ურთიერთქმედება აყალიბებს ბრენდებისადმი დადებით დამოკიდებულებას, აძლიერებს ლოიალურობას და გავლენას ახდენს ყიდვის შესახებ გადაწყვეტილების მიღების პროცესზე (Hutter et al., 2013). სოციალური მედია მობილურ ბანკინგში გავლენიანი საშუალებაა ახალგაზრდა მომხმარებლებში სერვისების გამოყენების შესახებ გადაწყვეტილების მიღების პროცესის დასაჩქარებლად, შესაბამისად, სოციალური მედიის ეფექტიანობა მობილური ბანკინგის მიღების სხვადასხვა ეტაპზე იზრდება (Sharma et al., 2022). ციფრული ბანკის სოციალური მედიის ანგარიში მეორადი მონაცემების ანალიზის საშუალებას იძლევა, რაც შემდგომში ახალგაზრდა მომხმარებლების ლოიალურობის ზრდაზე ახდენს გავლენას (Zhafran, 2022). მალაიზიაში ჩატარებულმა კვლევამ აჩვენა, რომ სოციალური მედიის პლატფორმების საშუალებით აღქმულ შესაბამისობას, აღქმულ მოლოდინსა და ინფორმაციულობას საბანკო პროდუქტების შეძენის განზრახვასთან პირდაპირი კავშირი აქვს (Thaker et al., 2020). განხილული მასალებიდან გამომდინარე შედგა შემდეგი ჰიპოთეზა:

H3: სოციალური მედია მაჩვენებლებზე აქტივობები დადებით გავლენას ახდენს ციფრული ბანკინგის გამოყენების განზრახვაზე.

ციფრული საბანკო სერვისების მიმართ მომხმარებელთა ნდობა

ნდობა ინტერნეტბიზნესში ტრანსაქციების საკვანძო ფაქტორია (Piriyakul et al., 2015). ნდობა განისაზღვრება, როგორც „განზოგადებული მოლოდინი“, რომ დაპირებას შეიძლება დავეყრდნოთ (Wahab et al., 2009). ადამიანების უმეტესობისთვის, ნდობა გადამწყვეტ როლს თამაშობს, რათა მათ ინტერნეტ-ტრანსაქციებში ჩართვის სურვილი გაუჩნდეთ (Zhou, 2012). ნდობა მომსახურების მიწოდების მიმართ მომხმარებლების კეთილგანწყობას, კომპანიის პატიოსნებასა და კომპეტენციას უკავშირდება (Mehmood et al., 2014; Levi & Hino, 2016). სისტემისადმი უნდობლობა უარყოფითად მოქმედებს საბანკო ტრანსაქციების გამოყენების განზრახვაზე, რასაც, თავის მხრივ, კმაყოფილებაზე დადებითი გავლენის მოხდენა შეუძლია (Mackay & Major, 2017; Sudardono et al., 2020). ნდობა ძირითად ფაქტორედ არის დასახელებული მობილური ბანკინგის გამოყენების განზრახვის განსაზღვრისას საუდის არაბეთში ჩატარებულ კვლევაშიც, საიდანაც ჩანს, რომ ნდობა გადამწყვეტ როლს ასრულებს, რადგან ის ამცირებს რისკს და გაურკვევლობას (Tiwari et al., 2021). ამიტომ ბანკებმა რეგულარულად უნდა მიაწოდონ ინფორმაცია კლიენტებს ციფრული საბანკო პოლიტიკის, სხვადასხვა სერვისების, ფუნქციებისა და მომხმარებელთა ინტერესების დასაცავად მიღებული ზომების შესახებ (Alnemer, 2022). ნდობა, გამოყენების სიმარტივესთან ერთად, ერთ-ერთ საკვანძო საკითხია არაერთ კვლევა-

ში. მათ შორის 2021 წელს Fintech-ის სერვისების კვლევაში. მასში ნათქვამია, რომ, მრავალი უპირატესობის მიუხედავად, მომხმარებლები Fintech-ს სათანადოდ არ იყენებენ, რაც შეიძლება მისი სერვისების მიმართ ნდობის ნაკლებობით იყოს გამოწვეული (Singh, 2021). აქედან გამომდინარე, შევიმუშავეთ შემდეგი ჰიპოთეზა:

H4: ციფრული საბანკო სერვისების მიმახი მომხმარებლის ნდობა დადებით გავლენას ახდენს ციფრული ბანკინგის გამოყენების განზრახვაზე.

მომხმარებლების მიერ ციფრული საბანკო სერვისების გამოყენების განზრახვა

გამოყენების განზრახვა ლიტერატურაში ფართოდ შესწავლილია. არსებობს მრავალი კვლევა, რომელიც ინტერნეტბანკინგის გამოყენების განზრახვასა და რეალურ გამოყენებაზე მოქმედ ფაქტორებს შეისწავლის (Pham et al., 2022). არაერთი კვლევა აჩვენებს, რომ ქცევით განზრახვასა და ფაქტობრივ გამოყენებას შორის დამოკიდებულება არსებითია, შესაბამისად, სერვისის გამოყენების განზრახვის ანალიზი გვეხმარება ადამიანების რეალური ქცევის გაგებაში (Zhang et al., 2018; Petrovic et al., 2021). ამიტომ ფინანსური ინსტიტუტები შეიმუშავებენ ისეთი აპლიკაციებს, რომლებიც საბანკო სექტორში მომხმარებელთა მიერ სერვისების გამოყენების განზრახვას გაზრდიან (Kumari & Devi, 2022). ამასთან, ციფრული სერვისები მომხმარებლებს საშუალებას აძლევს, თავიდან აირიდონ ტექნიკური შეცდომები და ისარგებლობენ ციფრული პროდუქტების მოქნილობით, რაც მომხმარებლებს საბანკო სერვისების რეალური გამოყენებისკენ უბიძგებს (Nguyen, 2020). კვლევები აჩვენებს, რომ საბანკო სერვისების გამოყენების განზრახვაზე გავლენას ახდენს აღქმული გამოყენების სიმარტივე, სარგებელი და ნდობა, რაც ციფრული პროდუქტების რეალურ გამოყენებაზე აისახება და ამ ფაქტორების გათვალისწინება მომხმარებლებში მობილური ბანკინგის პოზიტიურ აღქმას ხელს უწყობს (Nelwan et al., 2021; Rahi et al., 2021; Alkhawaldeh et al., 2022). ციფრული საბანკო სერვისების გამოყენების განზრახვისა და რეალური გამოყენების შეფასების ფაქტორებში არ მოიაზრება დემოგრაფიული მონაცემები და განათლების დონე (Tugade et al., 2021). მომხმარებლები ციფრული ფინანსური სერვისების უპირატესობას აღიქვამენ მაშინ, როდესაც აღქმული რისკი დაბალია. სწორედ ამის შემდგომ იზრდება უკონტაქტო ფინანსური მომსახურებით სარგებლობის განზრახვაც (Chen et al., 2023).

კვლევები ცხადყოფს, რომ მომხმარებელთა მიერ ციფრული საბანკო სერვისების გამოყენების განზრახვის წახალისებისათვის ბანკებმა უნდა უზრუნველყონ სასარგებლო, ადვილად გამოსაყენებელი, სანდო და არასარიცხო მობილური ტრანსაქციები (Himel et al., 2021). აღნიშნული მოსაზრება დადასტურდა 2023 წელს ბანგლადეშში ჩატარებული კვლევით, რომლითაც დადგინდა,

რომ ციფრული ოპერაციებისადმი ნდობა აჩქარებს მათი გამოყენების განზრახვას, რაც მომხმარებლებს რეალური ქცევისკენ (ციფრული სერვისების გამოყენებისკენ) უბიძგებს (Ashraf, 2023). ელექტრონული ბანკინგის გამოყენების შესახებ ქცევითი განზრახვა და ელექტრონული ბანკინგის ფაქტობრივი გამოყენება განხილულია სხვადასხვა ნაშრომში, რომლებშიც ამ ორ ცვლადს შორის დამოკიდებულება აშკარაა (Ahmad et al., 2020; Carranza et al., 2021). აღნიშნულ კვლევებზე დაყრდნობით შევიმუშავეთ შემდგომი ჰიპოთეზა:

H5: ციფრული ბანკინგის გამოყენების განზრახვა დადებით გავლენას ახდენს ციფრული საბანკო სერვისების გამოყენებაზე.

ციფრული საბანკო სერვისების შესახებ მომხმარებელთა კმაყოფილება

კმაყოფილება არის განცდა იმისა, რომ პროდუქტმა ან მომსახურებამ მომხმარებლების მოლოდინები გაამართლა (Yoon, 2010). მომხმარებელთა მოლოდინი შეიძლება განვსაზღვროთ როგორც წინასწარი რწმენა და პროგნოზები ტრანსაქციების გაცვლის დროს (Mwiya et al., 2022). მომხმარებელთა კმაყოფილება მთავარ სტრატეგიულ მიზნად არის მიჩნეული, რაზეც ორგანიზაციამ ყურადღება უნდა გაამახვილოს (Zouari & Abdelhedi, 2021). მომხმარებელთა კმაყოფილება ბანკების მუშაობის ეფექტიანობის შესაფასებლად მთავარი ფაქტორია. როცა მოლოდინები მართლდება, იზრდება კმაყოფილების ხარისხი, რაზეც დამყარებულია ლოიალურობა (Aziza & Kassim, 2021). მომხმარებელთა კმაყოფილების გარეშე ამის მიღწევა წარმოუდგენელია, წინააღმდეგ შემთხვევაში ისინი კონკურენტებისკენ ადვილად გადაინაცვლებენ (Sasono et al., 2021; Nițescu, 2016). კმაყოფილება არის უმნიშვნელოვანესი ფაქტორი, რომელიც ბანკებს კონკურენტული უპირატესობის შენარჩუნებაში ეხმარება (Li et al., 2021). ელექტრონული ბანკინგი უმთავრეს როლს ასრულებს საბანკო სექტორის გაძლიერებაში, ვინაიდან ელექტრონული გადახდის შედეგად იზრდება მომხმარებელთა კმაყოფილების დონე, მცირდება საბანკო ოპერაციების ღირებულება, ხოლო ანგარიშსწორება უფრო სწრაფად და დიდი მოცულობით ხორციელდება (Reddy, 2021).

სხვადასხვა ქვეყანაში ჩატარებული კვლევები აჩვენებს, რომ ელექტრონული ბანკინგით მომხმარებელთა კმაყოფილებაზე მოქმედი ფაქტორები უნივერსალურია და კონკრეტული ქვეყნით/რეგიონით არ შემოიფარგლება (Almansour & Elkrgli, 2023). მაგალითად, საუდის არაბეთში ჩატარებულმა კვლევამ გამოავლინა, რომ მომხმარებელთა კმაყოფილებაზე მოქმედებს მათთან მჭიდრო ურთიერთქმედება, პრობლემის დაუყოვნებლივ გადაჭრა და დამხმარე ჯგუფის სწრაფი რეაგირება, რაც, თავის მხრივ, ინტერნეტსაბანკო სერვისების გამოყენების განზრახვაზე დადებითად აისახება (Alarifi & Husain, 2023). თუ მომხმარებელს აკმაყოფილებს ინტერნეტბანკის გამოყენების სიმარტივე, ეფექტიანობა, კონფიდენციალურობა, უსაფრთხოება და საიმედოობა, ის

სერვისების ხელმეორედ გამოყენების შესახებ გადაწყვეტილებას მარტივად იღებს (Egala et al., 2021). რეაგირებისა და საიმედოობის მნიშვნელობა გამოკვეთილია 2022 წელს ჩატარებულ კვლევაშიც, სადაც ვებ არქიტექტურაც მომხმარებელთა კმაყოფილების საკვანძო ფაქტორადაა დასახელებული (Mir et al., 2022). ისეთი ცვლადების გათვალისწინება, როგორცაა ტექნოლოგიების აღქმა, მომსახურების ხარისხი და ნდობა, ხელს უწყობს მომხმარებელთა კმაყოფილების ზრდას და ბანკების პროგრესს (Murdiffin et al., 2021; Rajasulochana, 2022). კვლევები ადასტურებს, რომ ნდობა და მომსახურების ხარისხი მნიშვნელოვნად მოქმედებს ელექტრონული ბანკინგის მომხმარებელთა კმაყოფილებაზე და მომხმარებელთა შენარჩუნებაზე (Arshad & Alhumoudi, 2022). სქესი, ასაკი და განათლების დონე ასევე გავლენას ახდენს ელექტრონული ბანკინგის კლიენტების კმაყოფილებაზე (Al-Salami et al., 2023). აღსანიშნავია ისიც, რომ მობილური ბანკინგის აპლიკაციის დიზაინი, შესრულება და უსაფრთხოება დადებითად მოქმედებს მომხმარებელთა კმაყოფილებაზე (Owuamanam et al., 2022). კონკრეტული ფინანსური ორგანიზაციის მიერ მონოდედულ სერვისებთან გამარტივებული წვდომა მომხმარებელთა კმაყოფილებასა და ლოიალურობაზე დადებითად აისახება, რაც ასევე საბანკო პროდუქტების გამოყენების განზრახვაზეც მოქმედებს (Vetrivel et al., 2020). ზემოაღნიშნულის გათვალისწინებით, შევიმუშავეთ შემდეგი ჰიპოთეზა:

H6: ციფრული ბანკინგის გამოყენების განზრახვა დადებით გავლენას ახდენს მომხმარებელთა კმაყოფილებაზე.

მომხმარებელთა მიერ ციფრული საბანკო სერვისებით კმაყოფილების გავლენა ამ სერვისების გამოყენებაზე

თანამედროვე ეტაპზე, მობილური ტელეფონების გამოყენების ზრდის გამო, ბანკები მომხმარებლებს სმარტფონებზე მორგებულ მომსახურებას სთავაზობენ, რათა უკეთ დააკმაყოფილონ მათი მოთხოვნილებები და დაზოგონ დრო და ძალისხმევა ტექნოლოგიური მიღწევების გათვალისწინებით (Khan & Alhumoudi, 2022). ამასთან, მობილური ბანკინგი აუცილებელი სერვისია როგორც არსებული მომხმარებლების შესანარჩუნებლად, ასევე პოტენციური კლიენტების მოსაზიდად (Tijjani et al., 2023). ციფრული ბანკინგის მომხმარებელთა კმაყოფილება მათ ლოიალურობაზე და შეთავაზებული სერვისების გამოყენებაზე პირდაპირპროპორციულად აისახება (Tijjani et al., 2023). ონლაინ სერვისები არის ეფექტიანი პლატფორმა ბანკების მიერ ახალი შეთავაზებების პოზიციონირებისთვის (Muhammad & Rana, 2020; Hailat et al., 2023).

მრავალი კვლევა ადასტურებს იმას, რომ მომხმარებელთა კმაყოფილებასა და ციფრული საბანკო სერვისების გამოყენებას შორის დადებითი კავშირი არსებობს (Ogedengbe & Abdul-Talib, 2020). მობილური ბანკინგის ფართოდ გავრცელების გამო დღეს მომხმარებლებს ციფრული ბანკინგის მოხერხებული

ვარიანტი აქვთ, რაც გადამწყვეტი ფაქტორია მომხმარებელთა კმაყოფილების განსასაზღვრისა და მიზნობრივი აუდიტორიის მიერ ციფრული სერვისების გამოსაყენებლად (Asif et al., 2023).

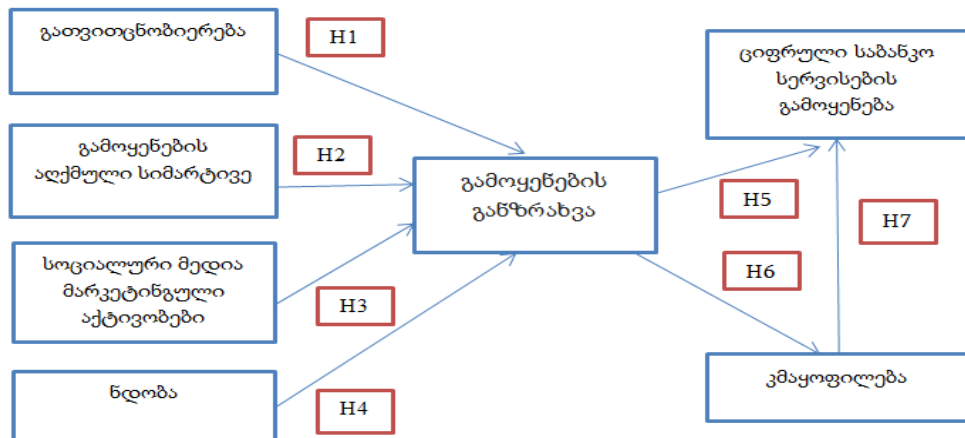
კვლევები ცხადყოფს, რომ ბანკებმა კლიენტების მოთხოვნილებების დასაკმაყოფილებლად ციფრული სერვისების სისტემა უნდა შექმნან, რაშიც მათ ციფრული ინფრასტრუქტურის ხარისხის კონტროლი და ქსელის უწყვეტი შენარჩუნება დაეხმარებათ (Alfarizi, 2023). ამასთან, მობილური აპლიკაციების მეშვეობით საბანკო ოპერაციების ათვისებაში მნიშვნელოვანია მომხმარებლების მიერ სისტემის ხარისხის აღქმა, რაც გავლენას ახდენს ციფრული სერვისების გამოყენებაზე (Gupta & Bhatt, 2021). მომსახურების დროულობა და ხარისხი დადებით გავლენას ახდენს მათ კმაყოფილებაზე, რაც ციფრული სერვისების გამოყენებაზე აისახება (Akil & Ungan, 2022). თავის მხრივ, მომხმარებელთა კმაყოფილება მოქმედებს ციფრული საბანკო სერვისების გამოყენებაზე (Bhattacharjee, 2001). ეს დამოკიდებულება არაერთი კვლევით არის დადასტურებული (Devaraj et al., 2002; Roca et al., 2006; Bhattacharjee, 2001; Zhang et al., 2018; Mirkovski et al., 2018). აქედან გამომდინარე, შემუშავდა შემდგომი ჰიპოთეზა:

H7: მომხმარებლის კმაყოფილება დადებით გავლენას ახდენს ციფრული საბანკო სერვისების გამოყენებაზე.

ლიტერატურის მიმოხილვის საფუძველზე შევიმუშავეთ კვლევის კონცეპტუალური მოდელი, რომელიც წარმოდგენილია 1-ელ ნახაზზე. კვლევაში ჩართულია ოთხი დამოუკიდებელი ცვლადი (ციფრული საბანკო სერვისების შესახებ გათვითცნობიერება, ციფრული საბანკო სერვისების გამოყენების სიმართივე, სოციალური მედია მარკეტინგული აქტივობები, ციფრული საბანკო სერვისების მიმართ ნდობა) და სამი დამოკიდებული ცვლადი (ციფრული საბანკო სერვისების გამოყენების განზრახვა, ციფრული საბანკო სერვისებით კმაყოფილება და ციფრული ბანკინგის სერვისების გამოყენება). ეს კონცეპტუალური მოდელი გვიჩვენებს ზემოაღნიშნულ ცვლადებს შორის დამოკიდებულებას.

კვლევის კონცეპტუალური მოდელი

ნახაზი 1.

წყახო: მოდელი შედგენილია ავტორების მიერ

კვლევის მეთოდოლოგია

კვლევაში გამოვიყენეთ მომხმარებელთა გამოკითხვის მეთოდი, ხოლო კვლევის ინსტრუმენტად შევარჩიეთ ანკეტა, რომელიც რამდენიმე სტრუქტურირებული კითხვისგან შედგებოდა. ანკეტაში გამოყენებული კითხვები დაეფუძნა იმ ავტორების მოსაზრებებს, რომლებიც მოხსენებულისა წინამდებარე ნაშრომის ლიტერატურის მიმოხილვის ნაწილში. კონსტრუქცია, შესაბამისი დებულებები და ავტორები წარმოდგენილია 1-ელ ცხრილში.

კვლევის კონსტრუქცია

ცხრილი 1.

ცვლადები	კოდები	საზომი დებულებები	წყაროები
გათვითცნობიერება (გათ)	გათ1	მე საკმარის ინფორმაციას ვიღებ ინტერნეტ ბანკის სერვისების არსებობის შესახებ	Anouze & Alamro (2019); Lee & Park (2021)
	გათ2	მე საკმარის ინფორმაციას ვიღებ იმის შესახებ თუ როგორ უნდა გამოვიყენო ინტერნეტ ბანკი	
	გათ3	მე ვცნობ ჩემი პროვაიდერი ბანკის ციფრულ სერვისებს კონკურენტთა შორის	

	გათ4	ჩემი პროვაიდერი ბანკის ციფრული სერვისების მახასიათებლები (ლოგო, აპლიკაციები ა.შ) სწრაფად მახსენდება	
გამოყენების ალქმული სიმარტივე (გას)	გას1	ინტერნეტ ბანკის გამოყენების შესახებ მითითებები გამჭვირვალე და გასაგებია	Piriyakul <i>et al.</i> (2015); Alhassany & Faisal (2018); Carranza <i>et al.</i> (2021)
	გას2	ინტერნეტ ბანკი გამოსაყენებლად მოქნილია	
	გას3	ციფრულ საბანკო სერვისებს სხვისი დახმარების გარეშე ვიყენებ	
	გას4	ელექტრონული ბანკინგის გამოყენება არ მოითხოვს უზარმაზარ გონებრივ ძალისხმევას	
სოციალური მედია მარკეტინგული აქტივობები (სმმა)	სმმა1	ჩემი პროვაიდერი ბანკის სოციალური მედიის კონტენტი საინტერესოა	Khan <i>et al.</i> (2017); Laksmana (2018)
	სმმა2	ჩემი პროვაიდერი ბანკის მიერ სოციალურ მედიაში წარმოდგენილი კონტენტი უახლეს ინფორმაციას მოიცავს	
	სმმა3	ჩემი პროვაიდერი ბანკის სოციალური მედიით სარგებლობა ტრენდულია	
	სმმა4	ციფრული ბანკინგის შესახებ საჩივრების და წინადადებების წარდგენა სოციალური მედიის საშუალებით უფრო მარტივია	
	სმმა5	ჩემს პროვაიდერ ბანკთან სოციალური მედიით დაკავშირებისას ჩემი პირადი მონაცემები, ანგარიშისა და ტრანსაქციის დეტალების კონფიდენციალობა დაცულია	
ნდობა (ნდ)	ნდ1	ჩემი პროვაიდერი ბანკის მიმართ თავდაჯერებული ვარ	Levy & Hino (2016); Mackay & Major (2017); Sudardono <i>et al.</i> (2020)
	ნდ2	ჩემი პროვაიდერი ბანკის დაპირებები საიმედოა	
	ნდ3	ჩემი პროვაიდერი ბანკი ასრულებს თავის ვალდებულებებს კლიენტების წინაშე	
	ნდ4	მე მჯერა, რომ ინტერნეტ ბანკით განხორციელებული ტრანსაქციები ყოველთვის გამჭვირვალე იქნება	

გამოყენების განზრახვა (გგ)	გგ1	თუ მექნება წვდომა ციფრულ საბანკო აპლიკაციებსა და სისტემებზე, მათ გამოვიყენებ	Alhassany & Faisal (2018); Kitsios et al. (2021)
	გგ2	სამომავლოდ ვაპირებ ინტერნეტ ბანკინგის დანყებას/გაგრძელებას	
	გგ3	მინდა, მეტი ინფორმაცია მივიღო მობილური ბანკინგით	
	გგ4	მინდა, ჩემი საბანკო ანგარიშები მობილური ბანკინგით ვმართო	
კმაყოფილება (კმ)	კმ1	ციფრული ბანკინგის გამოყენება ბრძნული გადაწყვეტილება იყო	Levy & Hino (2016); Mackay & Major (2017); Ogdengbe & Abdul-Talib (2020); Aziza & Kassim (2021)
	კმ2	საერთო ჯამში, კმაყოფილი ვარ ციფრული ბანკინგის გამოყენებით	
	კმ3	ჩემი პროვაიდერი ბანკის ციფრული სერვისები ჩემს მოლოდინებს ამართლებს	
	კმ4	ჩემს პროვაიდერ ბანკთან ურთიერთობა ყოველთვის კარგი გამოცდილებაა	
ციფრული საბანკო სერვისების გამოყენება (ცსსგ)	ცსსგ1	ბანკში წასვლას ინტერნეტ ბანკინგის გამოყენებას ვამჯობინებ	Mehmood et al. (2014); Carranza et al. (2021)
	ცსსგ2	ჩემს კოლეგებს ციფრული ბანკინგის გამოყენებისკენ წავახალისებ	
	ცსსგ3	არავინ ახდენს გავლენას ჩემ მიერ ელექტრონული ბანკინგის გამოყენების გადაწყვეტილებაზე	
	ცსსგ4	ციფრული ბანკინგის თანამედროვე ტექნოლოგიების გამოყენების საკმარისი გამოცდილება მაქვს	

წყახლ: ცხილი შედეგენილია ავტოხების მიეხ

ანკეტაში გამოყენებულია ლიკერტის ხუთბალიანი სკალა (1=სრულიად არ ვეთანხმები, 2=არ ვეთანხმები, 3=ნეიტრალური ვარ, 4=ვეთანხმები, 5=სავსებით ვეთანხმები). გამოკითხვა ჩატარდა ელექტრონული ინტერვიუს მეთოდით. ჩვენს კვლევაში გენერალურად შესასწავლ მთლიანობას წარმოადგენს ინტერნეტმომხმარებლები, რომელთა რაოდენობა საქართველოში, 2022 წლის მონაცემებით, 2.88 მლნ ადამიანია (Datareportal, 2022). მიზნობრივი ჯგუფი მოიცავს ყველა ადგილობრივი კომერციული ბანკის ინტერნეტ სერვისების მომ-

ხმარებლებს. შერჩევის მოცულობა (S) გავიანგარიშეთ ფორმულით (Krejcie & Morgan, 1970) :

$$S = \frac{x^2 N P(1-P)}{d^2(N-1)+x^2 P(1-P)} , \quad (1)$$

სადაც: S = შერჩევის საჭირო ზომა; x^2 = ხი კვადრატის ცხრილური მნიშვნელობა 1-ის ტოლი თავისუფლების ხარისხისა (df) და სანდოობის სა-სურველი დონის შემთხვევაში (1,96 X 1,96 = 3,8416); N = გენერალური ერთობლიობის რაოდენობა; P = მოსახლეობის ხვედრითი წილი (აღებული 0.50-ის მნიშვნელობით, ვინაიდან იგი უზრუნველყოფს შერჩევის მაქსიმალურ ზომას; d = კვლევის სიზუსტის დონე, რომელიც გამოიხატება პროპორციით 0.05. აღნიშნული მონაცემების გათვალისწინებით შერჩევის მოცულობა იქნება:

$$S = \frac{1,96^2 \times 2880000 \times 0,5 \times (1 - 0,5)}{0,05^2(2880000 - 1) + 1,96^2 \times 0,5(1 - 0,5)} = 600$$

ამრიგად, შერჩევის მოცულობა ჩვენი კვლევისათვის განისაზღვრა 600 ადამიანით. ამასთან, სხვადასხვა ქვეყანაში ჩატარებული კვლევა გვიჩვენებს, რომ დაგზავნილი კითხვარებიდან პასუხის გაცემის საშუალო მაჩვენებელი თუ შეადგენს 70-75%-ს, ეს ითვლება მისაღებად (Heslop et al., 1998). აღნიშნულიდან გამომდინარე, სოციალური ქსელებისა და ელექტრონული ფოსტის გამოყენებით სულ შევებმიანეთ 750 რესპონდენტს, რომლიდანაც მივიღეთ 710 გამომხმარებელი (შევსებული ანკეტა), რაც არის მთლიანი რაოდენობის 94,6%. მონაცემები შეგროვდა 2022 წლის მაისიდან სექტემბრამდე. შერჩევის ფორმირება მოხდა საალბათო მეთოდის საფუძველზე. ასაკობრივი კატეგორია 18-დან 55 წლამდე მერყეობს. შევსებული კითხვარებიდან 54 პირველივე შეკითხვის შემდეგ დასრულდა, ვინაიდან გამოკითხული რესპონდენტები არ წარმოადგენდნენ ციფრული ბანკინგის მომხმარებლებს, შესაბამისად, ამონაკრებმა შეადგინა 656 რესპონდენტი, საიდანაც 443 ქალია, ხოლო 213- მამაკაცი.

მოცემულ კვლევაში გამოვიყენეთ დისპერსიული ანალიზი (ANOVA F-Test), პირსონის კორელაციური ანალიზი, ვარიანსის ფაქტორული ანალიზი. კვლევის დებულებების სანდოობის დასადგენად გამოვიყენეთ კრონბახის ალფა, რომელიც მიუთითებს, თუ რამდენადაა ცვლადებში არსებული დებულებები ერთმანეთთან დაკავშირებული. კრონბახის ალფას მაქსიმალური მაჩვენებელია 1 (Cronbach, 1951). შეგროვებული მონაცემების ანალიზი განხორციელდა სტატისტიკური პროგრამა SPSS-23-ის მეშვეობით. კვლევამ აჩვენა, რომ ჩვენს შემთხვევაში გვაქვს 1-თან მიახლოებული მაჩვენებლები (მინიმალური მნიშვნელობა არის 0.937), რაც ნიშნავს იმას, რომ დებულებებს შორის კავშირი მაღალია (იხ. ცხრილი 2).

სანდოობის კოეფიციენტების მნიშვნელობები

ცხრილი 2.

ცვლადები	კრონბახის ალფა	დებულებების რაოდენობა
გათვითცნობიერება	0.937	4
გამოყენების აღქმული სიმარტივე	0.959	4
სოციალური მედია მარკეტინგული აქტივობა	0.944	5
ნდობა	0.956	4
გამოყენების განზრახვა	0.951	4
კმაყოფილება	0.961	4
ციფრული სანანკო სერვისების გამოყენება	0.952	4
სულ	0.986	29

წყარო: შედგენილია ავტორების მიერ

კვლევის შედეგები

29 დებულებიდან, რომელიც გაერთიანებულია შვიდ ჯგუფში, ფაქტორული ანალიზის შედეგად გამოიყო სამი ფაქტორი, რაც ნიშნავს იმას, რომ ეს დებულებები, რესპონდენტების მიერ გაცემული პასუხების მიხედვით, სამ ჯგუფად გადანაწილდა. პირველ ფაქტორში გაერთიანებული დებულებები შინაარსობრივად დალაგდა ერთ გაერთიანებულ ჯგუფად. ასევეა მეორე და მესამე ფაქტორის შემთხვევაშიც (იხ. ცხრილი 3).

ფაქტორული ანალიზის შედეგები

ცხრილი 3.

დებულებები	ფაქტორების დატვირთვა	ფაქტორების ექსტრაქცია	კრონბახის ალფა	კომპლექსური სანდოობა (CR)	AVE	საშუალო მნიშვნელობა
გათ1	0.697					3.64
გათ2	0.758					3.71
გათ3	0.711					3.51
გათ4	0.721					3.81
გას1	0.691					3.75
გას2	0.698					3.99
გას3	0.698			0.919	0.450	3.95

გას4	0.699	27.367	0.975			3.89
სმმა1	0.627					3.53
სმმა2	0.647					3.59
სმმა3	0.62					3.53
სმმა4	0.569					3.47
სმმა5	0.652					3.74
ნდ1	0.576	21.025	0.962	0.857	0.382	3.75
ნდ2	0.517					3.71
ნდ3	0.579					3.61
ნდ4	0.507					3.75
გგ1	0.695	29.757	0.980	0.934	0.487	3.86
გგ2	0.753					4.00
გგ3	0.69					3.84
გგ4	0.746					3.98
კმ1	0.729					3.92
კმ2	0.768					4.07
კმ3	0.682					3.84
კმ4	0.673					3.81
ცსსგ1	0.782					4.10
ცსსგ2	0.694					3.83
ცსსგ3	0.722					3.95
ცსსგ4	0.712					3.89

წყახო: შედგენილია ავტოჩების მიეხ

მიღებული ზოგადი მოდელით თითოეული პარამეტრი ცალ-ცალკე შეფასდა CR-სა და AVE-თვის. მნიშვნელობები ნაჩვენებია მე-3 ცხრილში. ის გვიჩვენებს, რომ CR მერყეობს 0,857-დან 0,934-მდე, AVE კი 0.382-დან 0.450-მდე, ამასთან, თითოეული ლატენტური ცვლადის კონსტრუქციის AVE 0.3-ზე მეტია. აღნიშნული მაჩვენებლები ნარმოადგენს საკმარის კონვერგენტურ ნდობას (Hallahan et al., 2004).

შედეგების კორელაციური ანალიზი ცხადყოფს, რომ მოდელში გამოყენებულ ცვლადებს შორის არსებობს დადებითი კორელაციური კავშირი (იხ. ცხრილი 4).

კორელაციის მატრიცა

ცხრილი 4.

ცვლადები	გათვითცნობიერება	გამოყენების ღმრთელი სიმარტივე	სოციალური მედია მარკეტინგული აქტივობები	ნდობა	გამოყენების განზრახვა	კმაყოფილება	ციფრული საბანკო სერვისების გამოყენება
გათვითცნობიერება	1	0.872	0.827	0.795	0.772	0.761	0.775
გათვითცნობიერება	0.872	1	0.824	0.817	0.821	0.813	0.818
გათვითცნობიერება	0.827	0.824	1	0.838	0.769	0.790	0.762
გათვითცნობიერება	0.795	0.817	0.838	1	0.789	0.810	0.796
გათვითცნობიერება	0.772	0.821	0.769	0.789	1	0.862	0.853
გათვითცნობიერება	0.761	0.813	0.790	0.810	0.862	1	0.875
გათვითცნობიერება	0.775	0.818	0.762	0.796	0.853	0.875	1

წყარო: შედგენილია ავტორების მიერ

კორელაციური ანალიზი აჩვენებს, რომ ციფრული საბანკო სერვისების-სადმი გათვითცნობიერებას, ნდობას, სოციალურ მედია მარკეტინგულ აქტივობებს, გამოყენების სიმარტივესა და ციფრული საბანკო სერვისების გამოყენების განზრახვას შორის დადებითი კორელაციური კავშირია. კვლევის შედეგებიდან გამომდინარე, ციფრული ბანკინგის გამოყენების განზრახვასა და ციფრული ბანკინგის გამოყენებას შორის დადებითი კორელაციური კავშირია, რაც გვაძლევს შესაძლებლობას, ვივარაუდოთ, რომ თუ მომხმარებლებში ციფრული ბანკინგის გამოყენების განზრახვა გაიზრდება, ისინი რეალურად გამოიყენებენ ციფრულ სერვისებს. ეს მნიშვნელოვანი მახასიათებელია იმის გასაანალიზებლად, თუ რა პერიოდულობით და რომელი სეგმენტისთვის უნდა წარმართონ მარკეტოლოგებმა შესაბამისი მასტიმულირებელი ღონისძიებები. ზემოთ ჩამოყალიბებული ჰიპოთეზების დასამტკიცებლად გამოვიყენეთ რეგრესიული ანალიზი (იხ. ცხრილი 5).

რეგრესიული ანალიზი - ANOVA

ცხრილი 5.

მოდელები		კვადრატების ჯამი	DF	საშუალო კვადრატი	F	P
1	რეგრესია	8060.655	1	8060.655	963.763	0.000
	ცდომილება	5469.880	654	8.364		
	ჯამი	13530.535	655			
2	რეგრესია	9127.913	1	9127.913	1355.932	0.000
	ცდომილება	4402.622	654	6.732		
	ჯამი	13530.535	655			
3	რეგრესია	8010.212	1	8010.212	948.980	0.000
	ცდომილება	5520.323	654	8.441		
	ჯამი	13530.535	655			
4	რეგრესია	8426.695	1	8426.695	1079.787	0.000
	ცდომილება	5103.840	654	7.804		
	ჯამი	13530.535	655			
5	რეგრესია	11007.788	1	11007.788	1753.431	0.000
	ცდომილება	4105.718	654	6.278		
	ჯამი	15113.506	655			
6	რეგრესია	10240.244	1	10240.244	1888.336	0.000
	ცდომილება	3546.572	654	5.423		
	ჯამი	13786.816	655			
7	რეგრესია	11573.361	1	11573.361	2138.042	0.000
	ცდომილება	3540.145	654	5.413		
	ჯამი	15113.506	655			

წყახო: შედგენილია ავტოჩების მიეჩ

მე-6 ცხრილიდან ჩანს, რომ ჩვენ მიერ შემუშავებული მოდელი სანდოა ($P < 0.0001$); $F(963.763) > F_{3,6}(3.84)$. შესაბამისად, H_1 ჰიპოთეზა გამართლდა. ამასთან, ცვლადებს შორის მყარდება დადებითი მაღალი კორელაციური კავშირი ($r = 0.772$), ხოლო დეტერმინაციის კოეფიციენტი $R^2 = 0.596$ (იხ. ცხრილი 6), რაც იმის თქმის საშუალებას გვაძლევს, რომ გათვითცნობიერების 59.6% ახსნილია გამოყენების განზრახვით, ხოლო დანარჩენი განპირობებულია სხვა ფაქტორებით.

რეგრესიული ანალიზი - მოდელების რეზიუმე

ცხრილი 6.

მოდელები	R	R ²	კორექტირებული R ²	შეფასების სტანდარტული შეცდომა
1	0.772	0.596	0.595	2.892
2	0.821	0.675	0.674	2.595
3	0.769	0.592	0.591	2.905
4	0.789	0.623	0.622	2.793
5	0.853	0.728	0.728	2.505
6	0.862	0.743	0.742	2.328
7	0.875	0.766	0.765	2.326

წყახო: შედგენილია ავტოჩების მიეხ

რეგრესიული ანალიზი გვიჩვენებს, რომ დამოუკიდებელი ცვლადის, ციფრული ბანკინგის შესახებ გათვითცნობიერების ერთი ერთეულით გაზრდისას დამოკიდებული ცვლადი, ციფრული ბანკინგის გამოყენების განზრახვა 0,768 ერთეულით გაიზრდება (იხ. ცხრილი 7).

ჰიპოთეზების ტესტირება

ცხრილი 7.

მოდელები	β	T	P
1	0.768	31.045	0.000
2	0.780	36.823	0.000
3	0.635	30.806	0.000
4	0.785	32.860	0.000
5	0.902	41.874	0.000
6	0.870	43.455	0.000
7	0.916	46.239	0.000

წყახო: შედგენილია ავტოჩების მიეხ

შემდეგ ეტაპზე დავადგინეთ კავშირი ციფრული საბანკო სერვისების გამოყენების სიმარტივესა და ციფრული ბანკინგის გამოყენების განზრახვას შორის. მე-6 ცხრილიდან ჩანს, რომ ჩვენ მიერ შემუშავებული მოდელი სანდოა ($P < 0.0001$; $F(1355.932) > F_{კლ}(3,84)$). შესაბამისად, H2 ჰიპოთეზა გამართლდა. ამასთან, ცვლადებს შორის მყარდება დადებითი მაღალი კორელაციური კავშირი ($r=0.821$), ხოლო დეტერმინაციის კოეფიციენტი $R^2=0.675$ (იხ. ცხრილი 6), რაც გვიჩვენებს იმას, რომ საბანკო სერვისების გამოყენების სიმარტივის 59.6% ახსნი-

ლია გამოყენების განზრახვით, ხოლო დანარჩენი განპირობებულია სხვა ფაქტორებით. რეგრესული ანალიზი ცხადყოფს, რომ დამოუკიდებელი ცვლადის, საბანკო სერვისების გამოყენების სიმარტივის, ერთი ერთეულით გაზრდისას დამოკიდებული ცვლადი, ციფრული ბანკინგის გამოყენების განზრახვა 0,780 ერთეულით იზრდება (იხ. ცხრილი 7).

მე-6 ცხრილიდან ჩანს, რომ სოციალურ მედია მარკეტინგული აქტივობები დადებით გავლენას ახდენს ციფრული ბანკინგის გამოყენების განზრახვაზე. შესაბამისად, ჩვენ მიერ შემუშავებული მოდელი სანდოა ($P < 0.0001$); $F(948.980) > F_{3,6}(3.84)$ და $H3$ ჰიპოთეზა დადასტურდა. ამასთან, ცვლადებს შორის მყარდება დადებითი მაღალი კორელაციური კავშირი ($r = 0.769$), ხოლო დეტერმინაციის კოეფიციენტი $R^2 = 0.592$ (იხ. ცხრილი 6). ეს კი იმის თქმის საშუალებას გვაძლევს, რომ სოციალურ მედია მარკეტინგული აქტივობების 59.6% ახსნილია გამოყენების განზრახვით, ხოლო დანარჩენი განპირობებულია სხვა ფაქტორებით. ამასთან, რეგრესული ანალიზიდან გამომდინარე, დამოუკიდებელი ცვლადის, სოციალურ მედია მარკეტინგული აქტივობების, ერთი ერთეულით გაზრდისას დამოკიდებული ცვლადი, ციფრული ბანკინგის გამოყენების განზრახვა 0,635 ერთეულით იზრდება (იხ. ცხრილი 7).

მე-6 ცხრილი გვიჩვენებს, რომ ციფრული საბანკო სერვისების მიმართ მომხმარებლის ნდობა დადებით გავლენას ახდენს ციფრული ბანკინგის გამოყენების განზრახვაზე და ჩვენ მიერ შემუშავებული მოდელი სანდოა ($P < 0.0001$); $F(1079.787) > F_{3,6}(3.84)$. შესაბამისად, $H4$ ჰიპოთეზა გამართლდა. ამასთან, ცვლადებს შორის მყარდება დადებითი მაღალი კორელაციური კავშირი ($r = 0.789$), ხოლო დეტერმინაციის კოეფიციენტი $R^2 = 0.623$ (იხ. ცხრილი 6). ეს გვებმარება ვივარაუდოთ, რომ ციფრული საბანკო სერვისების მიმართ მომხმარებელთა ნდობის 62.3% ახსნილია გამოყენების განზრახვით, ხოლო დანარჩენი განპირობებულია სხვა ფაქტორებით. რეგრესიული ანალიზის გათვალისწინებით, დამოუკიდებელი ცვლადის, ციფრული საბანკო სერვისების მიმართ მომხმარებლის ნდობის, ერთი ერთეულით გაზრდისას დამოკიდებული ცვლადი, ციფრული ბანკინგის გამოყენების განზრახვა 0,785 ერთეულით იზრდება (იხ. ცხრილი 7).

მე-6 ცხრილიდან გამომდინარე, ციფრული ბანკინგის გამოყენების განზრახვა დადებით გავლენას ახდენს ციფრული საბანკო სერვისების გამოყენებაზე. შესაბამისად, ჩვენ მიერ შემუშავებული მოდელი სანდოა ($P < 0.0001$); $F(1753.431) > F_{3,6}(3.84)$ და $H5$ ჰიპოთეზა გამართლდა. ამასთან, ცვლადებს შორის მყარდება დადებითი მაღალი კორელაციური კავშირი ($r = 0.853$), ხოლო დეტერმინაციის კოეფიციენტი $R^2 = 0.728$ (იხ. ცხრილი 6). ეს ნიშნავს იმას, რომ ციფრული ბანკინგის გამოყენების განზრახვის 72.8% ახსნილია ციფრული საბანკო სერვისების გამოყენებით, ხოლო დანარჩენი განპირობებულია სხვა ფაქტორებით. რეგრესული ანალიზი გვიჩვენებს, რომ დამოუკიდებელი ცვლადის, ციფრული ბანკინგის გამოყენების განზრახვის, ერთი ერთეულით გაზრდისას

დამოკიდებული ცვლადი, ციფრული საბანკო სერვისების გამოყენება 0,902 ერთეულით იზრდება (იხ. ცხრილი 7).

მე-6 ცხრილიდან ჩანს, რომ ციფრული ბანკინგის გამოყენების განზრახვა დადებით გავლენას ახდენს მომხმარებელთა კმაყოფილებაზე. შესაბამისად, ჩვენ მიერ შემუშავებული მოდელი სანდოა ($P < 0.0001$); $F(1888.336) > F_{\alpha}(3.84)$ და H_6 ჰიპოთეზა დადასტურდა. ამასთან, ცვლადებს შორის მყარდება დადებითი მაღალი კორელაციური კავშირი ($r = 0.862$), ხოლო დეტერმინაციის კოეფიციენტი $R^2 = 0.743$ (იხ. ცხრილი 6). ეს კი საშუალებას გვაძლევს ვივარაუდოთ, რომ ციფრული ბანკინგის გამოყენების განზრახვის 74.3% ახსნილია მომხმარებელთა კმაყოფილებით, ხოლო დანარჩენი განპირობებულია სხვა ფაქტორებით. რეგრესული ანალიზიდან გამომდინარე, დამოუკიდებელი ცვლადის, ციფრული ბანკინგის გამოყენების განზრახვის, ერთი ერთეულით გაზრდისას დამოკიდებული ცვლადი, მომხმარებელთა კმაყოფილება 0,870 ერთეულით მატულობს (იხ. ცხრილი 7).

მე-6 ცხრილში ნაჩვენებია, რომ მომხმარებლის კმაყოფილება დადებით გავლენას ახდენს ციფრული საბანკო სერვისების გამოყენებაზე. შესაბამისად, ჩვენ მიერ შემუშავებული მოდელი სანდოა ($P < 0.0001$); $F(2138.042) > F_{\alpha}(3.84)$ და H_7 ჰიპოთეზა გამართლდა. ამასთან, ცვლადებს შორის მყარდება დადებითი მაღალი კორელაციური კავშირი ($r = 0.874$), ხოლო დეტერმინაციის კოეფიციენტი $R^2 = 0.766$ (იხ. ცხრილი 6). აქედან გამომდინარე, შეიძლება ვთქვათ, რომ მომხმარებლის კმაყოფილების 74.3% ახსნილია ციფრული საბანკო სერვისების გამოყენებით, ხოლო დანარჩენი განპირობებულია სხვა ფაქტორებით. რეგრესული ანალიზი გვიჩვენებს, რომ დამოუკიდებელი ცვლადის, მომხმარებლის კმაყოფილების, ერთი ერთეულით მატება დამოკიდებული ცვლადის, ციფრული საბანკო სერვისების გამოყენების 0,916 ერთეულით ზრდას იწვევს (იხ. ცხრილი 7).

ჰიპოთეზური დამოკიდებულების ანალიზი (იხ. ცხრილი 8) გვიჩვენებს, რომ გამოყენების განზრახვას მნიშვნელოვანი კავშირი აქვს გათვითცნობიერებასთან ($\beta = 0.697$, $t = 12.514$, $P = 0.000$), გამოყენების აღქმულ სიმარტივესთან ($\beta = 0.773$, $t = 9.464$, $P = 0.000$), სოციალურ მედია მარკეტინგულ აქტივობებთან ($\beta = 0.598$, $t = 12.805$, $P = 0.000$) და ნდობასთან ($\beta = 0.753$, $t = 12.805$, $P = 0.000$). მე-8 ცხრილი ასევე ცხადყოფს, რომ ციფრული საბანკო სერვისების გამოყენება მნიშვნელოვნად უკავშირდება გამოყენების განზრახვას ($\beta = 0.757$, $t = 6.903$, $P = 0.000$) და კმაყოფილებას ($\beta = 0.807$, $t = 7.806$, $P = 0.000$), ხოლო გამოყენების განზრახვა - კმაყოფილებას ($\beta = 0.817$, $t = 8.538$, $P = 0.000$).

ჰიპოთეზების დამტკიცება

ცხრილი 8.

No	ჰიპოთეზური დამოკიდებულება	β	T	P	გადაწყვეტილება
H1	გათვითცნობიერება - >გამოყენების განზრახვა	0.697	12.514	0.000	დამტკიცდა
H2	გამოყენების აღქმული სიმარტივე -> გამოყენების განზრახვა	0.773	9.464	0.000	დამტკიცდა
H3	სოციალური მედია მარკეტინგული აქტივობები -> გამოყენების განზრახვა	0.598	12.805	0.000	დამტკიცდა
H4	ნდობა ->გამოყენების განზრახვა	0.753	12.13	0.000	დამტკიცდა
H5	გამოყენების განზრახვა -> ციფრული საბანკო სერვისების გამოყენება	0.757	6.903	0.000	დამტკიცდა
H6	გამოყენების განზრახვა - >კმაყოფილება	0.817	8.538	0.000	დამტკიცდა
H7	კმაყოფილება-> ციფრული საბანკო სერვისების გამოყენება	0.807	7.806	0.000	დამტკიცდა

წყახლ: შედგენილია ავტოჩების მიეჩ

დასკვნები და რეკომენდაციები

კვლევის შედეგად, ძირითად ფაქტორებად გამოიყო გათვითცნობიერება, გამოყენების სიმარტივე, ციფრული საბანკო სერვისების მიმართ ნდობა და სოციალური მედია მარკეტინგული აქტივობების გავლენა. აღნიშნული ცვლადები დადებით გავლენას ახდენს ციფრული საბანკო სერვისების გამოყენების განზრახვაზე, რაც, თავის მხრივ, მოქმედებს ინტერნეტ ბანკინგის გამოყენებასა და კმაყოფილებაზე. კვლევის შედეგებმა აჩვენა, რომ ძირითადი ცვლადები, როგორცაა გათვითცნობიერება, ნდობა, გამოყენების სიმარტივე და სოციალური მედია მარკეტინგული აქტივობები - დადებითად მოქმედებს საქართველოს ციფრული საბანკო სერვისების გამოყენების განზრახვაზე. ამასთან, ციფრული საბანკო სერვისების გათვითცნობიერების ზრდასთან ერთად, მომხმარებლებში ციფრული ბანკინგის გამოყენების განზრახვაც მატულობს. რეგრესიული ანალიზიდან ჩანს, რომ ციფრული ბანკინგის გამოყენების სიმარტივის ზრდა ციფრული ბანკინგის გამოყენების განზრახვასაც ზრდის. კვლევის შედეგები აჩვენებს, რომ მომხმარებლებთან მჭიდრო ციფრული ინტერაქცია სოციალური მედიის საშუალებით დადებითად მოქმედებს ნდობის

ამაღლებაზე, ხოლო მომხმარებლების მიერ ციფრული სერვისების გამოყენება ნაკლებად სარისკოდ აღიქმება, რაც ინტერნეტ ბანკის რეალურ გამოყენებას ახალისებს. აქედან გამომდინარე, შესწავლილი ცვლადები ქართული ბანკებისთვის ციფრული მარკეტინგული სტრატეგიის ეფექტიანი მამოძრავებელი ძალაა, რაც მომხმარებელთა მოლოდინების გამართლების შანსებს ზრდის. კვლევის შედეგებიდან გამომდინარე, საბანკო მარკეტინგი მიმართული უნდა იყოს ციფრული საბანკო სერვისების მუდმივ გაუმჯობესებაზე, რაც მომხმარებლებში მეტი სარგებლის აღქმას შეუწყობს ხელს და, შესაბამისად, გაზრდის მიღებული მომსახურებით კმაყოფილებასაც.

კვლევის თეორიული და პრაქტიკული მნიშვნელობა. კვლევის შედეგად მოიკვეთა და გაანალიზდა ციფრული საბანკო სერვისების გამოყენებასა და ძირითად ცვლადებს შორის კავშირები. კვლევის შედეგების სანდოობა დადასტურდა, რაც მომავალში თეორიული გამოყენებისთვის მნიშვნელოვანია. მოსალოდნელია, რომ კვლევის შედეგები გააუმჯობესებს არსებულ ცოდნას ციფრული საბანკო სერვისების მახასიათებლების და მომხმარებელთა მიერ მისი გამოყენების ძირითადი ფაქტორების შესახებ. მოცემულ კვლევაში ციფრული საბანკო სერვისების გამოყენებაზე მოქმედი ფაქტორების შესასწავლად გამოყენებულია სანდო ინსტრუმენტები. აქედან გამომდინარე, ჩატარებული კვლევა ისეთი რეკომენდაციების შემუშავების საშუალებას იძლევა, რომელთა გათვალისწინებაც საქართველოს ბაზარზე ციფრულ საბანკო მოსახურებას გააუმჯობესებს. უნინარეს ყოვლისა, საქართველოში მოქმედ კომერციულ ბანკებს შეუძლიათ ამ მოდელის ადაპტირება ციფრული საბანკო სერვისების გამოყენებით მომხმარებელთა კმაყოფილების გასაზრდელად, აგრეთვე არსებული აპლიკაციებისა და ციფრული პროდუქტების გასაუმჯობესებლად. კვლევაში წარმოდგენილი რესურსების გამოყენება რეკომენდებულია ციფრული საბანკო სერვისების ფორმირების პროცესში. ჩატარებული კვლევიდან გამომდინარე, საქართველოს ბანკებმა მომხმარებლებს ის მითითებები უნდა მიანოდონ, რომლებიც მათ ციფრული სერვისების აქტიურად გამოყენებისკენ წახალისებს. წინამდებარე კვლევის შედეგების გაცნობა რეკომენდებულია როგორც შუა რგოლის, ასევე ტოპმენეჯერებისთვის, რათა მომსახურების ხარისხის ამაღლების პროცესი მეტად მოქნილი გახდეს, ხოლო მარკეტინგული პორტფელი საბანკო ინდუსტრიაში ლიდერი პოზიციის დაკავებისკენ წარიმართოს.

კვლევის შეზღუდვები. ვინაიდან გენერალურად შესასწავლი მთლიანობა არასტაბილურია და ასაკობრივი კატეგორიის მიხედვით საბანკო ციფრული მარკეტინგის გამოყენების მიმართ გათვითცნობიერების ხარისხი დაბალია, ეს კვლევის შეზღუდვადაც შეგვიძლია მივიჩნიოთ. მიღებული მონაცემები შესაძლებელია განზოგადდეს საქართველოს საბანკო სექტორის მომხმარებელთა სრულ რაოდენობაზე, თუმცა, სამომავლოდ შესაძლებელია შემთხვევით შერჩევას აღარ დავეყრდნოთ და კონკრეტული ბანკების მონაცემთა ბაზებით

ვიხელმძღვანელოთ, რათა მიზნობრივი სეგმენტი კიდევ უფრო კონკრეტული გახდეს. მონაცემთა შეგროვებისთვის გამოყენებულია ელექტრონული კითხვარი, რადგან მომხმარებელთა უმრავლესობა დროში შეზღუდულია და მკვლევარს მათთან პირისპირ გასაუბრების საშუალება არ ეძლევა. შედეგად მეთოდოლოგია მარტივდება კვლევის შედეგების მისაღებად. ონლაინ გამოკითხვა ვერ ადგენს როგორ პასუხობდნენ რესპონდენტები თითოეულ შეკითხვას, რა გავლენას ახდენდა მათზე გარემო, რეალურად ესმოდათ თუ არა თითოეული შეკითხვის არსი სრულად.

იკომენდაციები მომავალი კვლევებისთვის: კვლევაში აღნიშნული შეზღუდვების გამო მომავალი კვლევები რეკომენდებულია შემუშავდეს საქართველოს კონკრეტულ კომერციულ ბანკებში რეგიონების მიხედვით, რათა დადგინდეს ციფრული საბანკო სერვისების მიწოდების ხარისხი და ეფექტიანობა მომხმარებლებისთვის. კვლევის მეთოდოლოგია და ინსტრუმენტები უნდა გამრავალფეროვნდეს, რათა უფრო ზუსტი და სანდო შედეგები მივიღოთ საქართველოს საბანკო სექტორის მომხმარებლებისთვის განსაზოგადებლად. კვლევა უნდა გაგრძელდეს საფინანსო ბაზრის სხვა წარმომადგენლებთან, მაგალითად, მიკროსაფინანსო ორგანიზაციებთან, რომლებიც ციფრული მომსახურების მიწოდების მიმართულებით მომხმარებელთან აქტიურად მუშაობენ. კვლევაში ჩართულ მომხმარებელთა რაოდენობა უნდა გაიზარდოს, რათა უფრო დიდ მონაცემებზე დაყრდნობით მეტად მნიშვნელოვანი და მრავალმხრივი დეტალების გაანალიზება შევძლოთ, რაც მომხმარებელთა თავისებურებების გათვალისწინებით, სავარაუდოდ, გამოიკვეთება.

ლიტერატურა:

References:

- Ahmad S., Bhatti S. H., & Hwang Y. (2020). E-Service Quality and Actual use of E-Banking: Explanation through the Technology Acceptance Model. *Information Development*, 36(4), 503-519.
- Akil S., & Ungan M. C. (2022). E-Commerce Logistics Service Quality: Customer Satisfaction and Loyalty. *Journal of Electronic Commerce in Organizations (JECO)*, 20(1), 1-19.
- Alarifi A. A., & Husain K. S. (2023). The Influence of Internet Banking Services Quality on E-Customers' Satisfaction of Saudi Banks: Comparison Study before and During COVID-19. *International Journal of Quality & Reliability Management*, 40(2), 496-516.
- Alfarizi M. (2023). Interaction of Customer Satisfaction and Digital Service Retention: Evidence of PLS from Indonesian Islamic Banking. *International Journal of Islamic Economics and Finance (IJIEF)*, 6(1), 151-180.
- Alhassany H., & Faisal F. (2018). Factors Influencing the Internet Banking Adoption Decision in North Cyprus: an Evidence from the Partial least Square Approach of the Structural Equation Modeling. *Financial Innovation*, 4(1), 1-21.
- Alkhalwaldeh A. M., Matar A., & Al-Rdaydeh M. (2022). Intention to Use Mobile Banking Services: Extended Model. *International Journal of Business Information Systems*, 39(2), 157-169.

- Almansour B., & Elkrghli S. (2023). Factors Influencing Customer Satisfaction on E-Banking Services: A Study of Libyan Banks. *International Journal of Technology, Innovation and Management (IJTIM)*, 3(1), 34-42.
- Alnemer H. A. (2022). Determinants of Digital Banking Adoption in the Kingdom of Saudi Arabia: A Technology Acceptance Model Approach. *Digital Business*, 2(2), 1-8.
- Al-Salami Q. H., El-Zelawi F. I., & Sultan A. S. (2023). Customer Satisfaction on Quality of ISO Standard 9126 Services in Electronic Banking in Libya. *Cihan University-Erbil Journal of Humanities and Social Sciences*, 7(1), 58-67.
- Ananda S., Devesh S., & Al Lawati A. M. (2020). What Factors Drive the Adoption of Digital Banking? An Empirical Study from the Perspective of Omani Retail Banking. *Journal of Financial Services Marketing*, 25(1-2), 14-24.
- Andrea H. L. P., Kartonoc R., & Sundjajad A. M. (2021). The Effect of Perceived Usefulness, Perceived Ease of Use, Perceived Risk and Technology Readiness on Intention to Tse e-Banking in Jakarta. *Turkish Journal of Computer and Mathematics Education*, 12(10), 6829-6836.
- Anouze A. L. M., & Alamro A. S. (2019). Factors Affecting Intention to Use e-Banking in Jordan. *International Journal of Bank Marketing*, 38(1), 86-112.
- Arshad Khan M., & Alhumoudi H. A. (2022). Performance of E-banking and the Mediating Effect of Customer Satisfaction: a Structural Equation Model Approach. *Sustainability*, 14(12), 7224.
- Ashraf M. A. (2023). Comprehending the Intention to Use Branchless Banking by Rural People during the Corona Pandemic: Evidence from Bangladesh. *Journal of Financial Services Marketing*, 28(1), 99-116.
- Asif M., Khan M. A., Alhumoudi H., & Wasif M. (2023). Examining the Role of Self-Reliance, Social Domination, Perceived Surveillance, and Customer Support with Respect to the Adoption of Mobile Banking. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 20(5), 1-18.
- Aziza C., & Kassim N. M. (2021). The Moderating Role of Consumer Characteristics on E-Loyalty in E-banking business: A Multigroup Analysis. In SHS Web of Conferences, 124 , 09002.
- Bank of Georgia (2023). JSC Bank of Georgia and Subsidiaries: Interim Management Report. Retrived from: https://gse.ge/upload/Consolidated_Interim_Management_Report_HY23_ENG_509c8123.pdf
- Bhattacharjee A. (2001). An Empirical Analysis of the Antecedents of Electronic Commerce Service Continuance. *Decision support systems*, 32(2), 201-214.
- Carranza R., Díaz E., Sánchez-Camacho C., & Martín-Consuegra D. (2021). E-Banking Adoption: an Opportunity for Customer Value Co-Creation. *Frontiers in psychology*, 11, 621248.
- Chaimaa B., Najib E., & Rachid H. (2021). E-banking Overview: Concepts, Challenges and Solutions. *Wireless Personal Communications*, 117, 1059-1078.
- Chen L., Jia J., & Wu C. (2023). Factors Influencing the Behavioral Intention to Use Contactless Financial Services in the Banking Industry: An Application and Extension of UTAUT Model. *Frontiers in Psychology*, 14, 1096709.
- Chintalapati N., & Daruri V. S. K. (2017). Examining the Use of YouTube as a Learning Resource in Higher Education: Scale Development and Validation of TAM Model. *Telematics and Informatics*, 34(6), 853-860.
- Cronbach L. J. (1951). Coefficient Alpha and the Internal Structure of Tests. *Psychometrika*, 16(3), 297-334.

- Datareportal (2022). *Digital 2022: Georgia*. Retrived from: <https://datareportal.com/reports/digital-2022-georgia>
- Davis F. D., Bagozzi R. P., & Warshaw P. R. (1989). User Acceptance of Computer Technology: A Comparison of Two Theoretical Models. *Management science*, 35(8), 982-1003.
- Devaraj S., Fan M., & Kohli R. (2002). Antecedents of B2C Channel Satisfaction and Preference: Validating E-Commerce Metrics. *Information systems research*, 13(3), 316-333.
- Duffett R. G. (2015). The Influence of Facebook Advertising on Cognitive Attitudes Amid Generation Y. *Electronic Commerce Research*, 15(2), 243-267.
- Egala S. B., Boateng D., & Mensah S. A. (2021). To leave or Retain? An Interplay Between Quality Digital Banking Services and Customer Satisfaction. *International Journal of Bank Marketing*, 39(7), 1420-1445.
- Elareshi M., Habes M., Safori A., Attar R. W., Noor Al Adwan M., & Al-Rahmi W. M. (2023). Understanding the Effects of Social Media Marketing on Customers' Bank Loyalty: A SEM Approach. *Electronics*, 12(8), 1822.
- García J. J. L., Lizcano D., Ramos C. M., & Matos N. (2019). Digital Marketing Actions that Achieve a Better Attraction and Loyalty of Users: An Analytical Study. *Future Internet*, 11 (6), 1-16.
- Gokmenoglu K., & Kaakeh M. (2022). An Empirical Investigation of the Extended Technology Acceptance Model to Explain Mobile Banking Adoption. *Eastern Journal of European Studies*, 13(2), 204-225.
- Grimbald N., & Mah T. C. (2023). Bank Marketing and Its Effects on Customer Retention in Microfinance in Yaounde, Cameroon. *Business and Economic Research*, 13(1), 57-68.
- Gupta M., & Bhatt K. (2021). A Multidimensional Measure of System Quality-an Empirical Study in Context of Mobile Banking Apps in India. *International Journal of Business Information Systems*, 38(1), 1-16.
- Hailat K., Jarah B., Al-Jarrah M., & Almatarneh Z. (2023). The Impact of Electronic Banking Services on the Use of Technology by Customers of Conventional and Islamic Banks in Jordan. *International Journal of Data and Network Science*, 7(2), 737-744.
- Hallahan T. A., Faff R. W., & McKenzie M. D. (2004). An Empirical Investigation of Personal Financial Risk Tolerance. *Financial Services Review-greenwich*, 13(1), 57-78.
- Hanafizadeh P., & Khedmatgozar H. R. (2012). The Mediating Role of the Dimensions of the Perceived Risk in the Effect of Customers' Awareness on the Adoption of Internet Banking in Iran. *Electronic Commerce Research*, 12(2), 151-175.
- Heslop L. A., Papadopoulos N., & Bourk M. (1998). An Interregional and Intercultural Perspective on Subcultural Differences in Product Evaluations. *Canadian Journal of Administrative Sciences/Revue Canadienne des Sciences de l'Administration*, 15(2), 113-127.
- Himel M. T. A., Ashraf S., Bappy T. A., Abir M. T., Morshed M. K., & Hossain M. N. (2021). Users' Attitude and Intention to Use Mobile Financial Services in Bangladesh: an Empirical Study. *South Asian Journal of Marketing*, 2(1), 72-96.
- Hutter K., Hautz J., Dennhardt S., Fuller J. (2013). The Impact of User Interactions in Social Media on Brand Awareness and Purchase Intention: The Case of MINI on Facebook. *Journal of Product and Brand Management*, 22(5-6), 342-351.
- Igwe P. A., Amaugo A. N., Ogundana O. M., Egere O. M., & Anigbo J. A. (2019). Factors Affecting the Investment Climate, SMEs Productivity and Entrepreneurship in Nigeria. *European Journal of Sustainable Development*, 7(1), 182-200.

- Khan F. R., Al-balushi H., Algaithi A., & Al-Shihi A. (2017). Impact of Social Media on Customers Satisfaction: Bank Muscat–A Case Study. *Ahead International Journal of Recent Research Review*, 1(11), 154-163.
- Khan M. A., & Alhumoudi H. A. (2022). Performance of E-Banking and the Mediating Effect of Customer Satisfaction: A Structural Equation Model Approach. *Sustainability*, 14(12), 1-12.
- Khandare A. U., & Suryawanshi P. B. (2016). Studying the Impact of Internet Advertising on Consumer Buying Behavior. *We'Ken-International Journal of Basic and Applied Sciences*, 11(1), 28-33.
- Kim A.J., KO, E. (2012). Do Social Media Marketing Activities Enhance Customer Equity? An Empirical Study of Luxury Fashion Brands. *Journal of Business Research*, 65(10), 1480-1486.
- Kitsios F., Giatsidis I., & Kamariotou M. (2021). Digital Transformation and Strategy in the Banking Sector: Evaluating the Acceptance Rate of E-Services. *Journal of Open Innovation: Technology, Market and Complexity*, 7(204), 1-14.
- Krejcie R. V., & Morgan D. W. (1970). Determining Sample Size for Research Activities. *Educational and Psychological Measurement*, 30(3), 607-610.
- Kumari A., & Devi N. C. (2022). Determinants of User's Behavioural Intention to Use Blockchain Technology in the Digital Banking Services. *International Journal of Electronic Finance*, 11(2), 159-174.
- Kurniawan I. A., Mugiono M., & Wijayanti R. (2022). The Effect of Perceived Usefulness, Perceived Ease of Use, and Social Influence Toward Intention to Use Mediated by Trust. *Jurnal Aplikasi Manajemen*, 20(1), 117-127.
- Laksamana P. (2018). Impact of Social Media Marketing on Purchase Intention and Brand Loyalty: Evidence from Indonesia's Banking Industry. *International Review of Management and Marketing*, 8(1), 13-18.
- Lee J. H., & Park H. (2021). Effect of Character Marketing and Marketing Mix on Usage Intention of Internet-Only Banks: Evidence From South Korea. *SAGE Open*, 11(4), 1-11.
- Levy S., & Hino H. (2016). Emotional Brand Attachment: a Factor in Customer-Bank Relationships. *International Journal of Bank Marketing*, 34(2), 136-150.
- Li F., Lu H., Hou M., Cui K., & Darbandi M. (2021). Customer Satisfaction with Bank Services: The Role of Cloud Services, Security, E-Learning and Service Quality. *Technology in Society*, 64, 101487.
- Ly B., & Ly R. (2022). Internet Banking Adoption under Technology Acceptance Model—Evidence from Cambodian Users. *Computers in Human Behavior Reports*, 7, 100224.
- Mackay N., & Major R. K. (2017). Predictors of Customer Loyalty in the South African Retail Banking Industry. *Journal of Contemporary Management*, 14(1), 1194-1224.
- Madche A. (2015). Digitalization in Retail Banking: Differentiation and Standardization through IT. *Business and Information Systems Engineering*, 57(1), 83-85.
- Matin A., Khoshtaria T., & Todua N. (2022). The Impact of Social Media Influencers on Brand Awareness, Image and Trust in their Sponsored Content: An Empirical Study from Georgian Social Media Users. *International Journal of Marketing, Communication and New Media*, 10(18), 88-114.
- Mbama C. I., & Ezepue P. O. (2018). Digital Banking, Customer Experience and Bank Financial Performance: UK Customers' Perceptions. *International journal of bank marketing*, 36(2), 230-255.

- Mehmood N., Shah F., Azhar M., & Rasheed A. (2014). The factors Affecting E-Banking Usage in Pakistan. *Journal of Management Information Systems and E-commerce*, 1(1), 57-94.
- Mir R. A., Rameez R., & Tahir N. (2022). Measuring Internet Banking Service Quality: an Empirical Evidence. *The TQM Journal*, 35(2), 492-518.
- Mirkovski K., Jia Y., Liu L., & Chen K. (2018). Understanding Microblogging Continuance Intention: The Directed Social Network Perspective. *Information Technology & People*, 31(1), 215-238.
- Motwani D., Shrimali D., & Agarwal K. (2014). Customer's Attitude Towards Social Media Marketing. *Journal of Business Management & Social Sciences Research (JBM&SSR)*, 3(4), 12-16.
- Muhammad A., & Rana A. H. (2020). Impact of Online Customer Relationship Management (OCRM) Upon Customers Satisfaction in Post Covid-19 Scenario. A Case Analysis of Standard Chartered Bank Pakistan. *International Review of Management Business Research*, 9, 180-195.
- Murdifi I., Nasir M., Ashoer M., & Syahnur M. H. (2021). Determination of Internet Banking Customer Satisfaction-Study at SOE Bank in Indonesia. *Jurnal Minds: Manajemen Ide dan Inspirasi*, 8(1), 127-140.
- Mwiya B., Katai M., Bwalya J., Kayekesi M., Kaonga S., Kasanda E., & Mwenya D. (2022). Examining the Effects of Electronic Service Quality on Online Banking Customer Satisfaction: Evidence from Zambia. *Cogent Business & Management*, 9(1), 2143017.
- Nelwan J., Yasa N., Sukaatmadja I., & Ekawati N. (2021). Antecedent Behaviour and its Implication on the Intention to Reuse the Internet Banking and Mobile Services. *International Journal of Data and Network Science*, 5(3), 451-464.
- Nguyen O. T. (2020). Factors Affecting the Intention to Use Digital Banking in Vietnam. *The Journal of Asian Finance, Economics and Business*, 7(3), 303-310.
- Nițescu D. C. (2016). New Pillars of the Banking Business Model or a New Model of Doing Banking. *Theoretical & Applied Economics*, 23(4), 143-152.
- Nso M.A. (2018). The Role of E-Banking as a Marketing Tool. *Journal Innovative Marketing*, 14(4), 56-65.
- Ogedengbe F. A., & Abdul-Talib Y. Y. (2020). Factors Influencing Electronic Banking Continuance Usage Intention in Developing Economies: a Study of Nigeria. *International Journal of Business Information Systems*, 35(1), 63-87.
- Omarini A. (2017). The Digital Transformation in Banking and the Role of FinTechs in the New Financial Intermediation Scenario. *International Journal Financial Economics Trade*, 1, 1-6.
- Onuorah C. P., Ojiaku O. C., & Olise M. C. (2022). Effect of Social Media Marketing on Customer Brand Engagement in the Banking Industry: Evidence from an Emerging Economy. - *Management & Marketing Journal*, 20(2), 125-140.
- Owuamanam J. N., Abdullah S., Jusoh Y. Y., & Pa N. C. (2022). E-Service Quality Model for Assessing Customer Satisfaction of Mobile Banking Service. 2022 *Applied Informatics International Conference (AiiC)*, 178-183.
- Park J. A., Sung J. M., Son J. M., Na K., & Kim S. K. (2019). Athletes' Brand Equity, Spectator Satisfaction, and Behavioral Intentions. *Asia Pacific Journal of Marketing and Logistics*, 31(2), 541-558.
- Petrović M., Rajin D., Milenković D., & Marić D. (2021). The Influence of eWOM on the Use of Mobile Banking. *Ekonomika preduzeća*, 69(1-2), 95-104.

- Pham A. H. T., Pham D. X., Thalassinos E. I., & Le A. H. (2022). The Application of Sem-Neural Network Method to Determine the Factors Affecting the Intention to Use Online Banking Services in Vietnam. *Sustainability*, 14(10), 1-21.
- Piriyaikul M., Piriyaikul R., Chuachareon O., Boonyoung M., Piriyaikul P., & Piriyaikul I. (2015). Effects of Trust, Satisfaction and Factors Corresponding to TAM on Intention to Reuse Internet Business Transaction. *International Review of Management and Business Research*, 4(3), 344-358.
- Prastiawan D. I., Aisjah S., & Rofiaty R. (2021). The Effect of Perceived Usefulness, Perceived Ease of Use, and Social Influence on the Use of Mobile Banking through the Mediation of Attitude Tward Use. *APMBA (Asia Pacific Management and Business Application)*, 9(3), 243-260.
- Rachbini W., Anggraeni D., & Wulanjani H. (2021). The Influence of Electronic Service Quality and Electronic Word of Mouth (eWOM) toward Repurchase Intention (Study on E-Commerce in Indonesia). *J. Komunikasi Malays. J. Commun.*, 37(1), 42-58.
- Rahi S., Othman Mansour M. M., Alharafsheh M., & Alghizzawi M. (2021). The Post-Adoption Behavior of Internet Banking Users through the Eyes of Self-Determination Theory and Expectation Confirmation Model. *Journal of Enterprise Information Management*, 34(6), 1874-1892.
- Rajasulochana D. S. M. (2022). E-Banking And Customers' Satisfaction In Public And Private Sector Banks In Karnataka: An Empirical Analysis. *Journal of Positive School Psychology*, 6(8), 8270-8279.
- Reddy A. K. (2021). Impact of E-Banking on Customer Satisfaction. *PalArch's Journal of Archaeology of Egypt/Egyptology*, 18(08), 4220-4231.
- Roca J. C., Chiu C. M., & Martínez F. J. (2006). Understanding E-Learning Continuance Intention: An Extension of the Technology Acceptance Model. *International Journal of human-computer studies*, 64(8), 683-696.
- Sasono I., Jubaedi A. D., Novitasari D., Wiyono N., Riyanto R., Oktabrianto O., & Waruwu H. (2021). The Impact of E-Service Quality and Satisfaction on Customer Loyalty: Empirical Evidence from Internet Banking Users in Indonesia. *The Journal of Asian Finance, Economics and Business*, 8(4), 465-473.
- Shanmugapriya M. B., & Lakshmirani A. (2021). Study on Customer Awareness towards Digital Banking Services. *PalArch's Journal of Archaeology of Egypt/Egyptology*, 18(1), 4599-4604.
- Sharma M., Banerjee S., & Paul J. (2022). Role of Social Media on Mobile Banking Adoption Among Consumers. *Technological Forecasting and Social Change*, 180, 121720.
- Singh S., Sahni M. M., & Kovid R. K. (2021). Exploring Trust and Responsiveness as Antecedents for Intention to Use FinTech Services. *International Journal of Economics and Business Research*, 21(2), 254-268.
- Sudarsono H., Nugrohowati R. N. I., & Tumewang Y. K. (2020). The Effect of COVID-19 Pandemic on the Adoption of Internet Banking in Indonesia: Islamic Bank and Conventional Bank. *The Journal of Asian Finance, Economics and Business*, 7(11), 789-800.
- Talbot D., & Ordóñez-Ponce E. (2022). Canadian Banks' Responses to COVID-19: A Strategic Positioning Analysis. *Journal of Sustainable Finance & Investment*, 12(2), 423-430.
- Thaker H. M. T., Khaliq A., Mand A. A., Hussain H. I., Thaker M. A. B. M. T., & Pitchay A. BA (2020). Exploring the Drivers of Social Media Marketing in Malaysian Islamic Banks. *Journal of Islamic Marketing*, 12(1), 145-165.

- Tijjani T. S., Mohammed S., Ibrahim A. S., & Haruna H. T. (2023). Effect of Mobile Banking Service Quality on Customer Satisfaction in First Bank of Nigeria PLC, Maiduguri, Borno State. *Polac International Journal of Economic and MGT Science*, 9(2), 2756-4428.
- Tiwari P., Tiwari S. K., & Gupta A. (2021). Examining the Impact of Customers' Awareness, Risk and Trust in M-Banking Adoption. *FIIB Business Review*, 10(4), 413-423.
- Todua N., & Gogitidze N. (2021). Features of the Use of Digital Marketing in the Banking Sector. *The New Economist*, 16(3-4), 7-15.
- Tugade C., Reyes J., & Nartea M. (2021). Components Affecting Intention to Use Digital Banking among Generation Y and Z: an Empirical Study from the Philippines. *The Journal of Asian Finance, Economics and Business*, 8(12), 509-518.
- Vejačka M. (2015). Consumer Acceptance of Contactless Payments in Slovakia. *Journal of Applied Economic Sciences (JAES)*, 10(35), 760-765.
- Vetrivel S. C., Rajini J., & Krishnamoorthy V. (2020). Influence of Internet Banking Service Quality on Customer Satisfaction-An Indian Experience. *Journal of Critical Reviews*, 7(2), 546-551.
- Wahab S., Mohd Noor N. A., & Ali J. (2009). Technology Trust and E-Banking Adoption: The Mediating Effect of Customer Relationship Management Performance. *The Asian Journal of Technology Management*, 2(2), 40-49.
- Yoon C. (2010). Antecedents of Customer Satisfaction with Online Banking in China: The Effects of Experience. *Computers in Human Behavior*, 26(6), 1296-1304.
- Zhafran R. N. (2022). Comparison of Social Media Marketing Strategy of Indonesian Digital Bank Companies in Attracting Unbanked Youths. *2022 International Conference on Information Management and Technology (ICIMTech)*, 351-356.
- Zhang T., Lu C., & Kizildag M. (2018). Banking "On-The-Go": Examining Consumers' Adoption of Mobile Banking Services. *International Journal of Quality and Service Sciences*, 10(3), 279-295.
- Zhang Y., Chen X., Liu X., & Zhu N. (2018). Exploring Trust Transfer between Internet Enterprises and their Affiliated Internet-Only Banks: An Adoption Study of Internet-Only Banks in China. *Chinese Management Studies*, 12(1), 56-78.
- Zhou T. (2012). Understanding Users' Initial Trust in Mobile Banking: An Elaboration Likelihood Perspective. *Computers in human behavior*, 28(4), 1518-1525.
- Zouari G., & Abdelhedi M. (2021). Customer Satisfaction in the Digital Era: Evidence from Islamic Banking. *Journal of Innovation and Entrepreneurship*, 10(1), 1-18.

Impact of Digital Banking Services on Consumer Satisfaction

Nugzar Todua

Professor

Iv. Javakhsivili Tbilisi State University
nugzar.todua@tsu.ge

Nino Gogitidze

Doctoral Student

Iv. Javakhsivili Tbilisi State University
ninogogitidze18@yahoo.com

Doi.org/10.52340/eab.2024.16.02.07

The main factors affecting the use of digital banking services by customers in Georgian banks are studied in the article. Based on diverse literature, appropriate hypotheses and a conceptual model of research have been developed. The questionnaire survey method is used for the research. Data were collected through a random sampling of consumers and a self-administered questionnaire. The collected data is used to process correlation, regression, and factor analysis. The reliability of the research analysis was confirmed, and the main factors identified were awareness, ease of use, trust, and social media marketing activities, which have a positive effect on the intention to use digital banking, which, in turn, has a positive impact on satisfaction and use of Internet banking. As a result of the research, it was determined that consumers in the banking sector of Georgia should be encouraged to use digital banking services through various marketing activities. This paper provides theoretical guidance on the characteristics of digital banking services and the main factors influencing their use by customers. The research has practical applications for commercial banks operating in Georgia, which can adapt this model to the natural environment. This model will help banks use digital banking services to increase customer satisfaction and improve existing digital products.

The results of the study show that close digital interaction with customers through social media has a positive effect on increasing trust; customers perceive the use of digital services as less risky, which encourages the actual use of Internet banking. Therefore, the variables studied are an effective driving force for Georgian banks' digital marketing strategy, which increases their chances of meeting customer expectations. Based on the results of the research, bank marketing should be aimed at the continuous improvement of digital banking services, which will promote the perception of more benefits among customers and, therefore, increase satisfaction with the received services. This optimistic outlook on the potential improvements in customer satisfaction can inspire the audience to take action.

It is expected that the results of the study will improve the existing knowledge about the characteristics of digital banking services and the main factors of their use by customers. In this study, reliable tools are used to study the factors affecting the use of digital banking services. Therefore, the conducted research allows for the development

of such recommendations, the consideration of which will improve digital banking services in the Georgian market. Above all, commercial banks operating in Georgia can adapt this model by using digital banking services to increase customer satisfaction, as well as to improve existing applications and digital products. The use of the resources presented in the study is recommended in the process of forming digital banking services. Based on the conducted research, Georgian banks should provide consumers with instructions that encourage them to actively use digital services. Acquaintance with the results of the present study is recommended for both middle and top managers to make the service quality improvement process more flexible and help the marketing portfolio take a leading position in the banking industry. This reiteration of the research's importance can make the audience feel valued and integral to the industry's operations.

Keywords: Digital Banking Services, Internet Banking, Consumer Behavior, Marketing Research.

JEL Codes: E44, E50, E58, M31

Y და Z თაობების უპირატესობები ინფლუნსერების მარკეტინგთან მიმართებით

თეონა თავდიშვილი

დოქტორანტი
საქართველოს უნივერსიტეტი
Teonatavdishvili1@gmail.com

ეკატერინე მაღლაკელიძე

ასოციირებული პროფესორი
საქართველოს უნივერსიტეტი
ek.maglakelidze@ug.edu.ge

Doi.org/10.52340/eab.2024.16.02.07

წინამდებარე სტატიაში განხილულია თაობათა უპირატესობებს შორის განსხვავებები ინფლუნსერების მარკეტინგთან მიმართებით. შეფასებულია Y და Z თაობების უპირატესობებს შორის განსხვავებები ინფორმაციის სხვადასხვა წყაროსა და შეთავაზებული ინფორმაციის მიმართ.

კვლევის მიზანს წარმოადგენდა დასახელებული თაობების უპირატესობების შესწავლა ინფლუნსერების მიერ შეთავაზებულ კონტენტთან მიმართებით. შეფასდა ინფლუნსერების ხოლი „თაობა Z“-გან სასუხვედი საპასუხო შეფასებების მიღებაში და მათი ხეივანი. კვლევის მეთოდი აკადემიური კვლევაა. კვლევის შედეგები ცხადყოფს, რომ Z თაობა მნიშვნელოვნად უფრო მეტ ინტერესს და ჩართულობას ავლენს ინფლუნსერების მიმართ და რომ მათი მნიშვნელოვანი ნაწილი ეყრდნობა და ენდობა ინფლუნსერების რეკომენდაციებს პროდუქტთან/მომსახურებასთან დაკავშირებით.

კვლევაში, ასევე, წამოწეულია ინფლუნსერების მარკეტინგის ხოლი სამომხმარებლო ქცევისა და აღქმის ჩამოყალიბებაში Y და Z თაობებში, ხაც ხაზს უსვამს ინფლუნსერების ცოდნის, გამოცდილების, გულწიფლობისა და პრაქტიკის შესაბამისობის მნიშვნელობას ინფლუნსერების მარკეტინგის ეფექტიანობის უზრუნველყოფაში.

აღნიშნული მიგნებები თითოეული თაობის უნიკალური უპირატესობებზე მოხერხებული მარკეტინგული სტრატეგიების შემუშავების მნიშვნელობაზე მიუთითებს. კვლევის შედეგები ღიებულება იმ კომპანიებისთვის, რომელთა მიზანია უფრო ეფექტიანად მისწვდნენ Y და Z თაობების მომხმარებლებს ციფრული პრაქტიკის დახმარებით.

საკვანძო სიტყვები: ინფლუნსერების მარკეტინგი, „თაობა Y“, „თაობა Z“, მომხმარებლების უპირატესობები, მარკეტინგული სტრატეგიები.

შესავალი

ბოლო წლებში ინფლუენსერების (influencer) მარკეტინგი გამოჩნდა ციფრულ არხებში, როგორც მძლავრი ინსტრუმენტი ბრენდების მომხმარებლებთან დასაკავშირებლად. ინფლუენსერების საშუალებით, რომლებმაც დიდი რაოდენობით გამოიყენებინა მოაგროვეს სოციალური მედიის ამა თუ იმ პლატფორმებზე, ინფლუენსერების მარკეტინგი ბრენდებს უნიკალურ შესაძლებლობას სთავაზობს, მისწვდნენ სამიზნე აუდიტორიას და გააცნონ მათ საკუთარი პროდუქტი. თუმცა, ინფლუენსერების მარკეტინგის სტრატეგიების ეფექტურობა შეიძლება განსხვავდებოდეს სხვადასხვა თაობის ჯგუფებში, განსაკუთრებით Y და Z თაობებში (Biaudet S. 2017).

ინფლუენსერები, ყოველდღიური ცხოვრების სტილის ამსახველი ვიდეოებითა და რჩევებით თავის მოვლაზე, კვების პროდუქტებსა თუ ცხოვრების ჯანსაღ წესზე გავლენას ახდენენ თავიანთ აუდიტორიაზე მათი გამოცდილების, ავთენტურობისა და დამოკიდებულებების წყალობით. ინფლუენსერების მარკეტინგი დაფუძნებულია და ვითარდება იმ ქეშმარიტ კავშირებზე, რომლებიც არსებობს მათსა და მათ გამოიყენებულ შორის. ინფლუენსერების მარკეტინგის ეფექტურობა ვლინდება მის უნარში გამოიყენოს ის ნდობა და ბუნებრიობა, რომელიც ინფლუენსერებმა მოიპოვეს სამიზნე აუდიტორიასთან ურთიერთობაში. ინფლუენსერებთან თანამშრომლობით, რომელთა ფასეულობები და ინტერესები ემთხვევა მათი სამიზნე აუდიტორიის ფასეულობებს, კომპანიებს შეუძლიათ სხვადასხვა გზით გააცნონ პროდუქტი თავის მომხმარებელს - იქნება ეს დაფინანსებული პოსტების, პროდუქტის მიმოხილვის თუ ბრენდთან თანამშრომლობის მეშვეობით. ამ გზით ინფლუენსერების მარკეტინგი ბრენდებს უკონკურენტო შესაძლებლობას სთავაზობს მიაღწიონ აქტიურად ჩართულ (highly engaged) და მიმღებ აუდიტორიას უფრო ორგანული და ნაკლებად მომაბეზრებელი გზით. უფრო მეტიც, ინფლუენსერების მარკეტინგი განსაკუთრებით ეფექტური აღმოჩნდა ახალგაზრდა აუდიტორიის მოსაზიდად. მათ შორისაა თაობა Y და თაობა Z, რომლებიც ციფრული კავშირის ეპოქაში გაიზარდნენ და შეესაბამებიან სოციალური მედიის ტენდენციებსა და გავლენებს. ციფრული თაობისთვის ინფლუენსერები უფრო მეტს აკეთებენ, ვიდრე უბრალოდ მარკეტინგული კონტენტის (content) შექმნა; ისინი სანდო მრჩევლები, ტენდენციის შემქმნელები (trendsetters) და შთაგონების/ინსპირაციის წყაროები არიან. ამრიგად, ინფლუენსერების მარკეტინგი დიდ შესაძლებლობას ქმნის ბრენდებისთვის, რომლებიც თავიანთ სამიზნე აუდიტორიასთან დაკავშირებას ცდილობენ (Chopra A. Avhad V. Jaju S.2020).

ყოველივე ამის გათვალისწინებით, კვლევის მიზანია უფრო ღრმად ჩასწვდეს Y და Z თაობების უპირატესობებსა და დამოკიდებულებებს ინფლუენსერების მარკეტინგის მიმართ, რათა დასაბუთებული ინფორმაცია მიაწოდოს მარკეტერებსა და ბრენდებს Y და Z თაობების სამომხმარებლო ქცევისა და აღ-

ქმის ფორმირებაში ინფლუენსერების მარკეტინგის როლის შესახებ და ამგვარად დაეხმაროს მათ ფეხი აუწყონ ციფრული მარკეტინგის მუდმივად განვითარებად ლანდშაფტს საქართველოში. გარდა ამისა, კვლევის მიზანია ქართველი ინფლუენსერების აღქმისა და რეიტინგის შეფასება სამიზნე ჯგუფებში (Y და Z თაობა).

კვლევის მიზნიდან გამომდინარე, საკვლევი კითხვები შემდეგნაირად ყალიბდება:

- განსხვავდება თუ არა Y და Z თაობების უპირატესობები ინფლუენსერების მარკეტინგთან მიმართებით?
- რა როლს ასრულებს ინფლუენსერების მარკეტინგი Y და Z თაობების სამომხმარებლო ქცევისა და აღქმის ფორმირებაში?
- ვინ არის ყველაზე რეიტინგული და ყურებადი ინფლუენსერი სამიზნე ჯგუფებში (Y და Z თაობები)?

კვლევის ფარგლებში გაკეთდა დაშვება, რომ განსხვავებები არსებობს Y და Z თაობების უპირატესობებს შორის ინფლუენსერების მარკეტინგთან მიმართებით.

ლიტერატურის მიმოხილვა

ინფლუენსერების მარკეტინგი გავრცელებული და გავლენიანი სტრატეგიაა თანამედროვე მარკეტინგში, განსაკუთრებით ისეთ დემოგრაფიულ ჯგუფებში, როგორცაა თაობა Y და თაობა Z. წინამდებარე თავში გაკეთებულია ძირითადი ლიტერატურის მიმოხილვა ინფლუენსერების მარკეტინგის შესახებ, მის ეფექტურობასა და Y და Z თაობათა კოჰორტების მოზიდვაზე. ინფლუენსერების მარკეტინგი მნიშვნელოვნად განვითარდა სოციალური მედიის პლატფორმების პოპულარობის ზრდასთან ერთად. ყველაფერი დაიწყო ცნობილი ადამიანების მოწონებითა და გამოწერით და თანდათან ინფლუენსერების მარკეტინგი გადავიდა იმ პირებთან თანამშრომლობაზე, რომლებმაც გამომწერების დიდი რაოდენობა დააგროვეს და რომლებიც გარკვეული გავლენით სარგებლობდნენ კონკრეტულ ჯგუფებსა თუ თემებში. ეს ევოლუცია ინფლუენსერების მარკეტინგის გამოყენების უფრო ფართო, მზარდ ტენდენციაზე მიგვანიშნებს, რადგან მომხმარებლები სულ უფრო მეტად ეძებენ ნამდვილ, რეალურ კავშირებს ბრენდებთან და ინფლუენსერებთან.

ინფლუენსერების მარკეტინგის ძირითადი ფუნქციური კომპონენტები შეისწავლეს მკვლევრებმა Campbell C. და Farrell J. კვლევაში მსჯელობაა ისეთ საკითხებზე, როგორცაა: სოციალური მედია მარკეტინგი, ინფლუენსერების მარკეტინგი, მარკეტინგული კამპანია და ა.შ. სტატიაში სიღრმისეულად არის აღწერილი ინფლუენსერების მარკეტინგის საფუძვლები, განვითარების გზა და არსებული მდგომარეობა. ავტორი გამოყოფს წარმატებული ინფლუენსერების მარკეტინგის ყველაზე მნიშვნელოვან კომპონენტებს: ავთენტურობა, ხან-

გრძლივი თანამშრომლობა, კონტენტზე ერთობლივი მუშაობა. აღნიშნულ კომპონენტებზე დაყრდნობით მოხდა რიგი ქვეკატეგორიების იდენტიფიცირება. მათ შორისაა: ექსკლუზივი, ვიზუალი, სხეულის ენა, ნდობა, ფასი, კომუნიკაცია.

კვლევამ გამოავლინა ინფლუენსერების სამი ფუნქციური კომპონენტი: აუდიტორია, ცნობადი სახე (the endorser) და სოციალური მედია-მენეჯერი. კვლევის ფარგლებში მოხდა, ასევე, ინფლუენსერების კატეგორიზაცია და გამოიყო მათი რამდენიმე ჯგუფი: ნანონინფლუენსერები, მიკროინფლუენსერები, მაკროინფლუენსერები, მეგაინფლუენსერები და სელებრიტები (Campbell C. და Farrell J. 2020).

დოქტორ ჰარშ შარმასა და პაიალ სრივასტავის სტატიაში - „თაობა Z-ის უპირატესობები შესყიდვის პროცესში და მისი შედარება თაობა Y-სა და თაობა X-თან“ - სამი თაობის უპირატესობებია შესწავლილი ბრენდირებული პროდუქტების შესყიდვასთან დაკავშირებით. კვლევის შედეგად დადგინდა, რომ თაობა Z-ის ქცევა განსხვავებულია დანარჩენი ორი თაობის ქცევისაგან. კერძოდ, თაობა Z უფრო მეტ უპირატესობას ბრენდირებულ პროდუქტებს ანიჭებს, ვიდრე თაობა Y და X. კვლევის ეს მიგნება კი იმის ინდიკატორია, რომ კომპანიებმა თავისი ბრენდირებული პროდუქტები თაობა Z-ის უპირატესობებს უნდა მოარგონ. დანარჩენი ორი თაობა (Y და X) ამ დოზით მგრძობიარე არ არის ბრენდირებული პროდუქტების მიმართ. მათ, შესაძლოა, შეიძინონ არაბრენდირებული პროდუქტები, თუ კომპანიები მათ სხვა ღირებულებებს შესთავაზებენ. Y და X თაობების მსყიდველობითი გადაწყვეტილება, ძირითადად, ფასის უპირატესობაზე, შესყიდვის მოხერხებულობასა და პროდუქტის მარტივ ხელმისაწვდომობაზეა დაფუძნებული. თუმცა, შესწავლილი თაობების უპირატესობებში აღმოჩენილი თავისებურებები განსხვავდება პროდუქტის კატეგორიის მიხედვით. დადგინდა, რომ სასურსათო და სწრაფი მოხმარების პროდუქტებთან მიმართებით ეს განსხვავებები არსებითი არ არის მაშინ, როცა ტანსაცმლისა თუ თავის მოვლის პროდუქტებთან დაკავშირებით თაობების უპირატესობებს შორის მნიშვნელოვანი განსხვავებები გამოვლინდა (Harsh Sh, Srivastav P, 2023).

ვერნერ გეიზერის სტატიაში - „ინფლუენსერების მარკეტინგი Z თაობისთვის“, შესწავლილია ინფლუენსერების მარკეტინგის როლი და მნიშვნელობა Z თაობის წარმომადგენლებში. სტატია იკვლევს მახასიათებლებს, როგორცაა: ციფრული ტექნოლოგიების სრულად ფლობა, სოციალური მედია - პლატფორმების გამოყენება და დამოკიდებულებები დასახელებული პლატფორმების მიმართ. სტატიაში აქცენტი კეთდება Z თაობის იმ უნიკალური უპირატესობებისა და ქცევების გაგებაზე, რაც განასხვავებს მას სხვა თაობებისგან. ავტორი ხაზს უსვამს ავთენტურობისა და ურთიერთდამოკიდებულების მნიშვნელობას ინფლუენსერების მიერ შეთავაზებულ მასალაში (ე.წ. კონტენტი), რადგან თაობა Z აფასებს ნამდვილ, რეალურ კავშირებს ინფლუენსერებთან, რომლებიც შეესაბამება მათ ღირებულებებსა და ინტერესებს. კვლევამ გამოავლინა, რომ ტიკტოკზე ტრიალებს სათამაშო მასალა, ინსტაგრამზე იდება ინფლუენსე-

რების პოდაკასტები, იუთუბზე კი - ინფლუენსერების მიმოხილვები და ა.შ., რაც ხაზს უსვამს მრავალპლატფორმიანი კამპანიების გამოყენების უპირატესობას.

თაობა Z იქნება ინფლუენსერებისადმი ყველაზე ლოიალურად განწყობილი თაობა. ტიკტოკისთვის ვიდეომასალის ჩანერა და რედაქტირება გასართობ აქტივობად ითვლება. ეკონომიკური არასტაბილურობისა და ტექნოლოგიური კულტურის კომბინაციამ თაობა Z კრეატიულ და ამ ტიპის სამუშაოს შემსრულებელ თაობად აქცია. ამ თაობაში ბევრს სურს თავადაც იყოს ინფლუენსერი. თაობა Z განსხვავებულია როგორც ყიდვის შესახებ გადაწყვეტილების მიღების, ისე მამოტივირებელი ფაქტორებისა და გამოყენებული სოციალური პლატფორმების თვალსაზრისით (Geysler W, 2024).

სოციალური მედია-ინფლუენსერების პერსონალური ბრენდინგის შედეგად მიღებული პოზიტიური მარკეტინგული შედეგები შეისწავლა და შეაფასა ავტორების ჯგუფმა Chung-W. Ki, Leslie M., Chong S, Heejin L. ნაშრომში შესწავლილია ზეგავლენის კონკრეტული მექანიზმები, რომლებსაც სოციალური მედია - ინფლუენსერები იყენებენ, ასევე ის ფაქტორები, რომლებიც გავლენას ახდენს გამომწერებზე და ინვესს მათ მიჯაჭვულობასა თუ ემოციურ ბმას ინფლუენსერებზე. კვლევა სხვადასხვა მეთოდოლოგიის გამოყენებით განხორციელდა. მკვლევრებმა, ასევე, გამოავლინეს გამომწერებში მოთხოვნადი თემატიკა, კრიტერიუმები და ფაქტორები, რის გამოც ისინი ამა თუ იმ ინფლუენსერის გამომწერები ხდებიან. კვლევის შედეგად, ასევე, დადგინდა, რომ გამომწერებისთვის ინფორმაციულად ამომწურავი და სასარგებლო კონტენტის გარდა, მნიშვნელოვანია ინფლუენსერის პიროვნული მახასიათებლები, მათ შორის საუბრის სტილისტიკა, მანერა, ხმის ტემბრი, ენერგიულობა, ვიზუალური მხარე და ა.შ. დღეს ყველაზე აქტუალური და მოთხოვნადი თემები გამომწერებში არის: მოდა, სილამაზე/თავის მოვლის საშუალებები, ჯანმრთელობა, კვება და მოგზაურობა. (Chung-W. Ki, Leslie M., Chong S, Heejin L. 2020).

კვლევის მეთოდოლოგია

კვლევა, პირობითად, შეიძლება ორ ეტაპად დაიყოს. პირველ ეტაპზე ჩატარდა სამაგიდე კვლევა, რომლის ფარგლებშიც მოხდა თემატური ნაშრომების, ანგარიშების, დარგში არსებული კვლევების ანალიზი. შედეგად განისაზღვრა ინფლუენსერების მარკეტინგის მიდგომები და ინფლუენსერების სტრატეგიები. მეორე ეტაპზე კი ჩატარდა რაოდენობრივი კვლევა. გამოყენებულია მასობრივი გამოკითხვის ინსტრუმენტი ორი სხვადასხვა თაობის პოპულაციიდან გაკეთებულ ალბათურ ამონაკრებთან, რომლის საშუალებითაც განისაზღვრა Y და Z თაობათა უპირატესობები ინფლუენსერების მარკეტინგთან მიმართებით. კვლევის ფარგლებში მოხდა შემდეგი მიზნობრივი ჯგუფების გამოკითხვა: თაობა Y - ასაკობრივი ჯგუფი - დაბადებული 1981-1996 წლებში; თაობა Z - ასაკობრივი ჯგუფი - დაბადებული 1997-2012 წლებში. ეთიკის ნორმების გათვალისწინ-

ნებით, კვლევის ფარგლებში გამოკითხულ იქნა 15 წლის და უფროსი ასაკის მოსახლეობა (პოპულაცია - 1 392 801 ადამიანი, შერჩევის ზომა - 385 რესპონდენტი, სანდოობის დონე - 95%, ცდომილება - 5%).

შერჩევითი ერთობლიობის პარამეტრები ზუსტად ასახავდა გენერალურ ერთობლიობას. შერჩევის ტიპი - ალბათური შერჩევა, სტრატეგიული შერჩევის მეთოდი. გამოსაკითხი რესპონდენტების დაყოფა მოხდა სტრატეგიულად ასაკის მიხედვით და შემდგომ თითოეული სტრატეგიიდან რესპონდენტი შეირჩა შემთხვევითი შერჩევის წესით.

ცდომილებებისა და ხარვეზების თავიდან არიდების მიზნით, კვლევის შედეგების ვალიდურობისა და სანდოობის უზრუნველსაყოფად, ჩატარდა საპილოტე კვლევა. კითხვარის ტესტირება მოხდა რესპონდენტთა მცირე ჯგუფზე, სხვადასხვა დემოგრაფიული პროფილის ადამიანებზე. შედეგად, შემოწმდა კითხვარისა და კითხვების გამართულობა, შინაარსის აღქმადობა, კითხვარში კითხვების რაოდენობის ადეკვატურობა და ა.შ. გამოკითხვის მეთოდი - ონლაინ ანკეტირება, გამოყენებული ელ. პლატფორმა - QuestionPro. კითხვარი გავრცელდა სოციალური ქსელებისა და ელ. ფოსტის გამოყენებით. უშუალოდ პერსონალურ ელ. ფოსტაზე კითხვარი დაეგზავნა 1620 ადამიანს, გამოპასუხების მაჩვენებელი - 34%. გამოკითხვა მიმდინარეობდა 2024 წლის თებერვალ-მარტის თვეში.

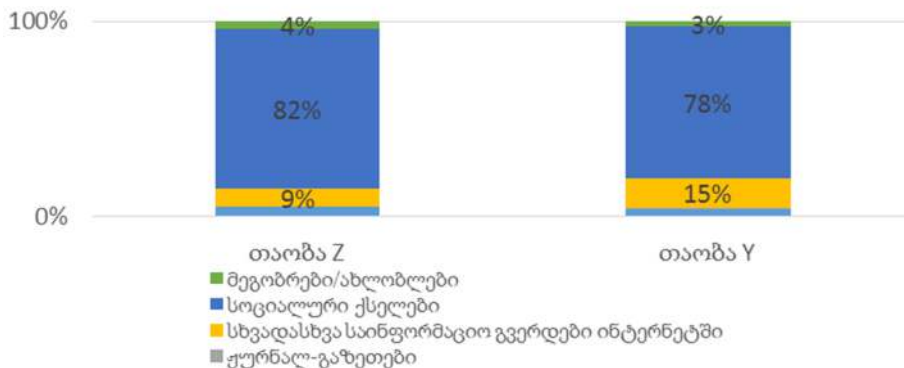
გამოკითხვის შედეგად შეგროვებული მონაცემები გაიწმინდა და მომზადდა IBM SPSS პროგრამისთვის განკუთვნილი ბაზა. მონაცემების წმენდისას შემოწმდა გამოტოვებული მონაცემები (missing data) და თითოეულ შემთხვევას მიენიჭა შესაბამისი გამოტოვების კოდი გამოტოვების მიზეზის გასარჩევად. შემოწმდა ცვლადებს შორის ლოგიკური კავშირი და საბოლოოდ მთლიანი ბაზის გამართულობა. კითხვარის სანდოობის შესამოწმებლად გამოყენებულია შინაგანი სანდოობის საზომი კრონბახის ალფა. სკალის შინაგანი სანდოობის მაჩვენებელი $\alpha = 0,990$. ეს მონაცემი კონკრეტული სკალის მაღალ შინაგან შეთანხმებულობაზე მიუთითებს.

კვლევის შედეგები

კვლევამ გამოავლინა, რომ ყოველდღიურ ცხოვრებაში შესწავლილი თაობების (Z და Y) უმრავლესობა ინფორმაციას მიმდინარე მოვლენების შესახებ სოციალური ქსელების საშუალებით იღებს. თაობა Z-ის წარმომადგენლების 82%-თვის და თაობა Y-ის წარმომადგენლების 78%-თვის სიახლეების გასაცნობად მთავარ საინფორმაციო წყაროს სოციალური ქსელები წარმოადგენს.

სიახლეების მიღების წყაროები

დიაგრამა 1.

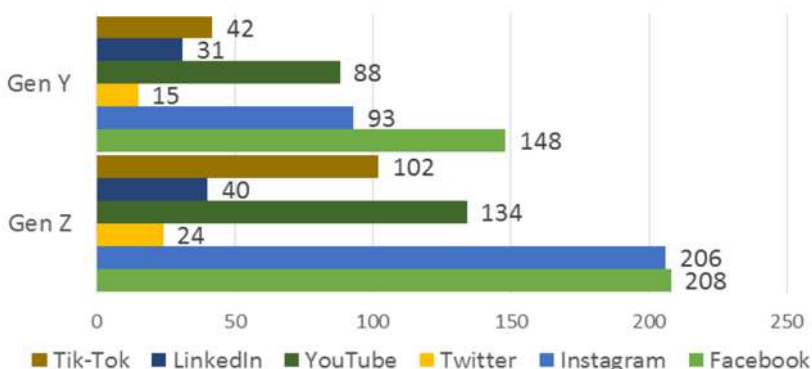

წყარო: დიაგრამა შედგენილია ავტოხების მიერ

ორივე შერჩევით ერთობლიობაში უპირატესია ფეისბუქი, თუმცა თაობა Z თითქმის იმავე სიხშირით იყენებს ინსტაგრამსაც. მიუხედავად ამისა, შესწავლილ თაობებში ინსტაგრამის გამოყენება ბევრად ჩამოუვარდება პირველ ადგილზე დასახელებულ ფეისბუქის ქსელს. მოცემულ კითხვაში რესპონდენტებს შეეძლოთ სამი პასუხის მონიშვნა. პირველ ადგილზე ყველაზე მეტჯერ ფეისბუქი დასახელდა.

ყველაზე ხშირად გამოყენებული სოციალური ქსელები

დიაგრამა 2.

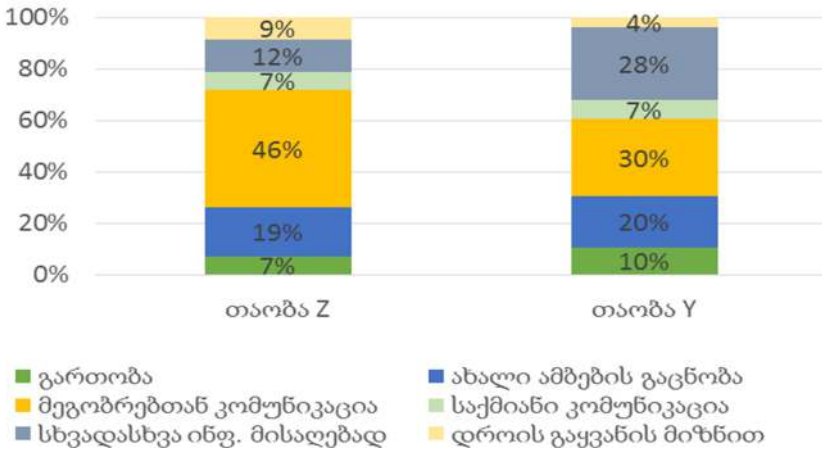

წყარო: დიაგრამა შედგენილია ავტოხების მიერ

გამოკითხულთა უმრავლესობა ორივე თაობიდან სოციალურ არხებს მეგობრებთან კომუნიკაციისთვის იყენებს. თითქმის თანაბარია ფეისბუქის გამოყენება Y და Z თაობაში ახალი ამბების გაცნობის მიზნით.

ფეისბუქის გამოყენების მთავარი მიზანი

დიაგრამა 3.

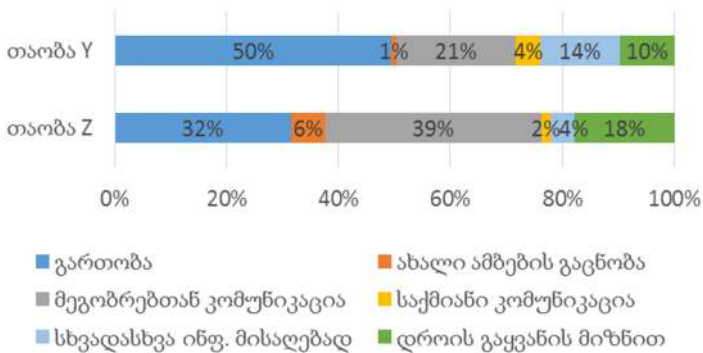

წყარო: დიაგრამა შედგენილია ავტოჩების მიერ

ორივე თაობის წარმომადგენლები ინსტაგრამს, უმეტესად, გართობისა და მეგობრებთან კომუნიკაციის საშუალებად განიხილავენ. თუმცა, თაობა Z დასახელებულ ქსელს, ძირითადად, მეგობრებთან კომუნიკაციისთვის იყენებს, თაობა Y კი - გართობის მიზნით.

ინსტაგრამის გამოყენების მთავარი მიზანი

დიაგრამა 4.

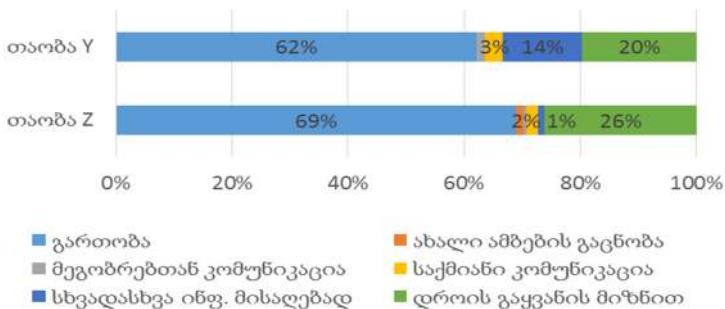

წყარო: დიაგრამა შედგენილია ავტოჩების მიერ

გართობისა და სხვადასხვა ინფორმაციის მიღების მიზნით ორივე ჯგუფი კიდევ ერთ სოციალურ ქსელს - YouTube-ს იყენებს, ხოლო ჩინურ სოციალურ ქსელს - Tik-Tok-ს, გართობისა და დროის გაყვანის მიზნით.

ტიკტოკის გამოყენების მთავარი მიზანი

დიაგრამა 5.

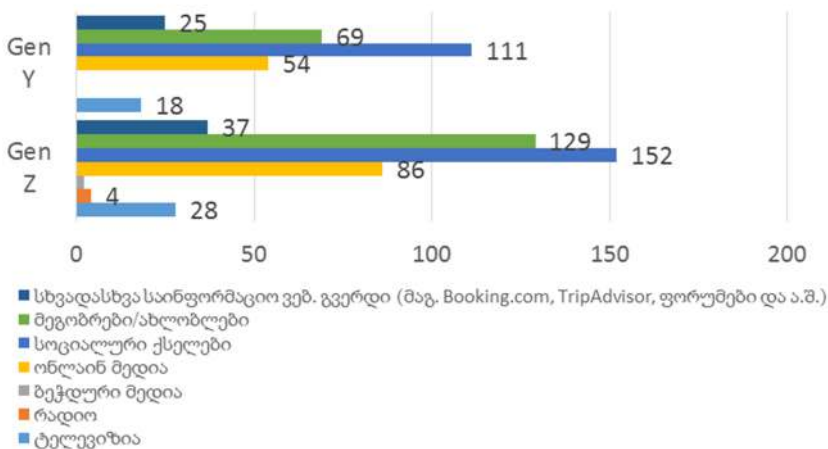

წყარო: დიაგნოზა შედგენილია ავტოჩების მიეჩ

კითხვაზე, თუ რომელი წყაროდან იღებენ ინფორმაციას ამა თუ იმ პროდუქტისა თუ სერვისის შესახებ, რესპონდენტებს სამი პასუხის დაფიქსირება შეეძლოთ. ორივე ჯგუფში ყველაზე ბევრჯერ დასახელდა: სოციალური ქსელები, მეგობრები/ახლობლები და მესამე პოზიციაზე - ონლაინ მედია.

პროდუქტის/მომსახურების შესახებ ინფორმაციის მიღების ძირითადი წყაროები

დიაგრამა 5.

წყარო: დიაგნოზა შედგენილია ავტოჩების მიეჩ

კვლევამ გამოავლინა, რომ თაობა Z-ისათვის ყველაზე მნიშვნელოვანი ფაქტორი პროდუქტის/მომსახურების შექმნისას არის ფასი (79%), სხვა მომხმარებლების შეფასებები (68%), მეგობრების/ახლობლების რჩევა (65%) და პროდუქტის მრავალფეროვანი არჩევანი (63%). მეტ-ნაკლებად მნიშვნელოვანია რეკლამა (55%) და ბრენდი (45%). გამოკითხულთა 47% თვლის, რომ ინფლუენსერების/ცნობილი ადამიანების შეფასებები არ არის მნიშვნელოვანი ფაქტორი პროდუქტის შექმნისას. თაობა Y-ის წარმომადგენლებში აღნიშნული მაჩვენებელი კიდევ უფრო მაღალია და 58%-ს შეადგენს.

ფაქტორები, რომელზე დაყრდნობითაც აკეთებს რესპონდენტი არჩევანს პროდუქტის/მომსახურების შექმნისას

ცხრილი 1.

	თაობა Z			თაობა Y		
	მნიშვნელოვანი	მეტ-ნაკლებად მნიშვნელოვანი	არ არის მნიშვნელოვანი	მნიშვნელოვანი	მეტ-ნაკლებად მნიშვნელოვანი	არ არის მნიშვნელოვანი
მრავალფეროვანი არჩევანი	63%	34%	3%	54%	38%	8%
რეკლამა	29%	55%	16%	13%	60%	27%
სხვა მომხმარებლების შეფასებები	68%	27%	5%	69%	24%	7%
ინფლუენსერების/ცნობილი ადამიანების შეფასებები	9%	44%	47%	9%	33%	58%
მეგობრების/ახლობლების რჩევა, რეკომენდაცია	65%	31%	4%	63%	34%	4%
ფასი	79%	20%	1%	81%	18%	1%
ბრენდი	44%	45%	11%	50%	40%	10%

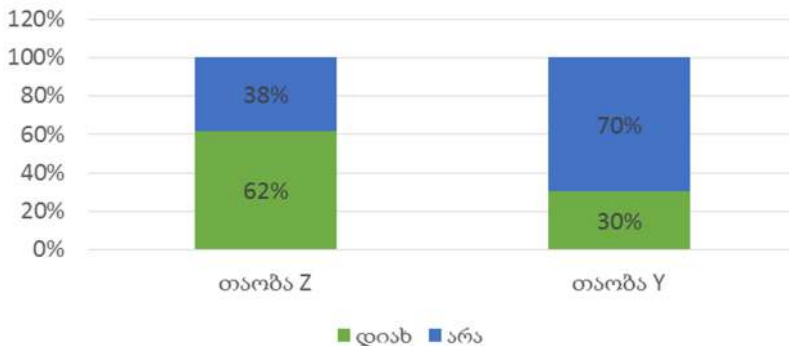
წყარო: ცხრილი შედგენილია ავტოხების მიეჩ

კვლევამ გამოავლინა, რომ თაობა Z უფრო მეტ ინტერესს ავლენს ინფლუენსერების მიმართ, გამოკითხულთა 62% არის სხვადასხვა ინფლუენსერის გამომწერი და თვალს ადევნებს მის აქტივობას სხვადასხვა სოციალურ ქსელში.

თაობა Y-ის წარმომადგენლებში კი შედარებით ნაკლებია ინტერესი ინფლუენსერების მიმართ. გამოკითხულთა მხოლოდ 30%-მა განაცხადა, რომ ამა თუ იმ ინფლუენსერის გამომწერია. ტესტი აჩვენებს, რომ სტატისტიკურად მნიშვნელოვანი განსხვავება არსებობს Y და Z თაობების უპირატესობებს შორის ინფლუენსერების მიმართ ინტერესის მხრივ ($z=5.813$, raw difference 32%).

ხართ თუ არა რომელიმე ინფლუენსერის გამომწერი?

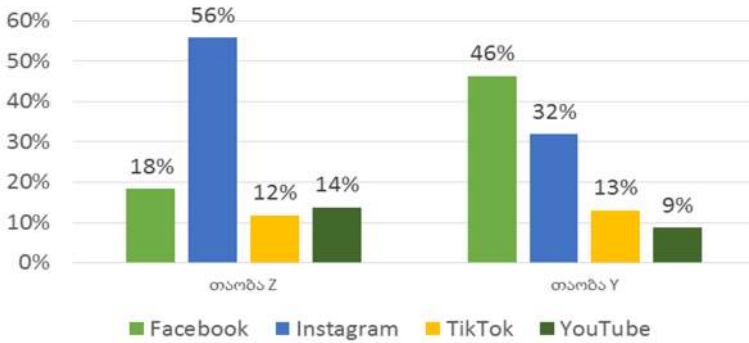
დიაგრამა 6.

წყახო: დიაგრამა შედგენილია ავტოხების მიხედვით

თაობა Z-ში ინფლუენსერების მიმართ მომეტებული ინტერესი შეიძლება გამოწვეული იყოს რამდენიმე ფაქტორით. თაობა Z-თვის, როგორც ციფრული თაობისთვის, სოციალური მედია და ციფრული კომუნიკაცია ყოველდღიური ცხოვრების განუყოფელი ნაწილია, რითაც შეიძლება აიხსნას ინფლუენსერების მიმართ მათი მომეტებული ყურადღება. თაობა Z-ის წარმომადგენლების 56% გამომწერილი ინფლუენსერების პოსტებს თვალს ადევნებს ინსტაგრამზე, ხოლო თაობა Y-ის წარმომადგენლების უმრავლესობა (46%) - ფეისბუქზე. ინფლუენსერების პოსტების გაცნობის მიზნით სოციალური მედია-პლატფორმების შერჩევის მხრივაც Y და Z თაობების უპირატესობებს შორის სტატისტიკურად მნიშვნელოვანი განსხვავება გამოვლინდა (ფეისბუქი: $z=4.141$, raw difference 28%, ინსტაგრამი: $z=3.473$, raw difference 24%) მიღებული შედეგი იმაზე მეტყველებს, რომ ინსტაგრამი სწორედ ის პლატფორმაა, რომელზეც უნდა გააქტიურდნენ ინფლუენსერები, რადგან მათი სამიზნე აუდიტორია ამ პლატფორმას იყენებს ინფლუენსერებთან კომუნიკაციისთვის.

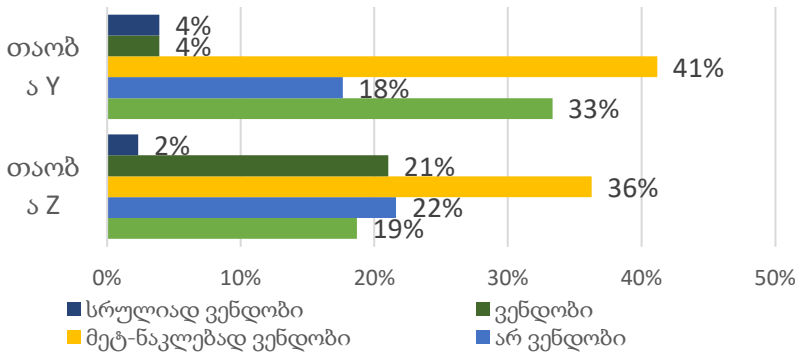
რომელ სოციალურ ქსელებში ადევნებთ თვალს ინფლუენსერების პოსტებს/ვლოგებს?
დიაგრამა 7.

წყახო: დიაგრამა შედგენილია ავტოხების მიეხ

თაობა Y-ის წარმომადგენლები უფრო მეტად სკეპტიკურად არიან განწყობილი ინფლუენსერების რეკომენდაციების მიმართ, ვიდრე თაობა Z-ის წარმომადგენლები. კვლევის შედეგებმა აჩვენა, რომ თაობა Z-ისაგან განსხვავებით, რომლის წარმომადგენლების 21% ენდობა ინფლუენსერებისა თუ ცნობილი ადამიანების რჩევას ამა თუ იმ პროდუქტთან მიმართებით, თაობა Y-ის წარმომადგენლების მხოლოდ 4% ენდობა ინფლუენსერების რეკომენდაციებს, ხოლო 33% საერთოდ არ ენდობა. ტესტის შედეგად, პროდუქტის შესახებ ინფლუენსერების მიერ გავრცელებული ინფორმაციისადმი ნდობის მხრივაც Y და Z თაობების უპირატესობებს შორის კვლავ სტატისტიკურად მნიშვნელოვანი განსხვავება გამოვლინდა ($z=3.578$, raw difference 15%)

რამდენად ენდობით ინფლუენსერებს პროდუქტის შესახებ ინფორმაციის მიღებისას?
დიაგრამა 8.

წყახო: დიაგრამა შედგენილია ავტოხების მიეხ

კითხვა შეფასდა ლიკერტის 5-ბალიან სკალაზე, სადაც პასუხია: 1=სრულიად არ ვენდობი; 2=არ ვენდობი; 3=მეტ-ნაკლებად ვენდობი 4=ვენდობი; 5=სრულიად ვენდობი.

ნდობა საკომუნიკაციო არხების მიმართ პროდუქტის/მომსახურების შესახებ ცხრილი 2.

	N	AVE	DEV
ინფლუენსერები/ცნობილი ადამიანები	380	2,520	1,098
სხვადასხვა საინფორმაციო ვებგვერდი	380	2,881	1,055
მეგობრები/ახლობლები	380	4,029	0,888

წყარო: ცხილი შეფენილია ავტოხების მიეხ

ნდობის დონეებს შორის სხვაობა ხაზს უსვამს თაობათა უპირატესობებს შორის განსხვავებას ინფლუენსერების მარკეტინგის მიმართ. თაობა Z უფრო მეტ ღიაობას ავლენს ინფლუენსერების რჩევების მიმართ, განიხილავს მათ, როგორც ინფორმაციის და რეკომენდაციების სანდო წყაროებს. ამის საპირისპიროდ, თაობა Y, მიუხედავად იმისა, რომ თავადაც არის ინფლუენსერების გამომწერი, აშკარად არ ენდობა ინფლუენსერების რეკომენდაციებს.

კვლევის ფარგლებში, 9 ინფლუენსერიდან, რესპონდენტებმა დაასახელეს Top 3 ინფლუენსერი, რომელსაც ყველაზე ხშირად ადევნებენ თვალს.

მათგან მხოლოდ ერთია ლიდერი, რადგან დასახელებული ინფლუენსერების ჩამონათვალში ყველაზე დიდი წილი მასზე მოდის. სხვა მხრივ, სტატისტიკურად მნიშვნელოვანი სხვაობა თაობებს შორის არ გამოვლინდა და აღმოჩნდა, რომ დასახელებული ინფლუენსერები თანაბრად პოპულარულია.

კვლევამ აჩვენა, რომ გამომწერებისთვის, შეთავაზებული მასალის მიხედვით, შერჩევით ერთობლიობაში უმეტესად მოთხოვნადია შემეცნებითი კონტენტი, სილამაზის/თავის მოვლის და სამოგზაურო თემატიკა.

დასკვნები და რეკომენდაციები

კვლევის შედეგად რამდენიმე ძირითადი მიგნება გამოიკვეთა, რაც ყურადსაღებია ციფრული მარკეტინგის სპეციალისტებისათვის მარკეტინგის განვითარებად ლანდშაფტში მარტივი ნავიგაციისთვის.

კვლევამ გამოავლინა, რომ სტატისტიკურად მნიშვნელოვანი განსხვავება არსებობს ინფლუენსერების მარკეტინგის მიმართ Z და Y თაობების უპირატესობებსა და ჩართულობის დონეებს შორის (z=5.813, raw difference 32%). Y თაო-

ბისგან განსხვავებით, თაობა Z უფრო მეტ ინტერესს, მიმღებლობასა და ჩართულობას ავლენს ინფლუენსერების მიმართ, განსაკუთრებით, ინსტაგრამზე მაშინ, როდესაც თაობა Y, ძირითადად, ფეისბუქს იყენებს იმავე მიზნით. (ფეისბუქი: $z=4.141$, raw difference 28%, ინსტაგრამი: $z=3.473$, raw difference 24%).

გარდა ამისა, კვლევის შედეგები ნდობის განსხვავებულ დონეს ავლენს პროდუქტის შესახებ ინფლუენსერების მიერ გავრცელებული ინფორმაციის მიმართ ორი თაობის კოჰორტაში. განსხვავება ამ შემთხვევაშიც სტატისტიკურად მნიშვნელოვანია. Z თაობა ნდობის უფრო მაღალ დონეს ავლენს პროდუქტის შესახებ ინფლუენსერების მიერ გავრცელებული ინფორმაციის მიმართ, ვიდრე თაობა Y ($z=3.578$, raw difference 15%), რაც ხაზს უსვამს ავთენტურობისა და გამჭვირვალობის მნიშვნელობას ინფლუენსერებში.

კვლევა ცხადყოფს ინფლუენსერების მარკეტინგის როლს მომხმარებელთა ქცევისა და აღქმის ფორმირებაში Y და Z თაობაში. Z თაობისთვის ინფლუენსერების მარკეტინგი წარმოადგენს მნიშვნელოვან ფაქტორს, რომელიც გავლენას ახდენს მათი შესყიდვის გადაწყვეტილებებზე.

გამომდინარე იქიდან, რომ Y და Z თაობების უპირატესობებს შორის განსხვავებები, ზოგადად, ინფლუენსერების მარკეტინგის მიმართ სტატისტიკურად მნიშვნელოვანია, სასურველი იქნება, თუ კვლევის მიგნებებს პრაქტიკული გამოყენება ექნება, ანუ თითოეული თაობისთვის განსხვავებული საკომუნიკაციო სტრატეგია უნდა შემუშავდეს და თითოეულ სამიზნე ჯგუფზე წვდომისათვის განსხვავებული არხები უნდა იყოს გამოყენებული.

კვლევის შედეგებზე დაყრდნობით, ორგანიზაციებისთვის, მარკეტერებისა და ინფლუენსერებისთვის მიღებული იქნა რეკომენდაციები:

პლატფორმის შერჩევა: ინფლუენსერების მარკეტინგული კამპანიები შესაბამისობაში უნდა მოვიდეს თითოეული თაობის სასურველ სოციალური მედიის პლატფორმასთან. Z თაობისთვის პრიორიტეტი უნდა მიენიჭოს ინსტაგრამსა და ტიკტოკს, რადგან ამ თაობის წარმომადგენლები სწორედ ამ პლატფორმებზე ეცნობიან ინფლუენსერების მიერ შეთავაზებულ კონტენტს. Y თაობისთვის კი პრიორიტეტი უნდა მიენიჭოს ფეისბუქს. ინფლუენსერებთან უფრო ფართო წვდომისთვის, ასევე, რეკომენდებულია ისეთი განვითარებადი პლატფორმების გამოყენებაც, როგორცაა იუთუბი (YouTube).

გულწრფელობა და გამჭვირვალობა: შეთავაზებული კონტენტი უნდა შესაბამებოდეს სამიზნე აუდიტორიის ფასეულობებსა და მისწრაფებებს. სარეკლამო აქტივობა, რომლის გულწრფელობაშიც გამომწერებს ეჭვი ეპარებათ, ვერ იქნება ეფექტური. მხოლოდ აღნიშნულის მეშვეობით შეიძლება სამიზნე აუდიტორიის მხრიდან ნდობის მოპოვება, რაც ინფლუენსერებისა და პლატფორმების მიმართ გამომწერების ხანგრძლივ და მყარ ლოიალურობას უზრუნველყოფს.

ინფლუენსერის შერჩევა: ინფლუენსერები უნდა შეირჩეს ფრთხილად, ყურადღება უნდა გამახვილდეს არამარტო გამომწერების რაოდენობაზე, არამედ

ინფლუენსერების მიერ შეთავაზებული კონტენტის შინაარსზეც. პრიორიტეტი უნდა მიენიჭოს ისეთ ინფლუენსერს, რომელიც შემეცნებით კონტენტს სთავაზობს გამომწერებს კონკრეტული თემატიკით, რაც მასში, როგორც Y, ასევე, Z თაობის, უფრო მაღალ ჩართულობას უზრუნველყოფს.

ლიტერატურა:

References:

- Biaudet S. (2017). Influencer Marketing as a Marketing Tool - The process of creating an Influencer Marketing Campaign on Instagram
- Campbell C. Farrell J. (2020). More than meets the eye: The functional components underlying influencer marketing
- Chen J. (2020) What is influencer marketing: How to develop your strategy
- Chung-W. Ki, Leslie M., Chong S, Heejin L. (2020) Influencer marketing: Social media influencers
- Chopra A. Avhad V. Jaju S. (2020). Influencer Marketing: An Exploratory Study to Identify Antecedents of Consumer Behavior of Millennial
- Hughes C. Swaminathan V. Brooks G. (2019). Driving Brand Engagement Through Online Social Influencers: An Empirical Investigation of Sponsored Blogging Campaigns
- Influencer Marketing Hub (2021) The State of Influencer Marketing 2021: Benchmark Report
- Geysler W. (2024) Changing the Game: Influencer Marketing for Generation Z
- KÁDEKOVÁ Z. HOLIENČINOVÁ M. (2018). Influencer marketing as a modern phenomenon creating a new frontier of virtual opportunities
- Keenan M. (2021) Libert K. (2019) The Power and Impact of Influencer Marketing
- Nielsen Company (2022) Getting closer: Influencers help brands build more personal consumer connections
- Nielsen Company (2020) Nielsen influencer brand effect
- Pauliene R. Sedneva K. (2019) The Influence of Recommendations in social media on Purchase Intentions of Generations Y and Z
- Rodríguez C. D. V. (2021) The TikTok effect - A case study on emotional marketing through social media
- Sharma H., Srivastav P.(2023) Purchase Preference of Generation Z: A Comparison with Gen Y and Gen X

Generation Y and Z Preferences Regarding Influencer Marketing

Teona Tavdishvili

Doctoral student
University of Georgia
Teonatavdishvili1@gmail.com

Ekaterine Maglakelidze

Associate Professor
University of Georgia
ek.maglakelidze@ug.edu.ge

Doi.org/10.52340/eab.2024.16.02.08

This study examines generational differences in influencer marketing preferences, particularly focusing on how Generations Y (Millennials) and Z evaluate information sources and types offered by influencers. Additionally, it assesses the target groups' ratings and perceptions of Georgian influencers.

Influencer marketing has become a prominent tool in the digital marketing landscape, leveraging the reach of social media personalities to connect brands with consumers. This approach offers brands a unique opportunity to target specific audiences and promote products through trusted influencers. However, the effectiveness of influencer marketing strategies can vary significantly across generational groups, particularly between Millennials (Generation Y) and Generation Z. This study investigates these generational differences in influencer marketing preferences.

The purpose of the research was to investigate the preferences of Millennials (Generations Y) and Generation Z regarding influencer-generated content. Based on the research objective, the following research questions guided the study:

- Do generational differences exist in how Millennials (Generation Y) and Generation Z perceive and engage with influencer marketing?*
- To what extent does influencer marketing influence the consumer behavior and brand perceptions of Generations Y and Z?*
- Who are the most highly rated and viewed influencers among the target audiences (Generations Y and Z)?*

This study hypothesized that Millennials (Generation Y) and Generation Z exhibit distinct preferences in relation to influencer marketing, and these differences are statistically significant. To achieve the research objectives, a two-stage research methodology was employed. The first stage involved a comprehensive desk research analysis of existing academic literature, thematic papers, and industry reports on influencer marketing approaches and strategies. This initial phase provided a strong foundation for understanding current trends and best practices in the field. The second stage utilized a quantitative research design, specifically a survey, to gather data from the target populations. Sample size - 385 respondents, Confidence level - 95%, Error - 5%. Type of sampling - probability sampling, stratified sampling method.

The study revealed that Generation Z exhibits significantly greater interest and engagement with influencers compared to Millennials (Generation Y). Furthermore, a substantial proportion of Gen Z respondents reported relying on and trusting influencer recommendations for products/services.

The study revealed that there are statistically significant differences between the preferences and engagement levels of influencer marketing between Generation Z and Millennials (Generation Y) ($z=5.813$, raw difference 32%). Generation Z shows more interest, acceptance and engagement with influencers, especially on Instagram, in contrast to Generation Y, who mostly uses Facebook for the same purpose (Facebook: $z = 4.141$, raw difference 28%, Instagram: $z=3.473$, raw difference 24%). Furthermore, the findings highlight different levels of trust in influencers across the two generational cohorts. Differences in this case are also statistically significant. Generation Z shows a higher level of trust, while generation Y is less dependent on the recommendations of influencers about product ($z=3.578$, raw difference 15%), This finding underscores the critical role of authenticity and transparency for influencers, particularly when targeting Gen Z audiences.

Social media emerged as the primary source of current events for both Generation Z (82%) and Generation Y (78%). Furthermore, a significant portion of respondents from both generations utilize social media platforms for communication with friends and news consumption, with Facebook being nearly equally popular for news across both groups. Interestingly, the study also revealed that content focused on cognitive topics, beauty/self-care, and travel garnered the most interest among a specific sub-section of the surveyed population. Research has shown that in terms of content offered to subscribers, cognitive content, beauty/self care, and travel topics are most in demand among a select group.

In conclusion, this study revealed significant generational differences in influencer marketing preferences between Millennials (Generation Y) and Generation Z. Notably, Gen Z demonstrates a higher level of engagement with influencers, particularly on Instagram, and places greater trust in their recommendations compared to Gen Y. Social media remains the dominant source of information and communication for both generations. These findings highlight the importance of developing targeted influencer marketing strategies that cater to the unique preferences and content consumption habits of Millennials (Generation Y) and Generation Z. By leveraging the power of social media platforms and prioritizing authenticity and transparency in influencer partnerships, companies can effectively reach these valuable consumer segments.

Keywords: Influencer marketing, Generation Y, Generation Z, consumer preferences, marketing strategies.

JEL Codes: D91, M30, M31,

ჩვენ იუბილარები ANNIVERSARIES

პროფესორი გიორგი მალაშხია - 90

*„ქეშმახიტების მივლეე ნათებას, სანთლით დავეძებ, ფიქვებში ვხედავ...“
გიორგი მალაშხია*

გიორგი მალაშხია, ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორი, საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის პროფესორი, საქართველოს სახელმწიფო პრემიის ლაურეატი, მრავალი დარგობრივი სამეცნიერო აკადემიის ნამდვილი წევრი, არაერთი ქართული და უცხოური სამეცნიერო საზოგადოების წევრი, მსოფლიო მასშტაბის აღიარებული მეცნიერი და ღვაწლმოსილი პედაგოგი - დღეს 90 წლისაა.

ბატონი გია ნახევარ საუკუნეზე მეტი მოღვაწეობდა საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ეკონომიკის, სოციალური და რეგიონული პრობლემების სამეცნიერო-კვლევით ინსტიტუტში, ფინანსების სამეცნიერო-კვლევით ინსტიტუტში, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტში და სხვა უმაღლეს სასწავლებელში. მისი ხელმძღვანელობითა და ზრუნვით აღიზარდა უმაღლესი კვალიფიკაციის ეკონომისტთა არაერთი თაობა.

გიორგი მალაშხია დღეს 300-მდე მეცნიერული და პუბლიცისტური ნაშრომის ავტორია, ისინი გამოქვეყნებულია ქართულ, გერმანულ, ინგლისურ, რუსულ და სხვა ენებზე. მონაწილეობა აქვს მიღებული მრავალ საერთაშორისო მეცნიერულ ფორუმში, სადაც ღირსეულად წარმოადგენდა ჩვენს ქვეყანას. ბატონი გიორგი მიწვეულია მრავალი ქართული და საერთაშორისო ჟურნალის სარედაქციო კოლეგიაში, რამდენიმე ათეული სადოქტორო ნაშრომი იქნა მომზადებული მისი ხელმძღვანელობითა და ძალისხმევით.

გია მალაშხიას უმნიშვნელოვანესი წვლილი აქვს შეტანილი ეკონომიკური მეცნიერების განვითარებაში, საქართველოს ეკონომიკური და სოციალური განვითარების პრობლემების მეცნიერულ კვლევაში. მისი ნაშრომებით ხელმძღვანელობენ არა მხოლოდ ქართული, არამედ უცხოური საგანმანათლებლო პროგრამების შექმნისა და სადისერტაციო ნაშრომების მომზადებისას.

გიორგი მალაშხია არის ის აღიარებული მეცნიერი, რომლის იდეები, მაგალითად, ეკონომიკის ადამიანურობის პრობლემა, საერთაშორისო მეცნიერული დისკუსიის საგანს წარმოადგენს, ხოლო მისი ნაშრომები ხასიათდება მოვ-

ლენებისა და პროცესების ორიგინალური და ღრმა წვდომით, მხოლოდ მისთვის დამახასიათებელი ახლებური ხედვით. სამეცნიერო საზოგადოებაში უდიდესი აღიარებით სარგებლობს მისი ნაშრომები: „დიდი ილია“, „მეტა-ეკონომიკა - ეკონომიკის ფილოსოფია“, „საქართველოს ეკონომიკა, საუკუნოვანი პანორამის შტრიხები“, „სოფელი და კაცობრიობა“, „მოგების მეტათეორია“, „სოციალური ენერჯია, სიმდიდრე, კეთილდღეობა“, „ზომიერი ადამიანი“, „ეკონომიკურ-ფილოსოფიური ესეები“, „კაპიტალიზმისა და კომუნიზმის შუქჩრდილები“ და მრავალი სხვა.

ბატონი გიორგი მალაშხია კვლავაც დგას ქართული მეცნიერების, ჰუმანურობისა და ანთროპოცენტრული ფილოსოფიის განვითარების წინა ხაზზე. ამავდარ მეცნიერსა და მოაზროვნეში ჰარმონიულად ერწყმის ჭაბუკთა შემართება, თითქმის საუკუნოვან სიბრძნეს!

ვუსურვოთ ღირსებით დამშვენებულ მამულიშვილს, პატრიოტსა და საზოგადო მოღვაწეს, ბატონ გიორგი მალაშხიას, ჯანმრთელობა, დღეგრძელობა, მზეგრძელობა, კიდევ მრავალი ბრწყინვალე ნაშრომის შესაქმნელად!

პაატა კოლუაშვილი, აკადემიკოსი

პროფესორი გივი ქანუყვადე - 100

ღვანლმოსილი ადამიანის გახსენება

ძნელია ილაპარაკო წარსულში ისეთ ადამიანზე, პედაგოგზე, მეცნიერზე, პიროვნებაზე, მოქალაქეზე, როგორც იყო ბატონი გივი ქანუყვადე. მისი დიდ-სულოვნება, მომთხოვნელობა, სისპეტაკე და თავშეკავებულობა ინვევდა დიდ პატივისცემასა და მოკრძალებას.

ნათელ გზაზე მტკიცედ მავალი, შრომით დამძიმებული და მიზანდასახუ-ლი ბატონი გივი ღირსეულად და გამორჩეულად ატარებდა ღმერთის მიერ ბო-ძებულ ადამიანურ თვისებებს. მასში იგრძნობოდა პედაგოგისა და მეცნიერის შინაგანი ბუნება და დიდი მადლიერებით გაჯერებული სპეტაკი სული.

თუ გადახედავთ მის მიერ განვლილ ცხოვრების გზას მიხვდებით, რომ არასოდეს არ უნდა შეჩერდეთ, უნდა გარისკოთ, იბრძოლოთ სიკეთისა და წინ-სვლისათვის. წუთისოფელს ბოლომდე რომ კაცად შერჩე ესეც დიდი გმირობა ყოფილა.

აღსანიშნავია მისი მიზანსწრაფულობა და ახლის ძიების სურვილი, მისი ანგარიშგასაწივე რჩევები: - როგორ შეიძლება მიაღწიო დიდ წარმატებას და რაც მთავარია, აღიარო სად შეგეშალა და შემდგომ, ეძიო შეცდომის გამოსწო-რების გზები, რაზეც თავის გამოცდილებას გვიზიარებდა.

მე ბედნიერი ვარ იმით, რომ ბატონი გივი იყო ჩემი საყვარელი და სანიმუ-შო ლექტორი. მახსოვს, მას მოწინებით ვხვდებოდით არა მარტო უნივერსი-ტეტში, არამედ უნივერსიტეტის გარეთაც. მის ლექციებზე ხომ ბუზის გაფრენას გაიგონებდი, იგი, საოცარი გადმოცემის მანერით, დინჯად, დამაჯერებლად, თანმიმდევრულად და საინტერესოდ კითხულობდა ლექციების კურსს ეკონო-მიკურ მოძღვრებათა ისტორიაში. ვერავინ ბედავდა მეცადინეობაზე მოუშა-დებლად მოსვლას და თუ, რომელიმე ჩვენგანი რაიმე საკითხს ვერ გაიგებდა, თითოეულს სამსჯელოდ გახდიდა, ახლიდან გვიხსნიდა მანამ, სანამ ყვე-ლასათვის გასაგები არ გახდებოდა.

ვამაყობ, რომ წლების განმავლობაში, ბატონ გივისთან ერთად ვმუშაობდი კათედრაზე. მას შეეძლო გვერდში დადგომოდა ადამიანს საქმეშიც, ჭირშიც და ლხინშიც. მისაბაძი იყო მისი საოცარი უნარი ყვარებოდა ყველა – სტუდენ-ტი თუ თანამშრომელი. ენერგიას არ ზოგავდა კათედრის, ფაკულტეტის და სა-ერთოდ უნივერსიტეტისათვის იგი თავდაუზოგავად იხარჯებოდა. უდიდეს პე-დაგოგიურ და საზოგადოებრივ საქმიანობასთან ერთად ეწეოდა სამეცნიერო--კვლევით მუშაობას, რისი დასტურიცაა მის მიერ, სქელტანიან წიგნებად გამო-ცემული ნაშრომები, სადაც მალალ მეცნიერულ დონეზეა დაყენებული და გა-დანყვეტილი საკმაოდ რთული პრობლემები.

არ შეიძლება არ აღინიშნოს მისი დიდებული ოჯახის შესახებ.

ბატონი გივისა და ქალბატონი ეთერის ოჯახური ურთიერთობა იყო დიდი სუფთა სარკე, სადაც შეიძლებოდა ჩაეხედა ყველა მსურველს და შეგეძლო გესწავლა, თუ როგორ მიიღო განათლება, შექმნა სანიმუშო ოჯახი, როგორ განვითარდე და ჩამოყალიბდე საზოგადოებისათვის სასურველ პიროვნებად. თავის შვილებსა და შვილიშვილებს შრომისმოყვარეობას, თავმდაბლობას, ადამიანთა სიყვარულსა და გვერდში დგომას უნერგავდა. ბატონი გივი იყო ოჯახში მომთხოვნი, მკაცრი, მაგრამ მოყვარული მამა.

ბატონი გივის ქალიშვილი, ქალბატონი ლუიზა გაჰყვა მამის კვალს და ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში კითხულობს ლექციების კურსს ეკონომიკურ მოძღვრებათა ისტორიაში, მეორე ქალიშვილი, ქალბატონი ქეთევანი - ექიმია და ხალხის ჯანმრთელობის დაცვას ემსახურება. შვილიშვილები ნინო და ეკა ედიშერაშვილები ეკონომისტები არიან, ჯაბა ჩხარტიშვილი კი უკვე ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორია. გივი ჩხარტიშვილმა - კი ინგლისში მიიღო უმაღლესი განათლება და ამჟამად წარმატებული სპეციალისტია. იგი ბაბუის სახელს ატარებს და ღირსეულად ართმევს თავს ამ პასუხისმგებლობას. შვილთაშვილები: ბარბარე აბრამიშვილი ფსიქოლოგი, ხოლო ლევან აბრამიშვილი და ლიზი ბუხაიძე ჯერჯერობით წარჩინებული სტუდენტები არიან.

კარგი ოჯახის ღირსეულ შვილებს სიძეები და რძალიც, რომ ღირსეული შეხვდება, ეს დიდი ბედნიერებაა. სიძეები: ბატონები ავთანდილ ედიშერაშვილი, შალვა ჩხარტიშვილი, გიორგი აბრამიშვილი, ლევან ბუხაიძე და რძალი ნატო ყაფლანიშვილი ამშვენებენ ამ დიდებულ ტრადიციულ ოჯახს.

ბატონი გივის შთამომავლები ღირსეულად წარმოაჩინენ მშობლების სახეს, რადგან ისინი ცხოვრობენ ისე, როგორც შეეფერება ბატონ გივი ჭანუყვადის სასახელო ოჯახში აღზრდილთ - საზოგადოებისგან დაფასებულნი და სიყვარულით სავსე.

მშობლების სადიდებლად დიდხანს იცოცხლოს და იმრავლოს ბატონი გივის ღირსეულმა შთამომავლობამ. დაე ჯანმრთელობა, ღიმილი და ბედნიერი დღეები არ მოკლებოდეს მათ ოჯახებს.

მოკრძალებითა და პატივისცემით,
პროფ. ცისანა სეხნიაშვილი

გამოცემაზე მუშაობდნენ ნათია დვალი და ნინო ებრალიძე
Prepared for publication by Natia Dvali and Nino Ebralidze

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის
თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
გამომცემლობა

0128 თბილისი, ილია ჭავჭავაძის გამზირი, 1
1, Ilia Tchavtchavadze Ave., Tbilisi 0179
Tel 995(32) 225 04 84, 6284/6279
<https://www.tsu.ge/ka/publishing-house>